

GEOGRAFSKI OBZORNIK

LETO 2017 LETNIK 64 ŠTEVILKA 3-4

Gorništvo in ne več planinstvo

Od kod gorska identiteta Slovencev?

Razvoj vremena v slovenskih gorah

Postopno prilagajanje
tradicionalne kulturne pokrajine
pobočnim procesom

Stalna poselitev na veliki
nadmorski višini

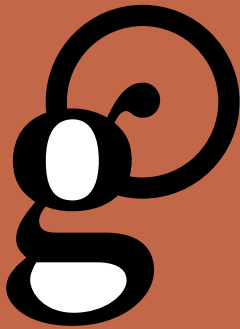
Tradicionalni in sodobni odnosi
človeka do gora na primeru Andov

Trajnostna mobilnost v Alpah

Zemljepisna imena med
živo in formalno rabo

GEOGRAFSKI OBZORNIK

strokovna revija za popularizacijo geografije

Izdajatelj: Zveza geografov Slovenije, p.p. 306, 1001 Ljubljana

Za izdajatelja: Igor Lipovšek

ISSN: 0016-7274

Odgovorni urednik: Blaž Repe

Uredniški odbor: Dejan Čigale, Primož Gašperič, Mojca Ilc, Drago Kladnik, Miha Koderman, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Irma Potočnik Slavič, Tatjana Resnik Planinc, Uroš Stepišnik, Ana Vovk Korže in Igor Žiberna

Upravnik revije: Primož Gašperič

Terminološki in jezikovni pregled strokovnih člankov: Drago Kladnik

Elektronski naslov uredništva: geografski.obzornik@gmail.com

Medmrežje: <http://zgs.zrc-sazu.si/sl-si/publikacije/geografskiobzornik.aspx>

Tisk: Collegium Graphicum d.o.o.

Naklada: 600 izvodov

Cena: 5,4 €

Transakcijski račun: 02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana

Izid publikacije je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz sredstev državnega proračuna iz naslova razpisa za sofinanciranje domačih poljudnoznanstvenih periodičnih publikacij.

Izhaja 4-krat letno kot enojna ali dvojna številka.

Geografski obzornik objavlja izvirne prispevke, ki še niso bili objavljeni nikjer drugod.

Uredništvo si pridružuje pravico do (ne)objave, krajsanja, delnega objavljanja prispevkov v skladu z uredniško politiko in prostorskimi možnostmi.

Prispevke pošljite natisnjene in po elektronskem mediju na naslov in elektronsko pošto uredništva. Poslanih prispevkov ne vračamo. Revija je vključena v SCOPUS.

GEOGRAPHIC HORIZON

professional magazine for popularization of geography

Publisher: Association of Slovenian Geographers, p.p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenia

For the publisher: Igor Lipovšek

ISSN: 0016-7274

Responsible editor: Blaž Repe

Editorial board: Dejan Čigale, Primož Gašperič, Mojca Ilc, Drago Kladnik, Miha Koderman, Irena Mrak, Miha Pavšek, Anton Polšak, Irma Potočnik Slavič, Uroš Stepišnik, Ana Vovk Korže and Igor Žiberna

Administrator: Primož Gašperič

Terminology and language review of professional articles: Drago Kladnik

E-mail: geografski.obzornik@gmail.com

www: <http://zgs.zrc-sazu.si/sl-si/publikacije/geografskiobzornik.aspx>

Print: Collegium Graphicum

Price: 5,4 €

Number of copies printed: 600 copies

Bank account: 02010-0014166331, Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg republike 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The magazine is indexed in SCOPUS.

This publication was co-financed by the Slovenian Research agency.

Fotografija na naslovnici:

GREBEN KOŠUTE 31.12.2016.

GREBEN KOŠUTE JE EDEN NAJDALJŠIH
SKLENJENIH GREBENOV PRI NAS,
NAJVIŠJO VIŠINO DOSEŽE NA
KOŠUTNIKOVM TURNU (2133 M).

Avtor fotografije:

IRENA MRAK

4

Borut Peršolja

**Gorništvo in ne
več planinstvo**

10

Peter Mikša, Matej Ogrin, Kristina Glojek

**Od kod gorska identiteta
Slovencev?**

29

Luka Likar, Damijana Strle

**Razvoj vremena
v slovenskih gorah**

40

Žiga Zwitter, Irena Mrak

**Postopno prilagajanje
tradicionalne kulturne
pokrajine pobočnim
procesom**

48

Tomaž Goslar

**Stalna poselitev
na veliki nadmorski višini**

53

Dejan Cigale

**Tradicionalni in sodobni
odnosi človeka do gora
na primeru Andov**

63

Matej Ogrin, Tanja Vozelj,
Katarina Žemlja

**Trajnostna mobilnost
v Alpah**

75

Klemen Klinar

**Zemljepisna imena
med živo in formalno
rabo**

Planinske kavke (Pyrrhócorax gráculus) se pogosto zadržujejo na vrhovih gora in so vesele hrane iz nahrbtnikov planincev. So značilna vrsta za gorska območja nad gozdno mejo. Slika je nastala na vrhu Vrtače (2180 m); foto: Irena Mrak.

A photograph of a wooden post with a red circular marker, set against a background of a green mountain landscape under a cloudy sky. The post is in the foreground, and the marker is a red ring with a white center. The background shows rolling green hills and a forested ridge in the distance.

Gorništvo in ne več planinstvo

*Kdor seje pohodništvo,
žanje potrošništvo.*

IZVLEČEK

Gorništvo, ki je v Sloveniji ena od tradicionalnih nacionalnih dejavnosti, je v stopetindvajsetih letih organiziranega delovanja prehodilo podobno pot kot drugod v Alpah. Ima pomembne zasluge pri nastanku in razvoju Triglavskega narodnega parka in s svojim idejnim ter dejanskim delovanjem pomembno prispeva k trajnostnemu razvoju gorskih območij.

Ključne besede: geografija gora, gorništvo, planinske poti, planinske kočje, gorniški turizem, varstvo narave, zemljepisna imena

ABSTRACT

Mountaineering, not hillwalking

The path of organised mountaineering, one of the traditional Slovenian activities, during the last 125 years has been similar to the path of mountaineering all over the Alps. It played an important role in creating and establishing the Triglav National Park and still contributes to the sustainable development of the mountain areas with its ideational, even actual viability.

Key words: mountain geography, mountaineering, mountain path, mountain hut, mountain tourism, nature protection, geographical names

Pomen gorništvu v Sloveniji opredeljujejo tej dejavnosti izjemno naklonjena pokrajina (slovenski alpski svet obsega 42 % površja Slovenije, vzpetega površja pa je kar 72 % (Kladnik 1998; Program ... 2007)), velik delež prebivalstva, ki se z njim ukvarja (ta je bil po podatkih raziskave Slovensko javno mnenje v letu 2001 15,7 %), množičnost članstva (v letu 2016 več kot 55.000 članov), razvejenost gorniške organizacije (10.004 km planinskih poti in skoraj 180 planinskih koč, zavetišč in bivakov z okrog 7400 ležišči) in splošna razpoložljivost. Slednje vključuje hojo kot osnovno človekovo gibanje, starostno neomejenost (od otroštva do starosti), raznovrstnost (od sprehodov do vrhunskega alpinizma) in nenazadnje cenovno sprejemljivost (Peršolja 2011, 30).

Obiskovanje gora se začne z nerodnim uvajanjem, sledijo dejanja mojstrske dobe ter nato čas umirjanja strasti in razkošnih spominov. Vsa doživetja, dobra in slaba, si lahko naložimo le na svoja pleča, lahko pa se odločimo za navezo sodelovanja, spremljanja in izmenjave izkušenj v organizaciji, ki ima več kot stoletne izkušnje in sveža znanja.

Gorništvu kot (organizirana) prostočasna športna, gospodarska, raziskovalna, naravovarstvena, zaščitno-reševalna, humanitarna in kulturna dejavnost s hojo, plezanjem ter smučanjem v gorah je goram vtisnilo svojstven pečat, doživelo pa je tudi temeljito notranjo preobrazbo, ki se najbolje kaže v nadomeščanju izraza planinstvo z gorništvom.

Geografski pogled

Sprememba rabe

Beseda planina je verjetno prvotno označevala goro od vznožja do vrha (tak je primer Kamniških planin). Z višinsko kolonizacijo slovenskega ozemlja, kmetijsko prenaseljenostjo in naravnimi procesi v obdobju male ledene dobe se je gozdna meja spustila, povečala pa se je površina zemljišč, namenjen pašni v visokogorju (o tem zelo nazorno govori povedka o Zlatorogu; Peršolja 2003). Prvotna raba besede planina je prešla v novo pomensko rabo, ki je večinoma označevala kmetijsko oziroma gospodarsko rabo zgolj visokogorja oziroma planega, odprtega, z drevjem neporaslega ozemlja. Od sredine 19. stoletja dalje kmetijska raba visokogorja postopoma zamira, pri čemer se je število aktivnih planin prepopolnilo, prav tako stalež govedi in drobnice, v ospredje pa je prišla prostočasna raba gora, vzpodbujena z "zlato dobo" označevanja planinskih poti in gradnjo planinskih koč.

Odtlej se je veliko spremenilo: če smo lahko nekoč v gorah opazovali planinstvo, turno smučanje, alpsko smučanje, alpinizem, jamarstvo, sankanje in lov (Jeršič 1998, 81), zdaj seznam aktivnosti vsebuje že najmanj enaindevetdeset (91) različnih prostočasnih dejavnosti v gorah.

Avtor besedila in fotografij:

BORUT PERŠOLJA, mag. geografije,

inštruktor planinske vzgoje

Ulica Simona Jenka 13a,

1230 Domžale, Slovenija

E-pošta: borut.persolja@guest.arnes.si

COBISS 1.04 strokovni članek

na drugi strani spet dvigne do drugega vrhunca? Goro, ki zraste iz vznožja in se prek rebri vzpne do vrha ter se na drugi strani spusti do drugega vznožja?

Planinska pot, po kateri se vzpenjamo na goro, nas ob premišljenem izboru vzpona in sestopa lahko seznanijo z vsemi njenimi deli ter s celotno pokrajinsko podobo gore, ki jo sestavljajo kamnine, vode, ozračje, prsti, rastlinstvo, živalstvo in prebivalstvo pod njo in na njej. Naj le kot zanimivost zapišemo, da najvišje stalno živéči prebivalec Slovenije prebiva v Domžalskem domu na Mali planini, na nadmorski višini 1534 m. Rezultat medsebojnega prepletanja in součinkovanja naštetih pokrajinskih prvin so površje, podnebje, raba tal, naselja, gospodarstvo ter prepletanje tradicionalne kulture domačinov in navad prišlekov. Ob čuječi raziskovalni žilici lahko dojamemo goro kot splet naravnih in družbenih danosti, pri čemer je pokrajinska podoba rezultat dolgotrajnega sonaravnega oziroma trajnostnega razvoja. Gora je torej celota, pa naj jo gledamo od daleč ali od blizu, na zemljevidu, ali jo doživljamo v živo.

Z gora vse priteče v dolino

V kraškem svetu slovenskega visokogorja (v alpskem svetu je največ apnenca – 24 %, delež dolomita je 15 % (Kladnik 1998, 36) imajo vode, ki se na vznožju apnenčastih masivov pojavljajo kot izdatni kraški izviri, zaradi podzemnega pretakanja manjšo samočistilno sposobnost, kot jo imajo tekoče površinske vode. Ekološki pogled narekuje, da je treba goro gledati kot celoto, od vznožja do vrha, in ne samo njene posamezne dele. Odsotnost tega

pogleda se kaže tudi v tem, da se ob imenu slavnega dovškega župnika Jakoba Aljaža nikoli ne pojavi oznaka, da je tudi prvi gorsko-turistični onesnaževalec gora (Peršolja 2015a).

Optimizacija ponudbe planinske kočice in pričakovani obiskovalcev, skladnih z gorniškim turizmom, postaja ena najbolj občutljivih točk življenja vsake kočice. Skromnost pomeni, da kočice ne izstopa in ne poudarja svoje navzočnosti v gorski pokrajini, pa tudi, da nima (pre)velikih funkcionalnih potreb, kot so zahteve po kakršnikoli novogradnji, dodatni energiji, širjenju oskrbe z vodo, helikopterski dostavi, ki jih spremlja tarnanje v javnosti. Zato ima samo osnovne, nujne, vendar kakovostne storitve in iste lastnosti, ki so bile izražene že ob gradnji: prijaznost, domačnost, čistost, normalen vonj in frekvenca pogovora. Čeprav je kočica stara, je lahko zgledno vzdrževana, zato skromnost in zanikrnost nista sinonima. Koča ostaja majhna v vseh pogledih, tudi po dohodku, ki ga ustvarja, saj si je zastavila trajnostne cilje ničelne rasti (Peršolja 2016, 16).

Komercializacija je prisposoba za pridobiten, necelosten način gospodarjenja, ki zadovoljuje potrebe predvsem pohodniškega turista. Turizem, za njim pa mediji in celotna splošna javnost, izrazov planinstvo, gornišstvo ter gorniški turizem sploh ne uporabljajo več in zato, v nasprotju z že doseženimi rezultati in gorniško tradicijo, vsiljujejo nove, sebi lastne turistične vrednote ter ob tem razvijajo »zgolj« turizem (v najboljšem primeru gorski turizem) in njegov destinacijski produkt – pohodništvo.

Civilnodružbeni gorniški turizem od gosta zahteva, da se scela prilagodi skromnosti, ki izhaja iz narave gora. Državni pohodniški turizem pa v gore prinaša zgolj užitek, dolinske standarde in navade. Gorniški turizem v ospredje postavlja doživetje lastnega podviga in gorske narave. Postavlja zgodbo, ki je tesno povezana z domačim prebivalstvom, izročilom in krajevnim vodnikom. Pohodniški turizem za vzdrževanje in razvoj gorniške infrastrukture ne prispeva niti evra. Zato pa želi posamezniku, ki nima gorniškega znanja, da bi se samostojno in varneje gibal, podrediti oziroma prilagoditi vso mogočo stvarno in virtualno infrastrukturo ter neukročene gore urbanizirati.

Zemljepisna imena

Zaradi lažjega gibanja, medsebojnega sporazumevanja in boljše predstave o pokrajini smo ljudje morali razviti učinkovit sistem grafičnega ponazarjanja. Del tega sistema so tudi zemljepisna imena, ki so največkrat nastala z "... opredeljevanjem kraja po imenu in imena po kraju ..." (Tuma 1925). Bezljaj ugotavlja, da je večina krajevnih imen nastala v času notranje kolonizacije našega ozemlja, ki je bila v glavnem končana v 13. stoletju. Nekatera imena pa so še starejša in segajo v čas pred slovansko naselitvijo (Bezljaj 1956, 239). Bezljaj je opozoril na pravilo, da so se najstarejša imena v večjem številu ohranila v imenih voda, daljših od 40 km, in v imenih vrhov (Bezljaj 1967, 81). Zaradi zelo razširjene uporabe in neprekinjene večstoletne ali celo tisočletne prisotnosti so zemljepisna imena postala enakovredni sestavni del pokrajine (Peršolja 2002, 364).

V Registru zemljepisnih imen, ki hrani vsa slovenska zemljepisna imena, smo analizirali vsa imena s korenomo plan- (na primer Planinca) in korenomo gor- (na primer Gorica). Po številu so bila zemljepisna imena v obeh skupinah približno enako zastopana. Nobene globlje zakonitosti ni bilo mogoče ugotoviti niti glede na lego tako poimenovanega zemljepisnega objekta: zemljepisna imena iz obeh skupin se namreč enakovredno pojavljajo v vseh slovenskih pokrajinah. Šli smo še dlje in zemljepisna razčlenili glede na nadmorsko višino, vendar tudi v tem primeru nismo zaznali nobene značilne razlike.

Gorniški pogled

Gore za vse življenje

Zaradi višinske pasovitosti gore narekujejo svojevrsten gorniški življenjski krog. So pokrajinska stvarnost, ki jo lahko doživljamo v vseh življenjskih

oziroma starostnih obdobjih. V vsakem od njih odkrivamo nove oblike gibanja, raziskovanja in doživljanja. Ob kobacanju in prvih korakih se nam ob igri odpirajo skrivnosti predmestnih travnikov, s katerih pogled hočeš nočeš uhaja na zanimivo poslikane igrače bolj ali manj oddaljenih gora. V vrčevskem obdobju se odpravimo iskat začetke rek in ob uživanju skrivnosti izvirov, tolmunov in slapov odkrivamo balvane na dnu ledeniško preoblikovanih dolin. Kmalu se začne narava ozirati še višje in ob vstopu v šolo lahko z lastnimi gozdarji in najljubšo igračo v nahrbtniku obiščemo prenekatero planino in na razglednico odtisnemo prvi žig čisto prave planinske kočice.

Akcija, ki jo v otroštvu opravljamo v naravi, se najprej imenuje izlet, pozneje pa tura. Izlet je časovno krajše potovanje, ki je navadno bolj sproščeno in ne vključuje večjih hodilnih naporov ter zahtevnejših oblik gibanja. Izlet je

vedno prilagojen najkrajšemu koraku, ki ga budno, a vendar sproščeno spremlja stik roke (vodenje!) odraslega spremljevalca. Tura je ponavadi daljša, napornejša pot, ki vključuje premagovanje daljših razdalj in večjih relativnih višinskih razlik, zato smo zanjo drugače pripravljene in opremljene, saj lahko vključuje tudi najzahtevnejša gorniška dejanja (Peršolja 2015b).

V mladostnem in študentskem obdobju so nam fizično dostopni vsi slovenski vrhovi, na katere vodijo bolj ali manj drzne označene zahtevne in zelo zahtevne poti. Tudi v gorah se začne osamosvajanje, ki se kaže v samostojnem varnejšem gibanju in poglobljanju duhovnega dožemanja gora. Z leti ter zrelo in pozno starostjo se pot z (zadnjim) izletom vrne v dolino in pogled na gore postane lep spomin in hrepenenje.

Gore v vseh letnih časih (in tudi v dežju)

Obiskovanje gorske narave vzpodbujamo s sprehodi za najmlajše, izleti in pohodi za osnovnošolce ter turami in turnimi smuki za že izurjene mladostnike. Dejavnosti v naravi načrtujemo čez celo leto in tako skrbimo za stalno in redno športno aktivnost. V naravi ni nič stalnega, razen spreminjanja. Spremembe spoznavamo in raziskujemo z izleti, izvedenimi na najboljši možni način, ki nas vračajo v objem po krivici odtujene narave (Peršolja 2007).

Doma naj nas ne zadrži niti vreme, ki ni sončno. Oblačnost, vetrovnost, dež in sneg so izvirne vrednote slovenske pokrajine, ki nam omogočajo kakovostno gospodarjenje z naravnimi viri in udobno bivanje. Za razliko od

Slika 4: V hoji najdemo trenutke čistega užitka. Olajšani vsakodnevnih bremen se pustimo ujeti gorski pokrajini. Izbrani tempo ponuja radost življenja (foto: Borut Peršolja).

številnih delov sveta, kjer padavin ni ali jih je zelo malo, imamo v Sloveniji od 90 do 130 padavinskih dni na leto. Sprejetje nesončnega vremena kot nekaj vsakdanjega in neobremenilnega je pomembno že v vsakdanjem življenju, predhodna dobra izkušnja ali navajenost drugačnega vremena pa je še posebej pomembna, ko načrtujemo večdnevno bivanje v naravi.

Zato se čim bolj pogosto odpravimo od doma v naravo, pa čeprav z dežnikom v roki. Pomembno je, da smo na dejavnosti v mrzli, vetrovni ali mokri naravi dobro pripravljeni, tako z vidika znanja, izkušenj, telesne pripravljenosti, vzdržljivosti, opreme kot izbire cilja. Cilj v celoti prilagodimo trenutnim temperaturnim in padavinskim razmeram, izbiro poti in cilja pa določa varnost. Zapomnimo si, da je dežnik na eni strani učinkovit pripomoček za zaščito pred dežjem, na drugi pa tudi jasen in nedvoumen mejnik zahtevnosti oziroma varnosti. Dokler ga lahko uporabljamo, je gibanje varno. Če pa roke potrebujemo za oprijemanje ali pa nam dežnik iz rok puli veter, je to znak, da se moramo obrniti.

Če bomo naravo doživljali v vsakem vremenu, bomo ugotovili, da slabega vremena v naravi ni. Slabo vreme smo si izmislili zaradi udobja, pomanjkljivega znanja, pomanjkanja izkušenj in neustrezne opreme. Deževni dnevi nas na telesni in čustveni ravni vodijo v sozvočje z naravo, saj ustvarjajo tiho, zamišljeno razpoloženje. Omogočajo nam, da začutimo pogosto spregledane lastnosti narave in ob tem spoznavamo, kako narava deluje brez vpliva človeka.

Kakovostna množičnost

Iskanje gorniških tovarišev in združevanje z njimi je zgodovinski pojav: tako so na različnih koncih Evrope posamezni somišljeniki v sredini in ob koncu 19. stoletja stopili skupaj in ustanovili prva planinska društva. Drugotni motivi obiskovanja gora so se odtlej spremenili (ali so se res tako spremenili od časov prvopristopnikov?) in oblikovali skladno z razvojem človekovega odnosa do narave. V sodobnosti prevladujejo želja po gibanju v naravi v prostem času, skrb za izboljšanje in ohranjanja zdravja ter poglobljeno doživljanje gora. Poleg odkrivanja neznanega in novega so pogosti motivi tudi želja po samopotrjevanju, begu v samoto in temu nasprotna želja

po hoji v skupini. Motivi pa se spreminjajo tudi s starostjo in gorniška organizacija se jim z različnimi programi bolj ali manj uspešno prilagaja.

Zavedati se moramo, da vpliv človeka na gorsko naravo ni blagodejen, zato bi vsakršna aktivnost v gorah morala stremeti za tem, da na naravo v gorah čim manj vpliva in gore spoštuje. Izvajanje različnih dejavnosti v gorah njihove izvajalce pogosto pripelje v nasprotujoče si položaje, pri čemer je konflikte vseh vrst treba reševati strpno, ob spoštovanju pravic šibkejšega.

Povabilo v gore

Gore in dejanja povezana z njimi ostajajo in bodo potekala ne glede na to, kako jih bomo poimenovali. Bistvena sta vsebina in način, kako se človek sporazumeva z goro in s sotovariši na njej. In v vsebini je – gledano tudi z generacijskega stališča – srž starožitnosti in modernosti, ki se zrcali v gorništvu. Ali kot je zapisal Edvard Kocbek (1951): »Planine so mu prebudile občutek, ki ga ni mogoče posredovati, vsi resnični gorniki ga dobijo in nihče med njimi ga ne more izraziti. Zato je toliko srečne samote v njih.«

Viri in literatura

1. Bezljaj, F. 1956: Slovenska vodna imena 1. Ljubljana.
2. Bezljaj, F. 1967: Eseji o slovenskem jeziku. Ljubljana.
3. Jeršič, M. 1998: Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije. Geographica Slovenica 29. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
4. Kladnk, D. 1998: Alpski svet. Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana, 34–52.
5. Kocbek, E. 1951: Črna orhideja. Strah in pogum. Ljubljana.
6. Peršolja, B. 2002: Zgoščeni imenik zemljepisnih imen. Dela 18. Ljubljana, 363–373.
7. Peršolja, B. 2003: Prvenstvo prevzema ledenik pod Skuto. Delo, 13. 10. 2003, priloga Znanost. Ljubljana.
8. Peršolja, B. 2007: Ven v vsakem vremenu. Ciciban. Ljubljana.
9. Peršolja, B. 2011: Planinska organizacija. Planinska šola. Ljubljana, 29–39.
10. Peršolja, B. 2015a: Aljaž, še vedno Aljaž. Medmrežje 1: <http://borut.blog.siol.net/2015/09/25/aljaz-se-vedno-aljaz/> (17. 11. 2017).
11. Peršolja, B. 2015b: Zabavljaski izlet na terminološki Triglav. Medmrežje 2: <http://borut.blog.siol.net/2015/08/11/zabavljaski-izlet-na-terminoloski-triglav/> (17. 11. 2017).
12. Peršolja, B. 2016: Hvaležnost. V imenu gora. Planinski vestnik 5. Ljubljana, 14–16.
13. Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013, 2007.
14. Tuma, H. 1925: Toponomastika. Geografski vestnik 1–2, 86–97.

Od kod gorska identiteta Slovencev?

IZVLEČEK

Gorske pokrajine skrivajo ogromno ostankov aktivnosti preteklih obdobij, tudi iz pradavnine. Človek je v gore zahajal že davno, jih doživljal in potreboval za preživetje. Tudi sistematične arheološke raziskave slovenskih gora v zadnjih desetletjih dokazujejo, da so naši predniki že davno živeli v gorah. Skozi stoletja pa smo Slovenci do gora razvili svojstven odnos, ki se je utrdil predvsem od 19. stoletja dalje, zato so se gore usidrale tudi v narodno zavest in identiteto. Prispevek opisuje prisotnost človeka v naših gorah od pradavnine ter razvoj gorske identitete Slovencev, hkrati pa ta proces primerja s fizičnogeografskimi determinantami goratosti.

Ključne besede: Slovenija, gorski svet, gorska identiteta, Alpe, zgodovina gora.

ABSTRACT

The mountain regions contain numerous vestiges of activities that were undertaken there in the past, including the prehistoric times. People started going to the mountains long ago, to familiarise themselves with the environment and to survive. According to the systematic archaeological research of the Slovene mountains conducted over the past decades, our ancestors lived in the mountains ages ago. Throughout centuries, the Slovenes have developed a unique relationship with the mountains, especially since the 19th century, and so the mountains became an integral part of the national consciousness and identity. The paper describes the presence of people in Slovene mountains since the prehistoric times, outlines the evolution of the Slovene people's mountain identity, and compares this process with the physical geographical determinants of mountaininess.

Key words: Slovenia, mountains, mountain identity, Alps, history of mountains.

Pokrajinska podoba zaznamuje človeka, ki določeno pokrajino poseljuje in od nje tudi živi. Pogosto slišimo, kako skopa kraška pokrajina ustvari trpežnega in vztrajnega Kraševca, ali pa beremo o milih panonskih dušah, temperamentu sredozemskih in balkanskih pokrajin, ki se naseli v ljudi, in še bi lahko naštevali. Nekateri morda v tem vidijo geografski determinizem, a trditev, da so se različne družbe povsem neodvisno razvijale od naravnih danosti in tudi pokrajinske podobe površja, (zaenkrat še) ne zdrži. Morda se temu približujemo v zadnjem stoletju, ko je mestni način življenja, ki ga ne pooseblja le urbanizacija, pač pa tudi suburbanizacija, že zaznamoval večino svetovnega prebivalstva. V Sloveniji smo tako imeli leta 2010 le še 5 % prebivalcev, ki živijo od kmetijstva (Kmetijstvo in gozdarstvo Slovenije 2017), v svetovnem merilu pa je bilo leta 2015 po podatkih svetovne banke samo urbanega prebivalstva kar 54 % (Urban population 2017), mestno življenje v različnih delih sveta pa prevzema vse bolj uniformne vzorce tudi zunaj urbanih območij.

A vrnimo se nazaj k bolj ali manj naravnim pokrajinam. V tem prispevku se bomo dotaknili gora in njihovega vpliva na razvoj družbe. Ustavili se bomo kar na domačem pragu in skozi prizmo zgodovinskega razvoja zaznavanja gora poskušali opredeliti odnos Slovencev do njih in pomen gorske identitete pri Slovencih. Zgodovinska dejstva ter geografske determinante zaznavanja in doživljanja gora so v določenih pogledih dokaj usklajeni, v drugih pa nekoliko manj. Avtorji pa smo trdno prepričani, da je odnos Slovencev do gora kompleksen in zanimiv. Narodu je pustil poseben pečat, ki se ga Slovenci ne moremo in ne želimo otresti in je kot tak tudi hvaležna tema za zgodovinsko-geografsko preučevanje.

Avtorji besedila:

PETER MIKŠA, dr. zgodovine, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana (prvi avtor)
E-pošta: peter.miksa@ff.uni-lj.si

MATEJ OGRIN, dr. geografije, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana (korespondenčni avtor)
E-pošta: matej.ogrin@ff.uni-lj.si

KRISTINA GLOJEK, magistra geografije, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani; Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana (soavtorica)
E-pošta: kristina.glojek@ff.uni-lj.si

Avtorji fotografij:

MATEJ OGRIN, **DEJAN CIGALE**,
BOJAN ERHARTIČ, **MATJAŽ ŠERKEZI**, **URBAN GOLOB**

COBISS 1.02 pregledni znanstveni članek

Prisotnost človeka v naših gorah sega v pradavnino

Ob sprehodu skozi gorsko pokrajino se nehote prikrade več vprašanj, na primer kdo je prvi hodil tod? Kaj so ljudem nekoč pomenile gore? Arheološka izkopavanja v zadnjih desetletjih na primer Cevc 1996, 1998, 2006, 2006a in 2006b; Bremšak 2000; Horvat 2002; Bizjak 2004; Gleirscher s sodelavci 2006) so dokazala, da je človek obiskoval gore nasploh, in tudi slovenske niso izjema, že od pradavnine. Misлити, da v davnih časih ljudje niso zahajali v gore, je zmotno. Verjetno je zagon raziskovanjem starodavnih obiskovalcev gora dalo tudi odkritje najstarejše naravne mumije v Evropi – Ötzija na Južnem Tirolskem leta 1991 (Dan, ko so odkrili ... 2011), ki dokazuje, da gore v pradavnini niso bile neobljuden svet. Človeka sta vanje gnala radovednost in nuja. Misлити, da je imel predzgodovinski človek manjšo slo po odkrivanju novega in učenju nasploh, kot ju imamo danes, ni na mestu. Le sledi delovanja človeka v gorah iz pradavnine je ostalo mnogo manj, saj pisnih dokazov za tista obdobja ni, številne materialne sledi pa je »odnesel čas«. Lahko so še danes skriti v tleh, prekriti s tanko prstjo, ali pa so jih odnesli in zasuli pobočni procesi. Morda jih je odnesla vodna ali vetrna erozija, presenetil snežni plaz ali pa so čeznje nasuli gramoz za cesto. Pa vendarle so prizadevna in sistematična raziskovanja naših gora postregla z osupljivimi najdbami, ki od Julijskih Alp prek Karavank segajo vse do Kamniško-Savinjskih Alp.

Obiskovalec gora v pradavnini je zagotovo bil lovec, pozneje pa tudi rudar in pastir – zelo verjetno kar v tem vrstnem redu. V gorah je človek iskal tudi vez z duhovnim svetom.

Doslej najstarejši ostanki delovanja človeka v slovenskih gorah domnevno spadajo celo v starejši paleolitik (med 500.000 in 100.000 let pr. n. št.), za konkretne najdbe pod Pršivcem pa se domneva, da naj bi bile starejše od 200.000 let. V isto obdobje spadajo tudi najdbe na Kriški planini pod Krvavcem v Kamniško-Savinjskih Alpah, a paleolitska prisotnost človeka v slovenskih gorah še ni potrjena (Stele 2006). Srednji paleolitik (med 100.000 in 40.000 let pr. n. št.) raziskovalcem (še) ni postregel z najdbami v slovenskih gorah, zato pa je precej več ostankov delovanja človeka iz mlajšega paleolitika (med 35.000 in 11.700 let pr. n. št.). Najpomembnejši najdišči iz tega obdobja sta Potočka zijalka, ki naj bi jo poseljeval človek iz obdobja orinjaške kulture, ki je bila pred kromanjonsko (Stele 2006; Odar 2006). Najdbe, med katere spadajo tudi šivanka, osti iz kosti jamskega medveda ter 150 celih lobanj jamskih medvedov, pa so iz obdobja od 30.000 do 40.000 let pr. n. št. Pomembno najdišče iz tega obdobja je tudi Mokriška ali Medvedja jama, prav tako v Kamniško-Savinjskih Alpah, vanj pa spadajo tudi najdbe v bohinjskih planinah, kot na primer na Lazu, Vodičnem vrhu, Ogradih ter Ovčariji (Stele 2006). Iz srednje kamene dobe (med 11.700 in 4500 let pr. n. št.) so iskanci sledov našli ostanke na lokaciji Jama za skalami (blizu planine Laz) ter na planini Pretovč in

še nekaterih planinah v okolici Krna (Stele 2006). Iz mlajše kamene dobe (med 4000 in 1800 let pr. n. št.), za katero naj bi bila ena od domnev, da je človek manj zahajal v gore, ker naj bi si že oblikoval stalna bivališča v dolinah, pa je najdba na Gradišču pri Stiški vasi pod Krvavcem (Stele 2006). Vse te najdbe potrjujejo zgolj prisotnost človeka v slovenskih gorah v omenjenih obdobjih, raziskanega pa je bilo razmeroma malo prostora in zelo verjetno je, da na tem področju še ne vemo vsega. Nove možnosti raziskovanja omogoča tudi LiDARsko snemanje površja, ki slika površje, kot da na njem ne bi bilo rastlinstva in tako omogoča preučevanje reliefa ne glede na zaraščenost.

Naše gore so imele obiskovalce tudi v »kovinskih« dobah. Tako v bronasto dobo (med 3500 in 1200 let pr. n. št.) spadajo najdišča na prelazu Predel (najden meč), pa na Medvedjeku v Karavankah, Kobariškem Stolu, plani-

ni Lipanca, Veliki planini, Ratitovcu, Mozirski planini, Dleskovski planoti in tudi na planini Poljanica na Lepi Komni (Stele 2006; Ogrin 2006). Železna doba (od leta 1200 pr. n. št. do leta 0, v našem delu Alp nekako od 800 do 100 let pr. n. št.) je slovenski gorski prostor še bolj približala človeku, saj mu je marsikje nudila zelo pomembno dejavnost – železarstvo. Železno orodje in orožje je pomenilo pomemben napredek pri lovu in boju, imelo pa je tudi svojo ceno. Tako so najdbe iz tistega časa med drugim našli na planinah Dedno polje, Lipanci in Berjanci (prva je nad Pokljuko, druga pa na njenem robu) v Julijskih Alpah ter na planini Koren v Kamniško-Savinjskih Alpah (Stele 2006).

Intenzivna poselitev Bohinja, ki se začne v 7. stoletju pr. n. št., je pustila sledove na primer tudi na Ajdovskem gradcu, Dunaju pri Jereki, v Bitnjah, Jereki, Žlanu in Lepencah. Pri tem je imela pomembno vlogo železarska

Slika 1: Planina Dedno polje danes kaže idilično plansarsko podobo, a je precej pred pastirji služila iskalcem rude (foto: Matej Ogrin).

dejavnost, ki je pustila sledi na Ajdovskem gradcu, pod Studorom, rudišča pa naj bi bila tudi v Rudnici (Ogrin 2006).

Ferrum Noricum ali noriško jeklo je bilo zelo kakovostno. Obstaja utemeljena, a še ne povsem dokazana trditev, da je bilo noriško jeklo izdelano tudi v Bohinju. Orožja iz jekla so se bali rimski vojaki, iz njega so delali tudi kirurško orodje. Vsekakor pa je bila Gorenjska na vplivnem območju Noriškega kraljestva od 2. do 1. stoletja pr. n. št., nato je bila vključena v Rimsko cesarstvo (Bizjak 2006).

Že razvito železarstvo je v srednjem veku doseglo novo raven. Talivci železa naj bi bili pravi čarodeji, saj so iz črne kamna naredili kovino, orožje in orodje (Bizjak 2006). Da je Bohinj postal del železarske zgodbe, so kriva nahajališča železove rude v obliki kakovostnega bobovca, majhnih gomoljev rjavkaste do črne barve, podobnih bobu ali fižolu, ki jih še vedno lahko najdemo ponekod na poteh v Julijskih Alpah. Manj kakovostna ruda je bila v obliki limonitnega lomljenca, tretja vrsta rude pa je bila tako imenovana primarna ruda, ki jo najdemo v skalnih plasteh, prilepljeno na skalo (Bizjak 2006). Ostanke oziroma sledi dnevnega kopa bobovca so še vedno vidni marsikje, pri čemer so »luknja-sto« površje oziroma površje z gosto prepredenimi plitvimi depresijami doslej večkrat razlagali kot naravne geomorfološke oblike, na primer nepravne vrtače. Vendar podroben pregled gradiva ob teh kotanjah kaže na njegovo ločevanje in predelavo. Take sledi najdemo marsikje na Pokljuki

(na primer na planini Klek), pa na planini Ovčarija, Zadnjem Voglu, v okolici Gorjuš ... A ruda ni ostala v gorah. Prek tovarniških poti je moral tedanji obiskovalec gora rudo prenesti v železarska središča nižje v bližnjih dolinah, na primer v Trento, Radovno, prek Komne in prehoda oziroma sedla Škrbina v Posočje ter seveda v Bohinj, ki je do srednjega veka veljal za središče železarstva v Julijskih Alpah (Bizjak 2006).

Za pastirje vemo, da jih je v gore gnalo pomanjkanje prostora za pašo v dolini. V okolici Vinschgau na zahodu Južne Tirolske naj bi nekateri sledovi nakazovali pašo že v 9. in 10. stoletju pr. n. št., v pogorju Dachstein na severu avstrijskega dela Alp pa celo v 14. stoletju pr. n. št.. V slovenskem alpskem prostoru zaenkrat še nimamo materialnih dokazov predzgodovinske paše, se pa da nanjo sklepati iz nematerialne dediščine. Tako obstaja ohranjen opis odprave na planino Za Liscem. Iz rimskega obdobja imamo ostanke paše tako v Kamniško Savinjskih Alpah (planina Dolga njiva) kot tudi v Julijskih (planina Klek). O pravem planšarstvu pa naj bi, po do sedaj poznanem izročilu, pri nas govorili od 8. do 9. stoletja dalje, ko so bili vzpostavljeni tudi fevdalni odnosi (Cevc 2006b).

Vzporedno z rudarjenjem, lovom in pašo so bile gore tudi prostor duhovnega dogajanja. Človek je v njih iskal bližino boga. Razlogov ni težko najti. Nepoznan, predvsem pa nepredvidljiv svet z intenzivnimi naravnimi procesi, kot so plazovi, podori, poplave in podobno, ki so ga včasih tudi neposred-

no prizadeli, je vseskozi buril domišljijo in gore povezal z nadnaravnim, božjim. Hkrati je človek le prek gora lahko dostopal visoko in še višje. Na vrhovih ni imel le jasnega pregleda nad pokrajino pod sabo, pač pa je bil tudi »najbližje« Bogu. V lovu, rudarjenju in paši v gorah je bilo marsikaj zunaj njegovega dosega, zato je pogosto potreboval »pomoč od zgoraj«. V gorah so odkrili številna posvečena mesta, oltarje na prostem, o čemer pričajo imena nekaterih vrhov, imeli so tudi svoje svete gore. Tam, kjer se nižine prevesijo v višji svet, je meja božjega. Pogosto so starodavni obiskovalci planin tudi na planini imeli posvečen oziroma kultni prostor, kamor živina ni smela. Odganjali so hudobna bajeslovna bitja in duhove. Domnevajo, da so bila kulturna mesta na planinah Koren, Na Stanu pod Kamniškim sedlom ter v Pečicah na Veliki planini (Cevc 2006a). Še danes pa je v večjem delu Alp prisotna tradicija postavljanja križa na vrhove, čemur lahko rečemo novodobno povezovanje gora z božjim.

Na podlagi pred kratkim odkritih najdb in nekoliko bolj oddaljenih odkritij torej vemo, da so naše gore ljudje obiskovali že v pradavnini, bodisi iz materialnih bodisi iz duhovnih vzgibov. Dejstvo, da tako srednjeveška kot tudi starejša literatura omenjata gore kot tuj, divji svet, kamor naj se ne bi zahajalo, je morda bolj posledica tega, da so nekdaj pomembna literarna dela nastajala v centrih moči zunaj gora, na primer v Rimu in Stari Grčiji, čeprav je bil gorski svet vselej vpet v gospodarstva večjih civilizacij. Slika gora, ki so krute, nevarne ter nedostopne in

jih poseljujejo redka primitivna ljudstva, je plod domišljije antičnih piscev pred 2000 leti. Ta podoba je nato postopno prevladala in bila v evropskem kulturnem prostoru prisotna vse do 18. stoletja. Predstava izvira iz dejstva, da v Alpah ni bilo večjih kulturnih oziroma gospodarskih središč, gospodarjenje v njih pa je bilo težko, zlasti kmetovanje in gozdarjenje. Potovanje po Alpah, še posebej pa njihovo prečkavanje, je bilo vselej povezano s precejšnjim tveganjem, podobno tudi lov in rudarjenje (Bätzing 2003).

A ljudje so gore poseljevali, jih potrebovali kot svoj življenjski prostor, ki jim je zagotavljal vire, hrano, nudil zavetje in dom. Res pa je, da večjih civilizacijskih središč na gorskih območjih ni bilo in so se centri moči praviloma izoblikovali na njihovem obrobju ali še dlje, saj gorskih pokrajin niso pre-

poznavali kot posebej ugodnih za poselitev. Vendar se je tudi »uradno stališče civilizacije« s koncem srednjega veka in prehodom v renesanso začelo postopoma spreminjati. Alpe niso bile več le grozne, pač pa hkrati lepe in grozne. To videnje je nakazal že Petrarca v srednjem veku, še okrepilo pa se je v renesansi (Simler, Gessner) in razsvetljenstvu (Scheucher, Albrecht von Haller) (Bätzing 2003). Z uveljavljanjem znanosti, racionalizma so mnogi strahovi izginili, uveljavljanje estetike pa je v Alpe prineslo tudi pojmovanje lepe alpske pokrajine. A vrnimo se nazaj v slovenske gore.

Prvi raziskovalci in prvi dokumentirani pristopi v naših gorah

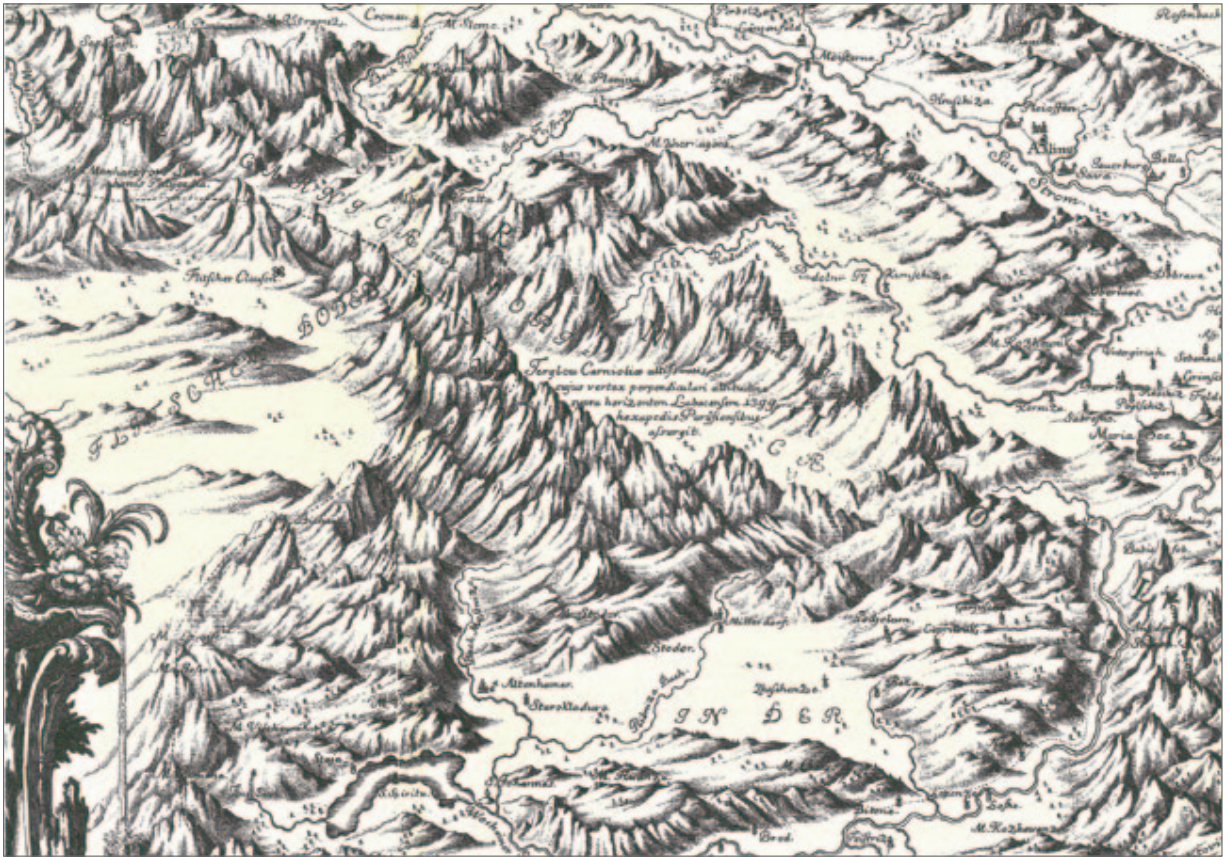
Prebivalci pod gorami, nabiranci zelišč, lovci, ki so sledili ranjeni divjadi, ter pastirji med iskanjem izgubljene

drobnice in živine so pristopali v gore, ne da bi kdo za to vedel ali zabeležil (Mikša 2013). Zaradi vse večjega tujega obiska gora so tudi domačini začeli spreminjati odnos do njih. V gore so začeli voditi in spremljati tuje turiste, jim nosili tovor in jih varovali. Vsi ti raziskovalci gora, ki so bili poklicno, strokovno ali pa zaradi svoje dejavnosti tesneje povezani z naravo in gorskim okoljem, obenem pa so ga tudi preučevali in opisovali, so opravili prve dokumentirane, to je zabeležene pristope. Šlo je predvsem za naravoslovce iz obdobja razsvetljenstva v 17. in 18. stoletju. Takrat je namreč naravoslovje doživelo pravi razcvet, zlasti po zaslugi čedalje bolj priljubljenih botanike, zemljepisa in geologije, pri slednji je bila za odkrivanje gora še posebej pomembna mineralogija (Mikša in Ajlec 2015).

Med prvimi je opisal in sploh prvič zapisal prve znane pristope na nižje ležeče slovenske gore Janez Vajkard Valvasor, in sicer v svojem velikem delu *Slava vojvodine Kranjske*, obširnem znanstvenem pregledu dežele Kranjske, ki je izšlo leta 1689. Knjiga poleg podatkovnega, znanstvenega in umetniškega pomena vsebuje tudi nekaj zemljevidov (Mikša 2014). Bralec, ki ga zanimajo podatki za gorski svet, bo po prebranih 3000 in več straneh obsežne publikacije lahko razočaran. Valvasorja so namreč veliko bolj zanimali gradovi, plemiške družine, kronika, legende, ljudstva in obljudene dežele, pokrajine in njihovi prebivalci, bitke, vojne in podobno. Za gore je bil namreč brez pravega razumevanja, skoraj otroško preprost in z znanjem tudi precej neboljen

Slika 2: Strma, kamnita ali gosto poraščena gorska pokrajina je v evropski literaturi dolgo veljala za neprivačen in nevaren svet. V renesansi se je ta podoba začela spreminjati in v sodobnosti gore marsikje predstavljajo prostor oddiha, sprostitve in stika z naravo. Na fotografiji so osrednje Julijske Alpe z domom na Komni v ospredju (foto: Matej Ogrin).

Slika 3: Leta 1744 se na zemljevidu *Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica* (Krajepisni zemljevid Kranjske) Janeza Dizme Florjančiča de Grienfelda kot *Mons Terglou* prvič pojavi Triglav, in to z navedbo, da gre za najvišji vrh tega območja.

(Kugy 1973). Kljub vsemu pa so bežne omembe vzpetega sveta v omenjenem delu vendarle prisotne, a je ob tem treba povedati, da so Valvasorjevi opisi posredni, saj jih sam ni ne videl ne doživel, ampak je navedbe slišal od domačinov (Strojin 2009). Tako Valvasor (1977) piše o gorah in jih loči na snežnike in gore, pri čemer snežniki pomenijo najvišje gore, kjer se sneg obdrži tudi poleti. Čeprav se morda komu zdi tak opis pretiran, saj v zadnjih desetletjih poleti v slovenskih gora večinoma ni videti snega, moramo vedeti, da je delo nastajalo v enem od hladnejših obdobij – tako imenovani mali ledeni dobi, ki se je začela sredi 14. stoletja (Komac 2006). Če

pa k temu dodamo še intenzivno segrevanje v zadnjih desetletjih, potem si ni več težko predstavljati, da so bili naši najvišji vrhovi tudi poleti in v osojah pogosto bolj beli kot sivi. Valvasor za gore tudi pravi, da jih je »na Gorenjskem delu toliko, da me skrbi: če bi vse naštel, bi bralca utrudil.« Za Grintovec pravi, »da je prav visok snežnik nad Kranjem«, medtem ko za Storžič napiše, da »...stoji sam samcat nad Kranjem in se dviga tako visoko in strmo, kakor da bi hotel predreti oblake.« (Valvasor 1977, 37) Kot ostalino preteklega časa in dokaz o dojetanju gora kot prebivališč bogov, demonov in drugih mističnih bitij, nam Valvasor poda še eno zanimivo videnje.

Omenja namreč zanimivo vražo, da naj bi se na vrhu visoke gore Krme, ki bi lahko bila tudi Triglav (opomba avtorjev), zlahka pričarala nevihta: »Dosti bolj čudno pa je to-le: Če kdo opoldne na tej gori poka z bičem, sledi neposredno in takoj nevihta z gromom in točo, čeprav je dan še tako jasen. ...« (Orožen 1903).

Sicer so se imena gora, dolin in rek kot mejniki gospostev ter v mapnih dokumentih, darilnih listinah in podobnem pojavljala že prej. Pri kartografskem predstavljanju gora pa je v tem obdobju treba posebej izpostaviti zemljevid Kranjske Janeza Dizme Florjančiča de Grienfelda iz leta 1744, ki

ga je naslovil *Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica* (slovensko Krajepisni zemljevid Kranjske). Obrisi vrhov na zemljevidu seveda niso realni, orografska podoba še manj in njihov geografski položaj je le približen. Florjančičev zemljevid pa je za nas še posebej pomemben, ker se na njem prvič pojavi Triglav, in to z navedbo, da gre za najvišji vrh tega območja (Mikša 2017).

To je tudi čas, ko so zdajšnje slovenske Alpe postale zelo zanimive za posamezne naravoslovce, predvsem tujce. Na Kranjskem so takrat vrsto let službovali nekateri tuji znanstveniki, na primer Južni Tirolec Giovanni Antonio Scopoli in Bretonec Baltazar Hacquet. Oba sta bila zdravnika v Idriji in ju je zelo zanimala botanika, kar je bil motiv, da sta zahajala v gore. Scopoli je med letoma 1755 in 1766 prepotoval velik del Kranjske in leta 1758 kot prvi dokumentirano stopil na Storžič, leta 1759 pa še na Grintovec v Kamniško-Savinjskih Alpah. V letih 1761 in 1762 je obhodil tudi bohinjsko-tolminske planine in se nad Velim poljem povzpел na južno vznožje Triglava (Mikša 2013).

Hacquet se je konec 18. stoletja osredotočil na Triglav, ki je že takrat veljal za najvišjo goro tega območja. Nanj se je prvič poskusil povzpeti leta 1777, a je prišel le na vrh Malega Triglava. Uspešno je nanj priplezal v letih 1779 in 1782 (Mikša in Zorn 2016). Prvi uspešen dokumentiran vzpon na vrh pa je bil zabeležen leta 1778, ko so na težko dostopni glavi Triglava stali štirje prvopristopniki, domačini iz Bohinja: lovec Štefan Rožič, rudarja Matevž Kos in Luka Korošec ter rano-

celnik Lovrenc Willomitzer, po rodu iz Ogrskega. Pozneje so jih počastili z vzdevkom »štirje srčni možje«, vzpon pa se je zgodil v okviru raziskovalne odprave barona Žige Zoisa, ki je bil takrat v evropskem merilu pomemben mineralog (Lovšin 1944).

Mimo Hacqueta ne moremo niti pri pregledu objavljenih zemljevidov v 18. stoletju. V svojem delu *Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*, ki je v štirih delih izšlo v letih 1778–1789, je objavil tudi zemljevid Krainska Deschela. Na njem lahko za-

sledimo tudi prvo slikovno upodobitev Triglava; Hacquet je namreč v leta 1778 izdanem prvem delu omenjene knjige prikazal bakrorez najvišje gore na Kranjskem, ki jo imenuje Veliki Terglau (Mikša in Zorn 2016).

Na Kranjskem in Koroškem je deloval tudi naravoslovec švedsko-madžarskega rodu Franz Xaver von Wulfen, ki se je zanimal za botaniko in mineralogijo. Tudi on se je povzpел na več gora (Storžič, Grintovec, Mangart, Triglav ...). Tu je še Henrik Freyer, ki je bil rojen v Idriji, vendar je bil češkega rodu. Kot lekarnar je služboval v Idriji, Zagrebu, Gradcu in Ljubljani, nato

Preglednica 1: Leto prvih znanih pristopov na nekatere naše vrhove in prvopristopniki (Kajzelj in Drofenik 1982; Režek 1959).

1758	Storžič	Antonio Scopoli in neznani spremljevalci
1759	Grintovec	Antonio Scopoli in neznani spremljevalci
1778	Triglav	Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič, Lovrenc Willomitzer
1793	Planjava	Franz Hohenwart z vodnikom
1794	Mangart	Franz Hohenwart
1795	Vršac	Valentin Vodnik in neznani spremljevalci
1823	Ojstrica	Ernst Joaneli in neznani spremljevalci
1842	Razor	Otto Sendner in neznani spremljevalci
1868	Bavški Grintavec	Eduard Trauner, Ivan Mlekuž ter vodnika Anton Tožbar in Anton Kravanja
1874	Kranjska Rinka	Johannes Frischauf in neznani spremljevalci
1875	Skuta	Alfonz von Pavich in neznani spremljevalci
1875	Brana	Anton Bauer in Ferdinand Seidl
1875	Jalovec	Karl Wurms in neznani spremljevalci
1876	Kočna	Johannes Frischauf in neznani spremljevalci
1880	Škrlatica	Julius Kugy, Andrej Komac in Matija Kravanja
1880	Kukova špica	Ivan Ažman in neznani spremljevalci
1886	Špik	Julius Kugy z vodniki
1889	Dovški križ	Hjalmar Arlberg
okrog 1889	Velika Ponca	Julius Kugy z vodniki
1897	Veliki Oltar	Julius Kugy ter Andrej in Jože Komac
1913	Visoki Rokav	Albin Rössel

Slika 4: Prve dokumentirane osvojitve vrhov Špikove skupine so se zgodile razmeroma pozno (foto: Bojan Erhartič).

pa je prevzel mesto kustosa deželnega muzeja v Ljubljani. Tudi sam se je povzpел na nekaj naših najvišjih vrhov, na primer na Mangart in Triglav – kot prvi brez vodnika. Poleg vseh naštetih tujih znanstvenikov je med prve raziskovalce naših gora mogoče šteti tudi predstavnike kranjskega plemstva, ki so se prav tako zanimali za naravoslovje in zaradi tega odkrivali gore in pristopali na vrhove. Med njimi moramo izpostaviti že omenjenega Žigo Zoisa in njegovega brata Karla ter grofa Franca Jožefa Hanibala Hohenwarta in Riharda Ursinija Blagaja, po katerih se imenujejo nekateri minerali (na primer zoisit), rastline (na primer zoisova zvončica, blagajev volčin) in živali (na primer redek polž hohenwartovka) (Mikša 2013).

Med vsemi temi je najpomembnejši Žiga Zois, ki se zaradi bolezni vzpo-

nov ni mogel udeleževati, jih je pa spodbujal in finančno podpiral. Zois je bil najbogatejši človek na Kranjskem, pravzaprav je prav on tisti, ki je spodbudil in tudi finančno podprl prva osvajanja slovenskih vrhov (Gspan-Prašelj 1991). Toliko bolj dejaven v gorah pa je bil njegov brat Karel, navdušen botanik, po katerem se imenujeta zoisova zvončica in zoisova vijolica. Rastline za svoj herbarij je nabiral po vrhovih Karavank, Kamniško-Savinjskih in Julijskih Alp. Njegova planinska zapuščina je tudi postavitev prvih visokogorskih zavetišč, zdaj planinskih koč pri nas: prvo je dal že konec 18. stoletja postaviti pri Dvojnem jezeru v Dolini Triglavskih jezer, drugo pa na Velem polju. Zavetišča so mu služila kot izhodišča za raziskovalne botanične pohode v okoliške gore, v njih pa je gostil tudi obiskovalce (Mikša 2017).

Pionir v osvajanju slovenskih gora je bil tudi soustanovitelj Kranjskega deželnega muzeja Franc Hohenwart, ki se je na pobudo Žige Zoisa leta 1793 povzpел na Planjavo. Leto za tem se je kot prvi povzpел tudi na Mangart in vzpon nanj čez dve leti ponovil skupaj s sorodnikom Žigo Hohenwartom. Vemo tudi, da se je povzpел še na karavanški Stol in Mali Triglav. Znan je zanimiv pripetljaj, povezan z njegovimi pripravami na pohode. Preden se je skupaj z vodnikom Sprukom leta 1793 povzpел na Planjavo, ga je vodnik preizkusil v dolini Kamniške Bistrice. Hohenwart je moral prek naravnega mostu Predaselj, kar mu je bilo očitno grozljivo početje, o katerem je zapisal: »... Zaman je stal en lovec onstran globeli, drug pa na tem groznem mostu; kadar sem se približal prepadu, vsakokrat se mi je zvrtilo v glavi ...« (Mikša 2013).

Tretja skupina ljudi, morda celo najštevilčnejša, ki so jo v takratnem obdobju zanimalo gore, so bili slovenski duhovniki; tem je bilo sicer vodilo deloma tudi naravoslovje, predvsem pa romantično občudovanje lepot gora. Iz Zoisovega kroga izstopa Valentin Vodnik, ki ga dobro poznamo iz literarne zgodovine. Kot kaplan na Koprivniku je leta 1794 potoval na Kredarico. Leto pozneje je bil spet dvakrat v teh krajih, ko je vodil Zoisovo odpravo v Triglavsko pogorje. Poleg njega lahko v to skupino uvrstimo še brata Jakoba in Ivana Dežmana, kaplana v Srednji vasi v Bohinju in Bohinjski Bistrici, ter Valentina Staniča. Predvsem Stanič in Vodnik sta na široko opisovala svoje vzpone in pesnila o gorah (Lovšin 1944). Brata Dežman sta se na Triglav podala že leta 1808, v prvem letu, ko sta nastopila svojo prvo duhovniško službo pod Julijci. Na vrh se je povzpел le Jakob z vodnikom, Ivan pa je obstal tik pod njim. Avgusta 1809 je tudi Ivan Dežman, tokrat uspešno, prišel na vrh Triglava in v steklenici pustil kratko besedilo, v katerem je, poleg samohvale o svojem pogumu, zapisal: »... Sem bil tako korajžen, to pisemce naj na vrhu tukaj ostane, nikar ga ne vzemi, največje moje veselje je na gorah...« Brata Dežman bi lahko šteli za zgodnja, morda celo za dva od prvih obiskovalcev gora na Kranjskem, ki sta v visokogorje zahajala povsem ljubiteljsko, zgolj iz lastnega hrepenenja po naravi in pristočasnih doživetjih. Njuni predhodniki so poleg želje po naravnih lepotah imeli tudi druge motive, predvsem raziskovalne in gospodarske (Mikša 2017).

V določeno skupino obiskovalcev slovenskih gora je v tem obdobju mogoče uvrstiti tudi domače gorske vodnike, brez katerih naštetih izobraženci ne bi tvegali nevarne hoje v gore. Povodi za njihove vzpone niso bili naravoslovni ali romantični, pač pa je planšarje, rudarje in lovce v skale gnal dodatni zaslužek. O kakem zavestnem odkrivanju gora pri tej skupini ne mo-

remo govoriti. Kot najbolj znane njene predstavnike naj izpostavimo Bohinjce Rožiča, Kosa in Korošca, ki so 26. avgusta 1778 skupaj z Willomitzerjem kot prvi stopili na vrh Triglava (Richter 1821).

V prvi polovici 19. stoletja se je zanimanje za slovenske gore razširilo tudi na nekatere druge poklicne skupine.

*Slika 5: V središču zanimanja prvih raziskovalcev slovenskega dela Alp se je v 18. stoletju znašel predvsem Triglav, najvišja gora na Kranjskem. Že leta 1744 je bil na Krajepisnem zemljevidu Kranjske označen kot najvišji vrh tega gorskega območja. Za njegovo prvo upodobitev pa je leta 1778 poskrbel Baltazar Hacquet v svojem delu *Oryctographia Carniolica* (foto: GMJ - fototeka SPM).*

Med te obiskovalce lahko uvrstimo oficirja in geodeta Antonia von Bosia (na Triglav se je povzpel leta 1822), industrialca angleškega porekla Franza von Rosthorna (na Triglav se je povzpel leta 1828), Simona Prešerna in druge (Mikša 2013).

Odkrivanje in osvajanje Triglava

Prvi dokumentirani pristop na vrh Triglava je bil izveden 26. avgusta 1778. Pot »štirih srčnih mož« ob pristopu na vrh je trajala tri dni. 24. avgusta 1778 so prišli iz Bohinja do pastirskih stanov na Velem polju, naslednji dan so šli na ogled za najudobnejšo pot do vrha Triglava, v ta namen preiskali tri dele gore in se do večera vrnili nazaj na Velo polje, kjer so prenočili. 26. avgusta zjutraj so od tam krenili po poti, ki se jim je prejšnji dan zdela najbolj primerna za dosego cilja – proti hrbtu Kredarice, od tam preko Zelenega plazu (tako so imenovali Triglavski ledenik; na nekaterih zemljevidih tudi Zeleni sneg) v zahodni smeri pod zadnjo glavo Triglava in od tam po severnem robu na najvišjo točko Triglava (Richter 1821; Hacquet 1784). Vreme jim je dobro služilo, bilo je jasno, brez vetra in ne premrzlo. Willomitzer je ugotovil, da bi na vrhu moglo stati do petdeset ljudi, ni pa našel nobenega sledu, da bi na njem že bil kdaj kak človek. Na vrhu so se pomudili kaki dve uri, v tem času naj bi v dve skali vklesali zanje pomembne začetnice imen in priimkov: Jožef II., Sigmund Zois, Baltazar Hacquet, Jožef Štefančič, Lovrenc Willomitzer, Christian Novak, Štefan Rožič, Matevž Kos, Luka Korošec. Nato so kladivo in dleto za-

gozdili v skalno razpoko in se še istega dne vrnili domov. Med sestopom so zaznamovali pot, da bi jo prihodnje leto lažje našli (Mikša 2017).

Gore kot prostor nacionalnega prebujenja in torišče boja proti Nemcem

Prvo planinsko društvo nasploh je bilo *Alpine Club* (Alpski klub) s sedežem v Londonu, ki so ga leta 1857 ustanovili Angleži. Vsi ustanovni člani so bili dejavni v Alpah, zato ga nekateri štejejo tudi kot prvo tovrstno društvo v Alpah. Vendar pa je angleški Alpski klub sprva deloval v ozkem družbenem krogu, svoje članstvo je omejeval le na pripadnike aristokratskega sloja. Prvo planinsko društvo v Alpah, in sicer avstrijsko, je bilo ustanovljeno leta 1862. Že naslednje leto sta mu sledili švicarsko in italijansko, leta 1869 nemško planinsko društvo, ki je danes

najštevilčnejše na svetu, leta 1874 pa še francosko in tako naprej (Mikša in Ajlec 2015).

Med Slovenci vse do druge polovice 19. stoletja ni bilo poskusov ustanovitve planinske organizacije. Prvi poskus, da bi ustanovili slovensko planinsko društvo, sega v leto 1872, ko je planinsko društvo v nastajanju iz Srednje vasi v Bohinju, imenovano Gorsko društvo Triglavski prijatelji, poslalo kranjskemu deželnemu predsedstvu v potrditev društvena pravila. Bila so v slovenskem jeziku; v podnaslovu pa je bilo nemško društveno ime Triglau Alpenverein in der Wochein (Strojin 1980). Zaradi pomanjkljivosti jih je komisija zavrnila, možnost pritožbe pa ni bila izkoriščena in ideje o ustanovitvi slovenskega planinskega društva so za dve desetletji zamrle (Lovšin 1944).

Slika 6: Gore, kot so jih videli obiskovalci v 19. stoletju. Na sliki je Triglav, kot ga je upodobil Marko Pernhart, prvi slovenski realistični krajinski slikar (foto: GMJ - fototeka SPM).

Leta 1874 se je v Ljubljani zbrala večinoma nemška družba ljubiteljev gora in ustanovila Kranjsko sekcijo Nemško-avstrijskega planinskega društva (Deutscher und Österreichischer Alpenverein »Section Krain« in Laibach 1901). Tako so se na Slovenskem prvi okitili s planinskim društvom Nemci. Sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva – v naših krajih jih je konec 19. stoletja delovalo pet: kranjska, mariborska, celjska, beljaška in tržaška – so začele z gradnjami poti in koč, glavniino svojih prizadevanj pa so posvetile Triglavu in okolici (Mikša in Ajlec 2015). Nemci, ki so imeli v slovenskih deželah močan gospodarski vpliv, so lahko hitro pridobili dovolj

finančnih sredstev za markiranje poti, postavitev nemških označb in napisov ter gradnjo koč, tako da so obiskovalci gora dobili vtis, da so na nemškem ozemlju (Lindner 1933). Šlo je seveda za markiranje prostora kot nemškega. Pri tem jim je pomagala še ena nemška planinska organizacija – avstrijski Turistovski klub. Da so si Nemci lastili slovenske gore, jasno kaže govor nemškutarja Karla Deschmanna (Dragotin Dežman), ki se je iz slovenskega rodoljuba spremenil v nemškega političnega delavca. Ob otvoritvi Deschmannhütte, zdajšnje Staničeve koče pod Triglavom leta 1887 je dejal: *»In ti, visoki Triglav, pazi na nas nemške sinove in s svojo glavo varuj našo*

nemško zemljo.« Ob isti priložnosti je zastopnik Nemško-avstrijskega planinskega društva iz Berlina imenoval Triglav za *»nemškega kralja Julijskih Alp«* (Tuma 1910).

Prvo slovensko planinsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1893 v Ljubljani. 27. februarja je v vrtnem salonu hotela Malič v Ljubljani – stal je na mestu zdajšnje Name – potekal ustanovni občni zbor Slovenskega planinskega društva (SPD), ki je napovedal boj za slovenske gore. Novoustanovljeno društvo se je takoj lotilo dela. Njegovi člani so začeli graditi, urejati in označevati planinske poti. V prvem letu delovanja sta bili ustanovljeni še

Slika 7: Ob koncu 19. stoletja se je (tudi) v slovenskih gorah razplamtel nacionalni boj med Slovenci in Nemci. Oboji so si prizadevali za prevlado in zato markirali svoja pota ter gradili svoja zavetišča in koč. Na fotografiji je otvoritev prve koče na Kredarici leta 1896 (foto: GMJ - fototeka SPM).

dve podružnici, Kamniška in Savinjska. V naslednjih letih so sledile ustanovitve številnih drugih podružnic, med drugimi v Radovljici, Tolminu, Idriji, Pazinu v hrvaški Istri ter češke podružnice v Pragi in Trstu (Mikša in Ajlec 2015).

Že v drugem letu delovanja, leta 1894, je SPD zgradilo prvo slovensko planinsko kočo, Orožnovo kočo na Črni prsti, poimenovano po Franu Orožnu, prvem načelniku društva. Le nekaj tednov pozneje je SPD odprlo še Kocbekovo kočo na Molički planini pod Ojstrico. Obe koči sta bili zgrajeni v bližini tedanjih planinskih koč Nemško-avstrijskega planinskega društva (Mikša in Ajlec 2015).

Z gradnjo koč, uporabo slovenskih imen vrhov, nadelavo poti in njihovim označevanjem s slovenskimi napisi in smerokazi, posebno v okolici Triglava, so slovenski planinci želeli čim prej onemogočiti tujce – Nemce – pri njihovem prisvajanju slovenskega gorskega sveta. Nemci so za slovenske kočice uporabljali izraz Trutzhütte – kljubovalne kočice (iz nemške besede *Trotz*, kar lahko prevedemo kot 'trma, kljubovalnost', s predlogom *aus Trotz* tudi v 'zanalašč') – medtem ko so svoje imenovali Schutzhütte – kočice za zavetje. Napetosti v odnosih med SPD in Nemško-avstrijskim planinskim društvom kaže tudi dejstvo, da sta bili na mnogih vrhovih dve vpisni knjigi, slovenska in nemška (Mikša 2017).

Bitka za Triglav in rojstvo simbola

V času ustanavljanja in prvih let delovanja SPD je vzporedno nastaja-

Slika 8: Leta 1895 je Jakob Aljaž na vrhu Triglava postavil stolp, ki se ga je nemudoma prijelo ime Aljažev stolp. Po koncu prve svetovne vojne je Italija dobila velik del slovenskega nacionalnega ozemlja. Nova, tako imenovana rapalska meja je potekala prek Julijskih Alp. Aljažev stolp je stal le slaba dva metra znotraj tedanje Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije. Na fotografiji je Pavel Kunaver s skavti na Triglavu na začetku 20. let 20. stoletja, viden je tudi mejni kamen (foto: GMJ - fototeka SPM).

la še ena zgodba, tesno povezana z delovanjem slovenskega planinskega društva in bojem za slovenske gore, za sedanje zaznavanje odnosa Slovencev do gora in Triglava morda še (naj)bolj pomembna. Leta 1889 je službovanje na Dovjem pod Triglavom prevzel župnik Jakob Aljaž, ki je bil velik rodoljub in tudi član SPD. Svojega prihoda na Dovje se je pozneje spominjal takole: »*Na Dovjem se mi je pokazalo novo polje: turistika in slovensko planinstvo. Žal skoraj vse je bilo nemško, ko pridem na Dovje; Alpenverein postavlja nemške napise in nastavlja in dobro plačuje nemške vodnike (rojene Slovence). Ko ljudi izpodbujam, da ustanovimo požarno brambo, hočejo nemški jezik imeti za poveljstvo; komaj zmagam s slovenščino! Leta 1890 se zida velika cementna*

tovarna s tujim kapitalom, uradniki so Nemci, le delavec je še Slovenec.« (Aljaž 1923)

Aljaž je kar nekaj časa gojil zamisel, da bi na vrhu Triglava postavili majhen stolp – kot planinsko zavetišče, pa tudi kot branik slovenstva (Aljaž 1922). Pripravil je načrta za stolp in nato leta 1895 od občin Dovje in Mojstrana za en goldinar kupil »špico« Velikega Triglava, zemljišče v izmeri 16 kvadratnih metrov (Kupna pogodba ..., original hrani Slovenski planinski muzej). S pomočjo Antona Belca, kleparskega mojstra iz Šentvida nad Ljubljano, je na vrhu Triglava postavil slaba dva metra visok in v premeru dober meter širok jekleni stolp, izdelan iz debele pocinkane pločevine in železnih stebrov,

Slika 9: 25. junija 1991, potem, ko je slovenska skupščina sprejela deklaracijo neodvisnosti, je Slovenija postala samostojna država. Naslednji večer, 26. junija 1991, je na Trgu republike v Ljubljani potekala slovesnost, na kateri je bila prvič dvignjena nova slovenska zastava. Ob predstavitvi simbola novonastale države so tisti, ki so dogajanje v glavnem mestu spremljali prek televizijskih zaslonov, lahko videli tudi posnetke plapolanja zastave na našem najvišjem vrhu Triglavu. Zastava je bila še brez grba, saj so posnetek njenega plapolanja naredili nekaj dni prej, 12. junija (foto: GMJ - fototeka SPM).

zlitih z betonom. Dele stolpa so z vlakom prepeljali v Mojstrano, nato pa jih je šest krepkih nosačev v enem tednu znosilo na Triglav (Mikša 2015). Odprtje in blagoslovitev stolpa sta bila 22. avgusta 1895 (Aljažev stolp, vpisna knjiga 1895–1905), Aljaž naj bi takrat pel kleče, objemajoč stolp in s solzami v očeh (Aljaž 1922). V boju za gore pa to ni bilo edino veliko Aljažovo dejanje v Triglavskem pogorju. Aljaž je leta 1896 postavil še dve planinski koči, Triglavsko kočo na Kredarici, ki je še vedno najvišje ležeča stavba na Slovenskem, in Aljažev dom v Vratih (Mikša 2015).

To obdobje nemško-slovenskega narodnega boja za gore in gradnjo planinskih koč pa lahko za pozitivnega označimo v vsaj še eni točki. Dejstvo je namreč, da je nacionalni boj spod-

budil gradnjo koč, ki sicer nikoli ne bi bile zgrajene v tolikšnem številu. Slikovit podatek v tej povezavi kaže, da je imelo takrat Nemško-avstrijsko planinsko društvo skupno 97.000 članov in 331 planinskih koč, kar je pomenilo približno 300 članov na kočo, pri SPD s 37 oskrbovanimi kočami pa je glede na skupno članstvo prišlo le 116 članov na kočo (Tuma 1914). Ker je bilo do koč potrebno speljati planinske poti, je bil nacionalni boj pomemben tudi za hiter razvoj tovrstne infrastrukture. Veliko število planinskih koč in številne urejene poti do njih so v naslednjih letih (in desetletjih) poskrbele, da se je planinska dejavnost na Slovenskem še bolj razcvetela, saj je do začetka druge svetovne vojne v slovenskih gorah delovalo kar 69 planinskih postojank (Mikša 2017).

Vloga gora pri oblikovanju slovenske nacionalne identitete

Slovenske gore so se skozi nacionalni boj trdno usidrale v narodno identiteto in postale viden simbol razpoznavanja in reprezentativnosti na ravni številnih posameznikov, kar se kaže v množičnosti pošiljanja razglednic z motivom slovenskih gora ter napisom 'Planinski pozdrav' ali kar z motivom naše najvišje gore ter napisom 'Pozdrav s Triglava' in s podobo Aljaževega stolpa. Slovenci so takšne zmage na nacionalnih frontah doživljali zelo srčno, saj so jim dvigale samozavest. Predvsem postavitev stolpa je bilo dejanje, ki je v naslednjih letih v javnosti najbolj odmevalo in nakazovalo zmago Slovencev nad Nemci. Slovenci so prek Aljaža, njegovega nakupa vrha Triglava in gradenj slovenskih koč pod njim čutili, kot da svojo zemljo trgajo iz nemških rok in jo podajajo nazaj v slovenske. Tako je Triglav postajal čedalje močnejši simbol slovenstva. Po prvi svetovi vojni je prek njegovega vrha potekala meja med Italijo in Kraljevino SHS oziroma Kraljevino Jugoslavijo, Aljažev stolp je stal le slaba dva metra stran od meje znotraj Jugoslavije, Triglav pa je postal najvišji vrh novoustano- vljene države.

Prvič ga je kot simbol Slovencev upodobil arhitekt Jože Plečnik v načrtu za tako imenovano Šverljugovo Marijino znamenje. Pod podobo dvoglavega kraljevega orla so upodobljeni trije grbi tedanjih jugoslovanskih narodov (srbski, slovenski in hrvaški), pri čemer naj bi Plečnik Triglav takrat prvič uporabil za upodobitev slovenskega

grba, nad katerim je narisal šestokrako zvezdo grofov Celjskih. Med okupacijo v času druge svetovne vojne se je že konec leta 1941 Triglav pojavil kot simbol Osvobodilne fronte, narisala sta ga arhitekta Marjan Tepina in Edo Ravnikar. Prvič je bil dokumentiran na trosilnih listkih, ki so jih 28. oktobra 1941 po ljubljanskih ulicah trosili pripadniki Osvobodilne fronte (OF). Leta 1947 se je Triglav uradno pojavil kot državni simbol v novi slovenski ustavi, ko so ga upodobili v slovenskem grbu. Tam je prek vseh novih jugoslovanskih in slovenskih ustav ostal do osamosvojitve Slovenije leta 1991, ko je bil kot glavni sestavni del uvrščen v novi grb Republike Slovenije, prek njega pa tudi v zastavo Republike Slovenije (Mikša 2017). Lik Triglava, ki je našel mesto v nacionalni zastavi, je edinstven primer v Evropi, v svetovnem merilu pa so gore v zastavi poleg slovenske tudi v zastavah nekaterih držav Latinske Amerike (Bolivija, Kostarika, Ekvador, Salvador, Nikaragva).

Tako kot drugi alpski narodi smo tudi Slovenci v gorah skovali velik del narodove mitologije. Že v uvodnih razmišljanjih smo zapisali, da so gore svet, ki je kot nalašč za kovanje mitoloških zgodb, ki razlagajo nerazumljivo, nepredvidljivo in neukrotljivo gorsko naravo. A Slovenci se nismo ustavili le pri tem. Gorsko mitologijo smo uspešno prenesli tudi v slovenski kulturni prostor, ki je, zavedajoč se tega ali ne, tako rekoč del vsakega Slovenca. Najsi gre za »večne« Vandotove Kekčeve ukane z jasnim sporočilom, kako dobra misel in korajža premagata marsikatero oviro, ali pravljico o Zlatorogu z jasnim sporočilom, kako pohlep vodi človeka in živi svet okrog njega v pogubo. Ne pozabimo, da smo tudi Kralja Matjaža postavili v goro (Peco), gora Bogatin, ki naj bi dobila ime po zakladih v njem, pa nam v 21. stoletju svoje izročilo razlaga na prav poseben, sodoben način. Območje gora na Komni, med katerimi je tudi Bogatin, prejme ogromno padavin, voda, ki jo hranijo mogočni skladi krnskega na-

Slika 12: Snemanje filma V kraljestvu Zlatoroga, prvega slovenskega nemega, črno-belega celovečernega filma, je potekalo na Triglavu in v njegovi bližnji okolici (foto: GMJ - fototeka SPM).

riva, pa je zlato 21. stoletja. Tudi prvi slovenski celovečerni film z naslovom V kraljestvu Zlatoroga, smo Slovenci leta 1931 posneli v naših gorah. Takrat še nemi in črno-beli izdelek nosi v svet podobo slovenskih gor in pri-

Sliki 10 in 11: Slovenske gore so se skozi nacionalni boj na začetku 20. stoletja trdno usidrle v slovensko narodno identiteto ter postale viden simbol prepoznavanja in predstavnosti na ravni številnih posameznikov. To se kaže tudi v množičnosti pošiljanja razglednic z motivi in »Pozdravi s (slovenskih) planin« oziroma »Pozdrav s Triglavom« (foto: GMJ - fototeka SPM).

gode pionirjev slovenskega alpinizma. Med vsemi strokovnimi revijami, ki izhajajo v Sloveniji, ima prav *Planinski vestnik*, ki ga izdaja Planinska zveza Slovenije, sloves najstarejše še vedno izhajajoče revije v Sloveniji, saj izhaja že vse od leta 1895. V absolutnem merilu pa velja za četrto najstarejšo slovensko periodično publikacijo.

Če se napotimo v katero od večjih slovenskih knjigarn, hitro ugotovimo, da je goram posvečeno ogromno knjig. Od leposlovja, poglobljene literature, povesti in mitoloških zgodb, otroških, družinskih, pohodnih, turno-smučarskih in alpinističnih knjižnih vodnikov, do knjig, kjer prevladujejo estetske fotografije gora v različnih letnih časih ali fotografije iz zraka, in še bi lahko naštevali. Zdi se, da nobena druga dejavnost Slovencev ne navdihuje tako, kot dejavnosti, povezane z gorami. Če se za trenutek pomudimo pri alpinizmu kot športni

zvrsti, lahko ugotovimo, da tudi med športno literaturo ne najdemo toliko knjig o kateremkoli drugem športu kot alpinizmu in z njim povezanimi podvigi. Pa bi lahko bilo, glede na uspehe nekaterih športov v preteklosti in danes, tudi drugače. Ne moremo niti mimo glasbe, ki se je rodila v slovenskem alpskem prostoru in postala zaščitni znak alpske folklorne. Seveda gre za polko in valček ter Ansambel bratov Avsenik in številne druge skupine. Ponarodele melodije z Golico na čelu so postale zaščitni znak ne le Gorenjske in Gorenjcev, pač pa vseh Slovencev. Razsežnost izročila, ki so ga Avseniki pustili za seboj, je nazorno pokazal pogreb Slavka Avsenika z vsemi državnimi častmi, kakršnemu v samostojni Sloveniji ni bilo para. Seveda v dejavnosti, povezane z gorami, spadajo tudi alpsko smučanje, in čeprav izvorno nordijska disciplina, v gorsko-smučarski kontekst pri

nas zagotovo tudi smučarski skoki s Planico na čelu. V zadnjih desetletjih pa vse bolj nase opozarjajo tudi drugi smučarski športi, kot so deskanje, tek na smučeh, smučarski kros in podobno. In spet, uspehi, ki jih prinašajo športi na snegu in/ali v gorah, imajo tudi v slovenskem medijskem prostoru posebno mesto. Tako med najbolj gledane športne prenose v Sloveniji spada vsakoletna planiška tekma poletov. Marca 2016 naj bi po podatkih TV Slovenija zadnji skok Petra Prevca spremljalo kar 731.300 gledalcev oziroma 93 % tistih, ki so takrat v Sloveniji gledali televizijo (Planiški rekordi ... 2016). Izredno visoko gledanost imajo tudi tekme svetovnega pokala v alpskem smučanju, seveda v primeru, ko so slovenski športniki kandidati za sam vrh. MMC RTV Slovenija je 11. februarja 2013 objavil: »*Nedeljska smukaška preizkušnja je najvišjo gledanost dosegla ob 12.14, tik pred smučanjem Tine Maze, ko je 2. program TV Slovenija spremljalo 27,7 odstotka oziroma 540.800 gledalcev, kar je predstavljalo 80 odstotkov takratnih gledalcev televizije.*« (Za Tino stiskalo ... 2016)

Slika 13: Slovenci smo se na alpinističnem področju zelo uveljavili. Doslej so naši alpinisti prejeli sedem zlatih cepinov. Prejemnik kar štirih je Marko Prezelj. Fotografija ga kaže ob prejemu najvišjega državnega priznanja Zlatega reda za zasluge iz rok predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja (foto: Matjaž Šerkezi, PZS).

Še ena zelo dominantna slika oziroma povezava športa in slovenstva v zvezi z gorami, predvsem s Triglavom, se je lepo pokazala poleti leta 2010, ko smo Slovenci v velikem številu navijali za slovenske nogometaše. Ti so igrali v dresih s konturami Triglava na prsih. Navijači pa smo na veliko nazdravljali z zelenimi pločevinkami Zlatoroga, med reklamnimi odmori pa je na televiziji takrat največji mobilni operater nacionalne občutke še krepil z v reprezentančni dres oblečenim dečkom, med petjem Kekčeve pesmi.

Slika 14: Dava Karničar je prvi Zemljan, ki se je s smučmi spustil z Mount Everesta, najvišje točke sveta. Ekstremni alpinistični spust mu je uspel leta 2000 (foto: Urban Golob).

A športnim uspehom ali neuspehom navkljub velja, da je v Sloveniji najbolj znana in obiskana športna prireditve tekma v smučarskih poletih. Posebno, več kot 50-letno tradicijo pa imata tudi tekmi alpskega smučanja, Pokal Vitranc v Kranjski Gori in Zlata lisica na Pohorju, ki sta redno na koledarju svetovnega pokala Mednarodne smučarske zveze. Seveda pa ne moremo mimo alpinizma in z njim povezanih uspehov, ki so Slovence v 70 ih letih preteklega stoletja povzdignili med alpinistično najpomembnejše narode z mnogimi vrhunskimi dosežki, ki jih je prepoznala tudi svetovna stroka, doma pa so praviloma dosegli veliko odmevnost. Taki so na primer vzpon po verjetno še vedno najtežji prvenstveni smeri na najvišji vrh sveta leta 1979, vzponi Tomaža Humarja, smučarski spust Dava Karničarja z Everesta, nenazadnje pa tudi dejstvo, da smo Slovenci doslej prejeli kar sedem

zlatih cepinov, najuglednejših mednarodnih priznanj v alpinizmu. Od teh je kar štiri prejel Marko Prezelj, kar je največ med vsemi nagrajenci tudi v svetovnem merilu (Državna odlikovanja ... 2016).

Geografske značilnosti Slovenije kot gorate države

Očitno se Slovenci v gorah in tudi na snegu počutimo zelo domače. A vrnimo se h goram in njihovemu prepoznavanju, saj poznamo številne naravnogeografske dejavnike, ki opredeljujejo lego v gorskem oziroma alpskem svetu. Na prepoznavnost gorske pokrajine vpliva skupek naravno- in družbenogeografskih sestavin prostora, pri čemer je povsem gotovo, da brez gora in vzpetega površja ni možen razvoj gorske identitete. Ni pa nujno, da ljudstva gorskih pokrajin gore prepoznajo kot pomemben del njihove identitete, ki bi jo vključevala v izročilo vseh vrst.

Preglednica 2: Hipsografska analiza Slovenije z digitalnim modelom nadmorskih višin. Vir: Digitalni ... 100 x 100 m, 2000.

nadmorska višina (m)	delež površja (%)
do 500	39,5
nad 500	46,4
nad 1000	11,2
nad 1500	2,5
nad 2000	0,4

Če pogledamo višinsko razčlenjenost prostora, je površje Slovenije razmerno nizko.

Vidimo torej, da sta dve petini ozemlja države pod 500 m nadmorske

višine in da ga je le 14,1 % je nad 1000 m. Nad 1500 m ga je le 2,9 % ozemlja, od tega nad 2000 m, kjer je že pravo visokogorje, manj kot pol odstotka. Podatki, ki smo jih pridobili iz analize nadmorskih višin digitalnega modela reliefa 100 x 100 m (2000) naše države, povedo, da je povprečna nadmorska višina Slovenije 557 m. Ta vrednost se sicer precej razlikuje od vrednosti 492 m, ki jo navaja Wikipedijin seznam držav glede na povprečno nadmorsko višino in se sklicuje na geografske podatke o državah sveta Univerze v Portlandu (List of countries ... 2017). Ti podatki so uporabni predvsem zaradi primerljivosti z drugimi državami sveta. Iz seznama je razvidno, da je med 163-imi vključenimi državami Slovenija na 69. mestu. Zanimivo je, da je med alpskimi državami slovenska povprečna nadmorska višina nižja od avstrijske, italijanske, švicarske in lihtenštajnske, višja pa od francoske in nemške. Seveda nadmorska višina ni najpomembnejši kazalnik, saj sama informacija o nadmorski višini nekega ozemlja ne pove dosti o tamkajšnji izoblikovanosti površja.

Po razporeditvi prebivalstva glede na nadmorsko višino je stanje v Sloveniji še manj »gorsko«. Po podatkih v Malem atlasu Slovenije, je leta 1991 (Kladnik, Orožen Adamič in Perko 1995) kar 88,7% prebivalcev živelo pod 500 m nadmorske višine in le 0,3 % nad nadmorsko višino 1000 m, nad 1330 m pa stalne poselitve, razen nekaj planinskih koč, ni. Čeprav so ti podatki stari že skoraj 30 let, se podoba poselitve gorskega sveta v teh višinskih pasovih ni bistveno spremenila.

Vidimo torej, da tako po višinski »nastropnosti«, kot tudi po razpršenosti prebivalstva, Slovenija ne spada med pretirano visoke države, niti med države z omembe vredno poselitvijo na višji nadmorski višini. Razlog tiči v večjih ravninah in nižinah, ki so večinoma med 200 in 500 m nad morjem in zavzamejo velik del ozemlja. A, kot že omenjeno, k zaznavi prostora veliko prispeva njegova izoblikovanost, ki je v Sloveniji zagotovo prevladujoče hribovita in gorata. Čeprav razmeroma nizke, so slovenske Alpe strme in prepadne, kar je posledica mladega gubanja v času alpidске orogeneze in geološke sestave, ki je izrazito karbonatna, saj prevladuje apnenec. Bližina morja je tudi dejavnik velike reliefne energije, kar omogoča močne erozijske in denudacijske procese, to pa vodi k pokrajinski pestrosti, lahko rečemo kar dinamičnosti gorskega sveta. Ostrorobe, priostrene in strme podobe slovenskega gorskega sveta, ki ga še dodatno popestrijo globoke alpske doline, le nekoliko zbledijo v predalpskih pokrajinah, kjer se ob pestri geološki zgradbi, ki ni več zgolj apnenčastodolomitna, poveča gostota rečne mreže ter zmanjšajo nadmorske višine in tudi relativne višinske razlike. Bolj položne in zaobljene oblike dobi predalpski svet šele na Pohorju, Strojni in Kozjaku, kjer k temu največ pripomore geološka zgradba, saj tam prevladujejo neprepustne metamorfne in magmatske kamnine. Zato so prepadi redki, rečna mreža gosta, nakloni pa precej manjši.

Poglejmo še, kako so naravnogeografske značilnosti prepoznali geo-

grafi v naravno naravnogeografskih členitvah Slovenije. V pregled smo vzeli dosedanje členitve oziroma naravnogeografske regionalizacije Slovenije. Začeli smo z Melikovo regionalizacijo zgradbene enote Slovenije iz leta 1936 (Melik 1936), končali pa z zadnjo členitvijo, ki je nastala z namenom poenotiti členitve v osnovnih in srednjih šolah. Ta členitev je nastala za namene šolske geografije (Drozg 2004), vmes so se zvrstile še naslednje: Melikova (prirodno geografska sestava Slovenije (Melik 1946), Ilesičeva pokrajinsko-fiziognomičnih regij Slovenije (Ilesič 1958), Gamsova geografska regionalizacija Slovenije (Gams 1983) in členitev sodelavcev Geografskega Inštituta Antona Melika ZRC SAZU (Perko in Orožen Adamič 1998. Ob navedenih členitvah lahko kot naravnogeografske obravnavamo tudi pokrajinskoekološke členitve, ki smo jih prav tako pregledali. Gre za Gamsove pokrajinskoekološke regije Slovenije (Gams 1986) ter regionalizacijo pokrajinsko-ekoloških enot v Sloveniji skupine avtorjev iz leta 2002 (Špes s sodelavci 2002). Vse te regionalizacije prepoznajo Alpe oziroma alpski svet kot enoto najvišjega reda. Še več, večina jih kot samostojno makroregijo izdvaja tudi predalpski svet. Med štirimi temeljnimi makroregijami, ki jih prepoznavamo v Sloveniji (Dinarsko-kraška, Alpska, (Ob)sredozemska in (Ob)panonska), le pri Alpski in Dinarski (oziroma Dinarskokraški) makroregiji ni razhajanj med posameznimi členitvami, medtem ko je sredozemska makroregija vse pogosteje prepoznana kot obsredozemska, enako velja za panonsko makroregijo.

Slovenska geografija v svojih naravnogeografskih členitvah slovenski alpski svet prepozna kot samostojno makroregijo, ki jo v nekaterih primerih (Melik 1935; Perko in Orožen Adamič 1998) razširi tudi prek predalpskih pokrajin, v ostalih primerih pa poleg alpskih pokrajin prepozna tudi predalpske pokrajine. Izhajajoč iz dejstva, da je pravega visokogorja v Sloveniji res komaj za vzorec, bi si morda kdo celo mislil, da pravih alpskih pokrajin za makroregijo ni dovolj in bi jih lahko spravili v makroregijo Predalpski svet. Menimo, da je utemeljenih razlogov, da se to ni zgodilo, več. Prvi je ta, da pri dožemanju alpskega sveta ne prispeva zgolj in samo visokogorje, pač pa tudi svet vmesnih dolin ter kotlin, ozkih grap, sotesk, obdajajočih hribov in planot. Naslednji razlog je v izoblikovanosti prostora, ki ima izrazit gorski, v našem primeru alpski značaj. Kot takega ga doživljamo tudi ljudje z rabo prostora – to je tretji razlog. V njem se razvijajo z Alpami povezane dejavnosti, kot so alpinizem, alpsko smučanje, planinstvo, alpska oziroma gorska paša, prepoznavamo njegov hidroenergetski potencial, izvajamo gorski oziroma alpski turizem in govorimo o alpskih turističnih središčih. Četrti razlog po našem mnenju tiči v subjektivnem dožemanju prostora, ki se je pri Slovencih oblikovalo skozi stoletja njegovega poseljevanja, in mu je namenjen tudi ta prispevek. Lahko bi ga poimenovali pozitiven odnos do gora, ki jih prepoznavamo kot pomembne, čeprav je pravega alpskega sveta razmeroma malo in je njegova površina v primerjavi s celotnimi Alpami skorajda zanemarljiva.

Slika 15: Gora Golica ima za Slovence poseben pomen, saj je njeno ime je svet ponesla najbolj znana svetovna polka (foto: Matej Ogrin).

Sklep

Odkritja zadnjih desetletij dokazujejo, da so slovenske gore nekdanjim prebivalcem jugovzhodnih Alp nudile tako zatočišče kot tudi prostor lova, rudarjenja, paše, duhovnosti in mitologije ter verjetno še česa. Ostanke človekove prisotnosti v slovenskih gorah najdemo domnevno od starejše kamene dobe, zagotovo pa od mlajše kamene dobe dalje, sklepamo pa, da je precej še neodkritega. A že dosedanje najdbe in védenje kažejo, da so ljudje začeli obiskovali gore že dolgo nazaj.

S pojavom renesanse in razvojem naravoslovja so slovenske alpske pokrajine, tako kot ostala območja Alp, postala prostor raziskav geoloških pojavov, rastlinstva in živalstva ter naravoslovja nasploh. Nosilci znanstvenega raziskovanja v naših gorah so bili tuji raziskovalci, ki so živeli na Slovenskem in so k raziskovanju spodbudili tudi nekatere domače raziskovalce.

S pojavom industrijske družbe se je v mestih pojavil tudi prosti čas, ki so

ga ljudje izkoriščali na različne načine. Rojevati sta se začela planinstvo in alpinizem, prek njiju pa v slovenskih gorah tudi nacionalni boj med Nemci in Slovenci, ki je temeljil na prizadevanjih po primatu pri osvajanju gora, kar se je zrcalilo v nadelavi stez, gradnji koč, lahko bi rekli tudi v markiranju oziroma obvladovanju prostora. Kljub izraziti začetni prevladi Nemcev je tok zgodovine nacionalni boj obrnil v korist Slovencev in identiteta Slovencev kot gorskega naroda, ki se je začela oblikovati že prej, se je skozenj le še utrdila.

Tako smo Slovenci iz Avstro-Ogrske v slovansko državo vstopili z že oblikovano identiteto, pri kateri so imele pomembno vlogo gore in Triglav kot simbol slovenstva, kar se je odražalo na primer na kulturnem (prvi slovenski celovečerni film, revija Planinski vestnik) in športnem področju (rojsstvo alpinizma, alpskega smučanja, smučarskih skokov). Oznake z gorami povezanega naroda se Slovenci nismo otesli niti po drugi svetovni vojni, v

tedanji Jugoslaviji. Nasprotno, z gorami povezane aktivnosti so nam krepile identiteto ter prepoznavnost ne le v bivši skupni državi, pač pa tudi širše. Omeniti velja množičen pojav planinstva, raznovrstno planinsko in gorniško literaturo, razcvet alpskega smučanja, alpinizma in kontinuiteto Triglava kot prepoznavnega simbola Slovencev. V tej vlogi smo se Slovenci kar dobro znašli in z njo živimo tudi v samostojni državi. Zanimivo pri vsem je, da je alpskega visokogorja v Sloveniji zelo malo. Območja nad 1500 m obsegajo le 2,9 % površine Slovenije, nad 2000 m pa le 0,4 %. Še manj goratosti najdemo pri razporeditvi poselitve po višinskih pasovih. Nad nadmorsko višino 1000 m živi le 0,3 % prebivalcev Slovenije (Kladnik, Orožen Adamič in Perko 1995), nad 1330 m pa ni stalne poselitve. A kljub tem skromnim številkam, vse naravogeografske členitve Slovenije prepoznajo Alpe kot samostojno regijo in s tem hote ali ne hote utrjujejo alpsko identiteto Slovencev in Slovenijo kot alpsko državo.

Viri in literatura

1. Aljaž, J. 1922: Planinski spomini. Planinski vestnik 3-4, 33-44.
2. Aljaž, J. 1923: Oris mojega življenja. Planinski vestnik 10, 145-148.
3. Aljažev stolp, vpisna knjiga 1895-1905. Inventarna knjiga št. 1641. Slovenski planinski muzej. Mojstrana.
4. Bätzing, W. 2003: Die Alpen. Verlag C.H. Beck oHG. München.
5. Bizjak, J. 2006: Rudarjenje v visokogorju Julijskih Alp. Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana, 85-96. Bizjak, J. 2004: Oskrbnovalno zaledje železnodobnega in srednjeveškega Bleda v visokogorju Julijskih Alp. Bled tisoč let. Blejski zbornik 2004. Didakta. Radovljica.
6. Bremšak, M. 2000: Življenje v planinah pred tisočletji. Planinski vestnik 4, 150-154.
7. Cevc, T. 1996: Nova spoznanja o planšarstvu na Veliki planini v Kamniških Alpah. Traditiones 25, 69-79.
8. Cevc, T. 1998: Planina na Stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v antiki in srednjem veku. Traditiones 27, 9-23.
9. Cevc, T. 2006: Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana.
10. Cevc, T. 2006a: Verovanja v Alpah. Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana, 125-137.
11. Cevc, T. 2006b: Arheološki dokazi o pašništvu v alpskem visokogorju. Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana, 113-124.
12. Dan, ko so odkrili Ötzi. MMC RTV Slovenija.
Medmrežje: <https://www.rtvlo.si/zabava/na-danasnji-dan/dan-ko-so-odkrili-otzi/239578#> (6. 8. 2017).
13. Deutscher und Österreichischer Alpenverein »Section Krain« in Laibach, 1874 bis 1901. Laibach (Ljubljana), 1901.
14. Digitalni model nadmorskih višin 100 x 100 m. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2000.
15. Drozg, V. (ur.) 2004: Teorija in praksa regionalizacije Slovenije. Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru. Maribor.
16. Državna odlikovanja za dosežke slovenskih alpinistov, plezalcev in planincev.
Medmrežje: <http://www.friko.si/friko-info/drzavna-odlikovanja-za-dosezke-slovenskih-alpinistov-plezalcev-planincev> (11. 8. 2017).
17. Florjančič de Grienfeld, J. D. 1744: Ducatus Carnioliae tabula chorographica, iussu, sumptuque inclytorum provinciae statuum geometricae exhibitata. Kartografsko gradivo. Labaci (Ljubljana).
18. Gams, I. 1983: Geografske značilnosti Slovenije. Mladinska knjiga. Ljubljana.
19. Gams, I. 1986: Osnove pokrajinske ekologije. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
20. Gleirscher, P. 2006: Zum Nachweis römischer Almhütten am Dachsteinplateau und in den Steiner Alpen (Kamniške Alpe). Alpen. ANISA. Gröbming, 23-30.
21. Gspan-Prašelj, N. 1991: Žiga Zois. Slovenski biografski leksikon, zvezek 15. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 832-846.
22. Hacquet, B. 1784: Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder. Dritter Theil. Izdal Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. Leipzig.
23. Horvat, J. 2002: Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju. Kamniški zbornik 16. Občina Kamnik. Kamnik, 193-202.
24. Iličič, S. 1958: Primeri geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik 29/30, 135-137.
25. Kajželj, M., Drofenik, H. 1982: Naš alpinizem. DZS, Ljubljana.
26. Kladnik, D., Orožen Adamič, M., Perko, D. 1995: Mali atlas Slovenije. Državna Založba Slovenije. Ljubljana.
27. Kmetijstvo in gozdarstvo Slovenije, 2017. Wikipedija.
Medmrežje: https://sl.wikipedia.org/wiki/Kmetijstvo_in_gozdarstvo_Slovenije (11. 8. 2017).
28. Komac, B. 2006: Dolec kot značilna oblika dolomitnega površja. Geografija Slovenije 13. Založba ZRC. Ljubljana.
29. Kugy, J. 1973: Pet stoletij Triglava. Založba Obzorja. Maribor.
30. Kupna pogodba nakupa vrha Triglava od občin Mojstrana in Dovje s strani Jakoba Aljaža. Slovenski planinski muzej. Mojstrana.
31. Lindner, H. 1933: Planinski piparji. Planinski vestnik 6-7, 167-175.
32. List of countries by average elevation. Wikipedija.
Medmrežje: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_average_elevation (6. 8. 2017).
33. Lovšin, E. 1944: V Triglavu in v njegovi sosesčini: planinske študije in doživetja. Slovensko planinsko društvo. Ljubljana.
34. Melik, A. 1936: Slovenija: geografski opis. Slovenska matica. Ljubljana.
35. Melik, A. 1946: Prirodno - gospodarska sestava Slovenije. Geografski vestnik 18, -22.
36. Mikša, P., Zorn, M. 2016: The beginnings of the research of Slovenian Alps. Geografski vestnik 88-2, 103-131.
37. Mikša, P. 2013: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. Zgodovinski časopis 67, 3-4, 390-405.
38. Mikša, P. 2014: Exploring the mountains - Triglav at the end of the 18th century. Man, nature and environment between the northern Adriatic and the eastern Alps in premodern times. Znanstvena založba Filozofske fakultete. Ljubljana, 202-215.
39. Mikša, P. 2015: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«. Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2, 112-123.
40. Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Viharnik. Ljubljana.
41. Mikša, P., Ajlec, K. 2015: Slovensko planinstvo. Planinska zveza Slovenije. Ljubljana
42. Odar, B. 2006: Ledenodobni lovci v visokogorju. Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana, 59-70.
43. Ogrin, M. 2006: Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Človek v Alpah. Založba ZRC. Ljubljana, 96-110.
44. Orožen, F. 1903: Kaj pripoveduje Valvasor o Krmi (Triglavu). Planinski vestnik 12, 201-202.
45. Perko, D., Orožen Adamič, M. 1998: Slovenija - pokrajine in ljudje. Mladinska knjiga. Ljubljana.
46. Planiški rekordi tudi pri televizijski gledanosti, 2016. MMC RTV Slovenija.
Medmrežje: <https://www.rtvlo.si/sport/zimski-sporti/planica/planiski-rekordi-tudi-pri-televizijski-gledanosti/388753> (6. 8. 2017).
47. Režek, B. 1959: Stene in grebeni: razvoj alpinistike v Savinjskih Alpah, 1759-1945. Planinska založba pri Planinski zvezi Slovenije. Ljubljana.
48. Richter, F. X. 1821: Wohain. Illyrisches Blatt, 11. maj 1821.
49. Stele, F. 2006: Ljudje v Alpah. Samozaložba. Komenda.
50. Strojín, A. (ur.) 1980: Triglav, gora naših gora. Založba Obzorja. Maribor.
51. Strojín, A. 2009: Zgodovina slovenskega planinstva: Slovenska planinska organizacija: SPD-PZS: 1893-1948-2003. Didakta. Radovljica.
52. Špes, M., Čigale, D., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A. 2002: Študija ranljivosti okolja. Geographica Slovenica 35, 1-2. Inštitut za geografijo, Ljubljana.
53. Tuma, H. 1910: Po severni steni Triglava. Planinski vestnik 9, 191-197.
54. Tuma, H. 1914: Nekaj statistike o planinskih društvih. Planinski vestnik 5, 99-100.
55. Urban population, (% of total). The United Nations Population Divisions World Urbanization Prospects, 2017.
Medmrežje: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (6. 8. 2017).
56. Valvasor, J. V. 1977: Slava Vojvodine Kranjske. Mladinska knjiga. Ljubljana.
57. Za Tino stiskalo pesti 80 odstotkov televizijskih gledalcev. MMC RTV Slovenija. RTV Slovenija iz raziskave AGB Nielsen Media Research.
Medmrežje: http://www.rtvlo.si/sport/novice/za-tino-stiskalo-pesti-80-odstotkov-televizijskih-gledalcev/302195#_blank (15. 8. 2017).

Razvoj vremena v slovenskih gorah

ob tipičnih vremenskih situacijah

IZVLEČEK

Vreme je fizikalno stanje atmosfere. Lega gora, njihova nadmorska višina ter s tem povezano razmerje med deležem površja in proste atmosfere, pomembno krojijo vrednosti meteoroloških spremenljivk. Na razvoj vremena v naših gorah odločilno vplivajo tipične vremenske situacije, ki so v članku podrobneje predstavljene. Mednje spadajo sredozemska ciklogeneza, prehod tople in hladne fronte, azorski in sibirski anticiklon, višinsko jedro hladnega zraka ter vzpostavitev enakomernega zračnega tlaka.

Ključne besede: vreme v gorah, gorsko podnebje, slovenske gore, vremenska situacija, Slovenija.

ABSTRACT

From terrain to weather in Slovenian mountains

Weather is physical state of an atmosphere. Position of mountains, their altitude and with the latter associated ratio between the proportion of the ground and free atmosphere significantly affect the value of the meteorological variables. Weather development in Slovenian mountains is essentially influenced by typical synoptic situations, which are presented in detail. Among them are Genoa cyclogenesis, transition of warm and cold front, Azores and Siberian high, upper level low and flat-pressure gradient situation.

Key words: mountain weather, mountain climate, Slovenian mountains, synoptic situation, Slovenia.

Ko se marsikateri Slovenec izpred svojega doma razgleda okrog sebe, mora skoraj zamižati, da ne bi pred sabo zagledal katerega izmed vrhov slovenskih gora. Prav gotovo je ena od misli, ki se mu ob pogledu na naše gore porodi, da so videti mogočne in visoke. Kako naj se ne bi zamislil nad njihovo višino, ko pa imamo več kot 400 vrhov, ki se pnejo prek 2000 metrov nad gladino morja (Kern in Cuderman 2017).

Nadmorska višina in njen vpliv na vreme v gorah

Gore s svojo nadmorsko višino ne vplivajo le na vtis posameznikov, temveč pripomorejo tudi k oblikovanju pestrega gorskega vremena. Nadmorska višina je namreč eden najpomembnejših modifikatorjev vremena, saj so od nje močno odvisne vrednosti vremenskih spremenljivk in nekateri vremenski pojavi. Prav tako je pod vplivom nadmorske višine razmerje med deležem površja in proste atmosfere – površja je namreč z nadmorsko višino vse manj, zato se njihov vpliv z rastočo višino zmanjšuje, povečuje pa se vpliv proste atmosfere (Veit 2002).

Slika 1: Najvišja slovenska stena se iz zatrepja Zadnjice do vrha Kanjavca pne 1500 m visoko (foto: Luka Likar).

Avtorja besedila in fotografij:

LUKA LIKAR, študent
meteorologije in geofizike
Pod Grintovcem 5, 1370 Logatec
E-pošta: likar.luka@gmail.com

DANIJELA STRLE, dipl. geografinja (UN)
Osredek 12a, 1380 Cerknica
E-pošta: danijela.strle@gmail.com

COBISS 1.04 strokovni članek

Površje, njegov naklon in orientacija igrajo v gorah pomembno vlogo, saj je energija, ki jo prejme Zemljino površje, poleg letnega časa in stanja ozračja odvisna od njegovih osončenosti in naklona. Najugodnejša je prisojna lega, pravokotna na smer vpadajočih sončnih žarkov. Površje s tako orientacijo prejmejo največ Sončevega obsevanja in se z absorpcijo prispele energije tudi najbolj segreje (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Poleg osončenosti in nagiba površja je količina prejete energije od Sončevega obsevanja odvisna tudi od debeline plasti ozračja med Soncem in tlemi. Atmosfera namreč deluje kot filter Sončevega sevanja, zato ga gore prejmejo več kot doline (Veit 2002).

Površje segreva ozračje z dolgovalovnim sevanjem (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Ker se z višino njihova površina praviloma zmanjšuje, je temperatura zraka vse manj odvisna od temperature površja. Iz tega izhaja, da je v višjih, goratih legah dnevni gradient temperature manjši kot v nižinah (Veit 2002). Pomemben vpliv na temperaturo zraka ima tudi njegova gostota, ki se z naraščanjem nadmorske višine zmanjšuje, skupaj z njo pa tudi količina vodne pare v ozračju. Slednje v zraku ne vidimo, saj enako kot suhi zrak prepušča vidni del svetlobe; razlikuje se v tem, da absorbira infrardeče sevanje (Rakovec in Vrhovec 2007). Zaradi te lastnosti je vodna para toplogredni plin. Ker jo je z naraščanjem nadmorske višine vse manj, postaja ozračje postaja vse bolj suho, z rastočo višino pa se zmanjšuje tudi njegova sposobnost zadrževanja toplote (Veit 2002).

Temperatura zraka se z višino v povprečju znižuje za 6,5° C na kilometer (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Nadmorska višina pa ne vpliva tako izrazito na relativno vlago. Ta se izraža v odstotkih in nam razkriva razmerje med dejansko količino vlage v zraku in največjo možno (nasičeno) vlago, ki se spreminja v odvisnosti od temperature zraka: bolj ko je zrak topel, več vode lahko sprejme in večja je nasičena vlaga. Relativna vlaga je torej zelo odvisna od temperature – če se vlažen zrak vsaj malo ohlaja, ostaja količina vlage v njem stalna, razmerje med količino vlage in nasičeno vlago pa se večja ter s tem tudi relativna vlaga. Povečevanje slednje ni le odraz spremembe temperature,

Slika 2: Ob Pečeh se prisilno dvignjen zrak na nasprotni strani pobočja spušča in suši (foto: Luka Likar).

je tudi kazalnik poslabšanja vremena, saj nam razkriva, da k nam priteka bolj vlažen zrak in nakazuje menjava zračnih mas (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Na splošno velja, da sta absolutna in relativna vlaga v gorah nižja kot v nižinah. Ob tem pa omenimo posebnost – poletni dnevni hod relativne vlage v gorah v primerjavi z dnevnim hodom v dolinah ob jasnem vremenu in jutranji megli po kotlinah. Takrat je zjutraj običajno v gorah jasno, kar pomeni, da je relativna vlaga nizka, v dolinah pa je megleno, torej je relativna zračna vlažnost visoka. Čez dan se lahko situacija obrne, saj se v gorah rado pooblači, megla v dolinah pa razpade. Pozimi take situacije niso pogoste, saj v gorah ob jasnem vremenu ostaja razmerje med absolutno in nasičeno vlago približno enako (Veit 2002).

Od nadmorske višine in površja je močno odvisen tudi veter. Pri njem sta najpomembnejši spremenljivki smer in hitrost v horizontalni smeri, ki ju tudi najpogosteje merimo (Rakovec in Vrhovec 2007). V Sloveniji

in s tem tudi v naših gorah prevladuje veter jugozahodne smeri, z višino nad tlemi in z nadmorsko višino pa njegova hitrost v splošnem narašča (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Razlog za to je v vse manjšem številu ovir z višino in s tem manjše trenje. Gore spreminjajo hitrost vetra pri tleh in njegovo smer, povzročajo zavetrne valove in tako za obe spremenljivki predstavljajo oviro. Zaradi prevladujoče jugozahodne smeri vetra je ovira zvečine postavljena vlažnim, morskim zračnim gmotam (Veit 2002). Goratost vpliva na dvojce za vreme v gorah nadvse pomembnih procesov – prisilnega dviganja in spuščanja zračne gmote. Do prisilnega dviga pride, ker dotekajoči zrak obsežnejših gorskih pregrad ne more hitro obiti, zato se začne ob privetnih pobočjih dvigovati. Dvigajoči se zrak se ohlaja, nasičena vlaga zmanjšuje, posledično se povečujejo relativna vlažnost ter možnost za nastanek oblakov in padavin (Whiteman 2000). Dviganje zračne gmote ob pobočju lahko v primeru nestabilnosti ozračja in lokalne pregretosti zraka pri tleh privede do

proste konvekcije. Prepoznamo jo po kumulusih ob sicer lepem vremenu, ki se pojavijo sredi dopoldneva ali okoli poldneva (Rakovec in Vrhovec 2007). Ko se zračna gmota dvigne, se torej ohladi; na drugi strani gorske pregrade je zrak nekoliko toplejši in s tem tudi lažji, vetra ob pobočju tam ni in dvignjeni zrak se prevali prek grebena. Med spuščanjem proti dolini se zrak segreva, oblaki in padavine pa izginejo, saj je relativna vlaga čedalje manjša. Značilen primer spuščajočega zraka na zavetrni strani gorske pregrade je fen (Whiteman 2000).

S prisilnim dvigom zraka je tesno povezan orografski tip padavin, ki nastane zaradi ohlajanja dvigajočega se zraka na privetrni strani gorske pregrade. Ob tem relativna vlaga narašča vse do višine, na kateri se zrak ohladi do temperature rosišča, pri čemer nastane baza oblaka in vodna para kondenzira na kondenzacijskih jedrih. Do padavin iz nastalega oblaka pride v primeru, ko padavinski delci zrastejo dovolj, da premagajo silo vzgona in padejo proti tlu (Brilly in Šraj 2005). Gore prestrezajo veliko padavin in njihova količina z nadmorsko višino narašča, vendar ne prek vseh meja, ampak le do baze oblakov. Pri nas je to v povprečju na nadmorski višini okrog 2000 m, nad katero se količina padavin zmanjšuje. Poleg tega je več padavin na privetnih kot zavetrnih straneh gora, saj se prek slednjih zrak spušča, segreva in suši. Posledica je tako imenovana padavinska senca (Veit 2002).

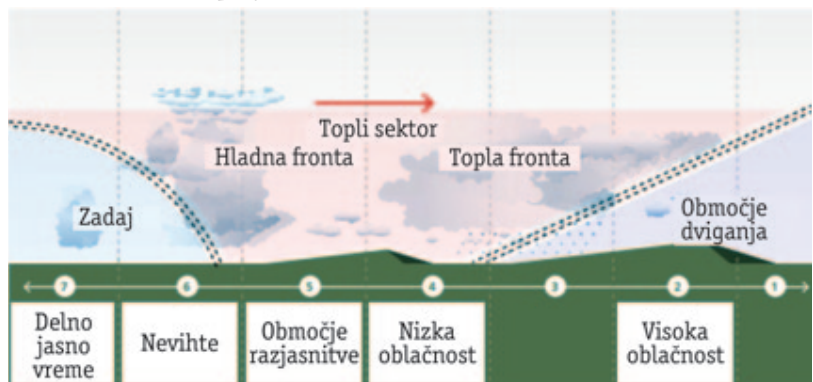
Poleg orografskih razlikujemo še dva za naše podnebje pomembna tipa

padavin: konvekcijske in frontalne. Konvekcijske nastanejo ob lokalnem dviganju segretega zraka, kar lahko povzroči plohe in nevihte ter s tem krajevno močne padavine. Pojavljajo se v poletnih mesecih in so kratkotrajne (Brilly in Šraj 2005). Frontalne padavine k nam prinašajo cikloni s topli in hladno fronto, ki se izoblikujeta iz prvotne polarne fronte. Slednja je ločnica med mrzlim zrakom nad polarnimi območji in toplejšim nad območji zmernih zemljepisnih širin (Rakovec in Vrhovec 2007). Obe fronti sestavljata zračni gnoti različnih temperatur – toplejša in hladnejša. Hladen zrak, ki se podriva pod toplega na območju hladne fronte, ima nekoliko lažjo nalogo, pomaga mu še sila gravitacije in zavrtinči se hitreje kot topel zrak, ki se ob topli fronti vzpenja nad hladnega. Zato so vremenski procesi ob hladni fronti bolj burni kot ob topli. V topli polovici leta, ko k večjim temperaturnim razlikam prispeva še intenzivnejše segrevanje tal zaradi močnejšega energijskega toka Sončevega sevanja, na območju hladne fronte nastajajo močnejše nevihte, ki jih lahko spremljata tudi toča ali sodra. Zaradi hitrejšega gibanja zraka

pa je prehod hladne fronte običajno kratkotrajen, tako da padavinski pas Slovenijo nemalokrat preide v le nekaj urah (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006).

Povzemimo in v kratek odstavek združimo vse naštetu v prvem delu prispevka. Z naraščanjem nadmorske višine se v gorah manjša vpliv tal in večja vpliv proste atmosfere. Obenem se večja gostota energijskega toka Sončevega obsevanja, nagib in osončenost površja pa določata njegovo razporeditev po gorskem svetu. Sončeva energija, ki doseže pobočja, sicer vpliva na segrevanje zraka v gorah, vendar zaradi manjše površine tal ne do tolikšne mere kot po nižinah. K čedalje manjšemu vplivu Sonca na temperature v višjih legah pripomore tudi z nadmorsko višino vse manjša gostota zraka in s tem manjša količina vodne pare, ki je sicer močan toplogredni plin in dobro zadržuje toploto. Ko se okrepi še veter, ki se v višjih plasteh ozračja in s tem v gorah le redko popolnoma umiri, in se z njim mešajo zračne gmote z različnimi lastnostmi, se dokončno zažene dinamično vremensko dogajanje gorskega sveta.

Slika 3: Hladna in topla fronta (vir: Hack in Albisser, str. 15).

Značilne vremenske situacije in vreme v slovenskih gorah

Med značilne vremenske situacije v naših krajih, ki s svojimi posebnostmi dajejo končni pečat gorskemu vremenu, smo uvrstili sredozemsko ciklogenezo, prehod tople in hladne fronte, vpliv azorskega in sibirskega anticiklona, višinsko jedro hladnega zraka ter vzpostavitev enakomernega zračnega tlaka.

Sredozemska ciklogeneza

Med bolj pestre in z goratim reliefom neločljivo povezane procese, po drugi strani tudi med najmanj ugodne za obisk gora, spada sredozemska ciklogeneza. Vremenski proces, ob katerem se najpogosteje na območju Genovskega zaliva, redkeje pa nad severnim Jadranom, poglobi tako imenovani sekundarni ciklon, za uvod zahteva še nekaj razlage. Do razvoja ciklona v tem primeru pride, ko se primarni ciklon s frontami iznad Atlantika pomakne do Alp (Rakovec in Vrhovec 2007). Na južni strani pogorja se še zadržuje toplejša zračna gmota, hladen zrak pa se na severni strani gorske pregrade zaustavi in jo začne obtekati. Hladna fronta se prelomi, del zračne gmote se usmeri proti Sredozemlju, del se pomika naprej po srednji Evropi, del pa se počasi dviga proti alpskim grebenom in vali čeznje. Ob tem se ciklon nad Sredozemljem okrepi in običajno vpliva tudi na vreme pri nas.

Ko se nad Genovskim zalivom začne poglobljati območje nizkega zračnega tlaka, nad naše kraje z jugozahodnimi vetrovi doteka vlažen in topel zrak. Gorskih pregrad, ki se mu od Snežnika do Julijskih Alp postavijo po robu,

Slika 4: Narasla Kokra po dnevu obilnega deževja ob sredozemski ciklogenezi (foto: Danijela Strle).

ne more hitro zaobiti, zato se dviga čeznje. Ob tem se ohlaja, razteza in, ker ima že izvorno v sebi precej vodne pare, kaj kmalu postane nasičeno vlažen. Na goratih območjih zahodne in severne Slovenije se razvijejo slojasti oblaki, ki pogosto zastrejo vrhove in tudi sredogorju ne uide megleno vreme. Iz oblakov na gorskih pregradah zahodne Slovenije rahlo dežuje ali prši, medtem ko je Pohorje ta čas še deležno sončnih žarkov, ki jih le občasno zastre oblak. Jugozahodni veter se krepi, prepriha doline in v hladni polovici leta razkroji morebitna meglena jezera. Zaradi dotekajočega toplega zraka prihaja do izrazitih odjug, ki lahko tudi v zimskem času dosežejo naše najvišje vrhove (Rakovec in Vrhovec 2007).

Da se pred glavnim padavinskim dogodkom poslabšanja vremena skrijemo v varno zavetje planinske kočice, ali v tem primeru še bolje, domače hiše, imamo v povprečju okrog en dan časa. Ciklon se v tem času okrepi in frontalni sistem doseže Slovenijo (Rakovec in Vrhovec, 2007). Pooblači se tudi v go-

rah na vzhodu države, glavno vremensko dogajanje pa se vseeno zadrži v njenem zahodnem delu. Tam se združita prisilni dvig vlažne zračne gmote ob pobočjih in bližina vremenske fronte; Posočje ob takem dnevu v povprečju prejme okrog 50 litrov padavin na kvadratni meter, v skrajnih situacijah tudi nekajkrat več (Rakovec in Vrhovec 2007). Ena takih, ki še vedno velja za rekordno pri nas, se je zgodila leta 1969. Vremenska postaja v Bovcu je takrat od 12. do 14. novembra v 48 urah zabeležila kar 584 litrov dežja na kvadratni meter (Slovenski vremenski rekordi 2016)! Takšna razporeditev vremenskih sistemov lahko nad našimi kraji vztraja tudi več dni (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006).

S krepitvijo padavin in približevanjem vremenske fronte se ozračje ohlaja, pozimi se meja sneženja spušča. Ob mirnem ozračju in temperaturah malo nad lediščem se lahko predvsem v alpskih dolinah zaradi intenzivnih padavin ohladi dovolj, da se meja sneženja spusti znatno

Slika 5: Po jesenskem prehodu hladne fronte v Karavankah (foto: Luka Likar).

nižje, kot je bilo pričakovati glede na vremensko napoved (Strle in Ogrin 2016). Ko se ciklon pomakne nad Balkan, hladna zračna gmota hladne fronte, ki se je zaustavila na severni strani Alp, pljusne proti Jadranu in meja sneženja se pozimi običajno, lahko pa tudi jeseni ali spomladi, spusti do nižin. Vendar hladen, bolj suh zrak prinese tudi delno razjasnitev in padavine že zapuščajo naše kraje, kar se običajno najprej zgodi na zahodu države in pozneje na njenem vzhodu. Zapiha okrepljen severni veter. Če se tako sosledje vremenskih dogodkov zgodi poleti, moramo zaradi segrevanja zraka pri tleh še dan ali dva po tem, ko so naši kraji že v zaledju hladne fronte, računati na možnost nastanka konveksijskih ploh ali neviht (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006).

Vreme nam jo na ta način v gorah zagode okrog 40-krat na leto (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). V primerih, ko se s prehodom hladne fronte sredozemski ciklon ne razvije, takih je okrog 60 na leto (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006), pa spremljamo drugačno vreme. Tudi tokrat je bolje, da se ne odpravimo iz varnega in suhega zavetja doma, čeprav lahko marsikdaj napravimo le malo daljši postanek in prevedrmo v planinski postojanki. Ko pa nadaljujemo s potjo, bomo verjetno kaj kmalu v nahrbtniku iskali toplejša oblčila.

Prehod tople in hladne fronte

Ob pomiku globokega ciklona iznad severovzhodnega Atlantika proti vzhodu, Evropo prečijo frontalni sistemi. Cikloni potujejo severno od naših krajev, delno nas oplazijo njihove

tople fronte, bistveno bolj pa na naše vreme vplivajo hladne fronte, ki Slovenijo običajno dosežejo z zahoda ali s severozahoda (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Pred tem, ko hladna fronta komaj prispe do obale Francije, pri nas že zapihajo višinski jugozahodni vetrovi, povezani s prehodom tople fronte v severnem delu Evrope, ki prinašajo bolj vlažen in toplejši zrak (Rakovec in Vrhovec 2007). Takrat lahko spočetka visoko nad gorskimi vrhovi opazujemo razvoj prosojnih cirusov (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006), za katere je značilno, da nastajajo nad 6000 m visoko (Cirrus clouds 2010). Iz njihove oblike lahko pogosto razberemo smer vetra v višjih legah. Če se oblaki debelijo in postajajo vse bolj temni, nam dajo razmeroma zanesljivo vedeti, da se bliža vremenska fronta. Oblačnost se postopno

razvija tudi v nižjih plasteh ozračja, nebo nemalokrat prekrijejo koprenasti altostratusi, gorske vrhove in grebene pa v nekaj urah zagrnejo oblačne kape (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Če smo v poletnih mesecih tak čas v gorah, nas lahko predvsem popoldne ujame kaka osamljena nevihta (Rakovec in Vrhovec 2007).

Dotok vlažne zračne gmote na višini gorskih grebenov ali nižje in prihajajoče poslabšanje vremena pa pogosto zaznamujejo tudi fenski oblaki, ki so posebnost gorskega sveta. Nastanejo namreč ob kopičenju in prisilnem dvigu zraka na privetnih pobočjih gora. Zrak zaradi visoke relativne vlažnosti, še preden se uspe preliti čez orografsko pregrado, postane nasičen in razvije se oblak. Ko oblačna in zaradi dviga ohlajena zračna gmeta doseže vrh grebena, se začne spuščati na zavrtno stran in pramenasti oblak zaradi segrevanja postopno izgine (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Krepitev jugozahodnika zdaj čutimo tudi v gorah, nazadnje pa veter prepriha še doline in kotline, ki se s tem v hladni polovici leta otresejo meglenih jezer hladnega zraka (Rakovec in Vrhovec 2007).

Približno dan po tem, ko je sprememba vremena zaradi prehoda hladne fronte dosegla celinski del zahodne Evrope, menjava frontalnih zračnih gmet doseže tudi Alpe. Ob prehodu hladne fronte prek naših krajev je vreme oblačno. Gosti, temni oblaki, običajno s severa ali zahoda, popolnoma zastrejo nebo. Ko se jim pridružijo še padavine, marsikdaj kot plohe in nevihte, je hladna fronta v polnem

razmahu. Nevihtni pasovi potekajo v smeri hladne fronte in so najpogostejši prav v goratem svetu zahodne in osrednje Slovenije, pa tudi na Štajerskem in v Pomurju. Ko nas hladna fronta doseže v vročem poletnem popoldnevu, so nevihte še posebej izrazite in jih nemalokrat spremljajo močan veter, nalivi in sodra ali toča. Združita se namreč dva pomembna dejavnika za razvoj neviht – pregretost zraka pri tleh in prihod vremenske fronte – v pomoč pa je tudi prisilno dviganje zraka ob pobočjih gora. V hladni polovici leta so prehodi hladnih front manj izraziti in prinašajo oblačno vreme s padavinami, nevihte so redke (Rakovec in Vrhovec 2007).

Ne glede na letni čas naše kraje s hladno fronto doseže hladnejša zračna gmeta in temperatura se hitro zniža. Čeprav redko, lahko ob takem dogodku v višjih legah sneži tudi avgusta in

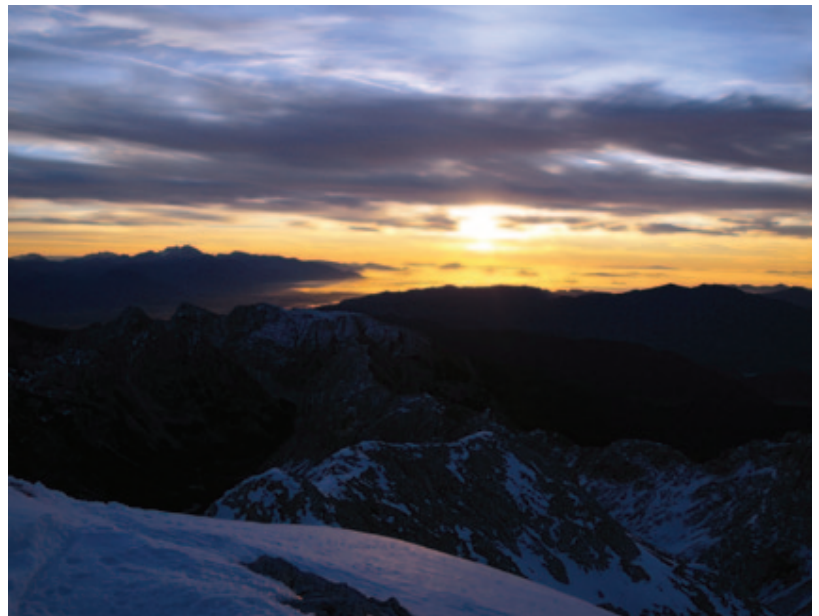
za kratek čas nam gore na vrhuncu poletja ponudijo skoraj zimske poglede. Tudi v ostalih letnih časih se pogosto zgodi, da ob prehodu hladne fronte sneženje zajame višje lege, vznožja in nižine pa namoči le dež (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006).

Po tako pestrem vremenskem dogajanju morda ne bi pričakovali hitrega izboljšanja vremena, vendar po prehodu hladne fronte pogosto kaj kmalu ugledamo jasno nebo, ozračje je bistro, razgledi pa sežejo daleč naokrog. Oblačnost razpade od severozahoda in z gora ji lahko prvi pomahamo v slovo.

Azorski anticiklon

Čas je že, da se v gore odpravimo po lepe razglede, ki nas spremljajo celo pot, lahko tudi več dni zapored, in brez skrbi, da bi nas na poti močil dež ali celo lovila glasna nevihta. Za kaj

Slika 6: Jutranji pogled s Kanjavca proti zamegljeni Ljubljanski kotlini in tamkajšnjemu jezeru hladnega zraka (foto: Luka Likar).

Slika 7: Dobro vidna meja subsidenčne inverzije pod Kobariškim Stolom (foto: Luka Likar).

takega je najbolje ujeti čas, ko nad našimi kraji kraljuje območje visokega zračnega tlaka. Za obsežen vremenski sistem, po nasprotni smeri vrtenja od svojega običajno manjšega sopotnika, imenovan anticiklon, so značilni šibki vetrovi, spuščanje ter ob tem segrevanje in sušenje zraka ter kot posledica tega stabilizacija ozračja. Na vreme pri nas vplivata dva taka vremenska sistema, ki sta jima bili zaradi značilne lokacije nastanka dodeljeni nadvse geografski imeni, to je azorski in sibirski anticiklon. Ob njunih imenih dobimo tudi namig o temperaturah, ki jih k nam prinašata.

Lepo in suho vreme, ki lahko tako poleti kot pozimi traja tudi več tednov, v naše kraje najpogosteje zanese azorski anticiklon (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Razprostire se iznad vzhodnega, subtropskega dela Atlantika in prinaša toplo zračno gmoto, ki je v spodnjih plasteh vlažna in motna. Poleg vlage k motnosti

ozračja prispevajo tudi aerosoli, ki jih je še posebej veliko, kadar zrak nad Evropo priteka prek Sahare (Rakovec in Vrhovec 2007).

V Sloveniji je ob azorskem anticiklonu poleti vreme sončno, vroče in nemalokrat tudi soparno. Izmerjene so lahko najvišje maksimalne temperature (Rakovec in Vrhovec 2007). V visokogorju se z najdaljšim nizom meritev ponaša naša najvišje ležeča meteorološka postaja na Kredarici, kjer so bile na 2514 m nad morjem leta 1897 zabeležene prve meteorološke spremeljivke. Do leta 1954 so meritve potekale z vmesnimi prekinitvami, od takrat dalje pa nepretrgoma do danes. Prav vse so dragocen vir podatkov; iz njih lahko izluščimo tudi najvišjo zabeleženo temperaturo na Kredarici doslej: na 21,6° C se je namreč ogrelo 27. julija 1983 (Nadbath 2014). Opazovalci na naši najvišji meteorološki postaji v času, ko je območje pod vplivom azorskega anticiklona, poleg

visokih temperatur običajno beležijo le šibke vetrove, podobno je tudi v nižjih legah. Zaradi motnega ozračja je tam vidljivost slaba, z višino pa se izboljšuje, čeprav se še vedno ne more primerjati s tisto, ki jo za sabo pusti prehod hladne fronte. Zaradi toplejše zračne gmote je namreč lahko v zraku več vlage, v njem so običajno v manjši meri prisotni tudi prašni delci. Poletni čas in azorski anticiklon gorskemu svetu prinašata še eno vremensko značilnost, to je, da se čez dan ob prisojnih pobočjih, kjer je Sončevo obsevanje največje, zaradi šibkega dviganja zraka razvijejo kopasti kumulusi lepega vremena (Rakovec in Vrhovec 2007).

Ko se azorski anticiklon nad naše kraje razširi v hladni polovici leta, je obisk gora, seveda s primerno opremo, marsikdaj še posebej mamljiv. Takrat namreč doline in kotline pogosto zastre hladna meglena gmota, gore pa se nastavljajo soncu, ponujajo prijetnej-

še temperature, svež zrak ter razgled na bližnje in daljne vršace ter sivkasta meglena morja ali jezera hladnega zraka v nižinah. Za takšno vremensko situacijo se združi več dejavnikov. Jasne noči z malo vetra omogočajo močno sevanje in ohlajanje tal. Po gorskih pobočjih od tal ohlajeni zrak, ki je gostejši in torej težji od toplega, drsi navzdol ter polni doline in kotline. Toplejša zračna gmota se mu umika tako, da se dvigne nadenj in na prehodu iz hladnega spodnjega dela ozračja v zgornji toplejši del temperatura navzgor narašča, pri čemer nastane tako imenovana dvignjena temperaturna inverzija. Zaradi z višino naraščajoče temperature je ta plast zelo stabilna, jezero hladnega zraka pod njo pa je dokaj zaprt vremenski sistem, le stežka dovzeten za mešanje z zračno gmoto nad njim. Pozimi mu zaradi kratkega dne in šibkega obsevanja tudi Sonce ne pride do živega (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Če se zrak v kotlini ohladi dovolj, da postane nasičen, nastane megla, ko pa industrija, kurišča in promet prispevajo izpuste, se v kotlinah nabira onesnažen zrak. Debelina onesnažene plasti oziroma meglenih jezer je odvisna od višine in oblike okoliškega površja – tanjša je, kjer so vzpetine nižje, in obratno (Rakovec in Vrhovec 2007).

Do nastanka ostre temperaturne ločnice med dolinami in gorami pa vodi še ena povezava med reliefom in sistemom visokega zračnega tlaka. Spuščajóči se zrak v anticiklonu se na razgibanem reliefu spusti med vrhove gora, do dna dolin pa ne seže, saj se tam ne more raztekati. To se torej zgodi višje, navadno na nadmorski višini med

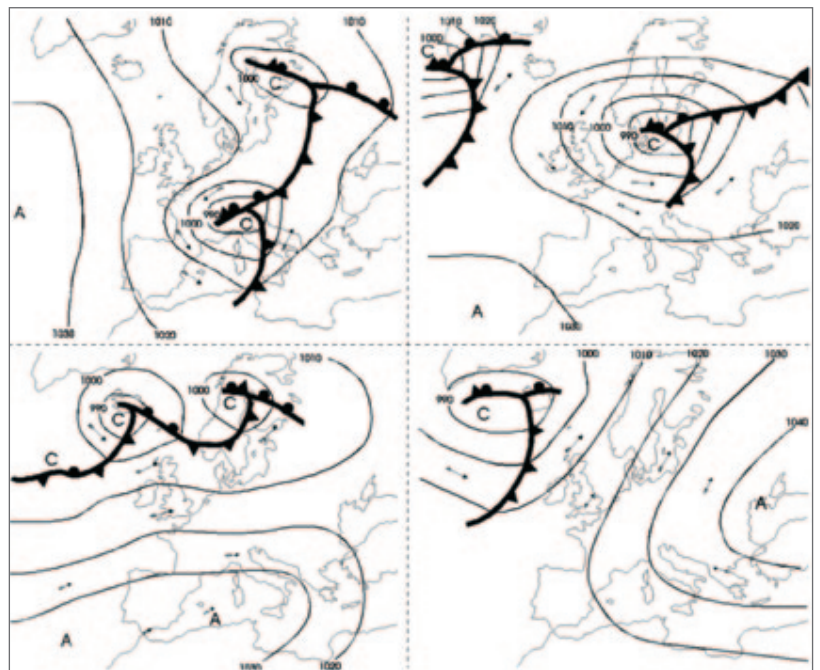
800 in 3000 m, kjer se razvije obsežna subsidenčna inverzija, pod katero se lahko tako kot pri jezerih hladnega zraka ujame onesnažen zrak. Če se ob takem vremenu povzpemo nad inverzijo, vidimo v smeri stran od sonca pod nami temno plast onesnaženega zraka, ob pogledu v nasprotno smer pa se delci v njej bleščijo in je videti svetlejša. Zrak v kotlinah se lahko tudi tokrat ohladi dovolj, da se izločijo vodne kapljice in nastane obsežna tanka oblačna plast, ki dolinam popolnoma zastre Sonce, gore pa običajno kukajo iz nje.

Sibirski anticiklon

Razvoj oblačnega morja in jezer hladnega zraka pa ni le v domeni azorskega anticiklona, pojavi se, čeprav redkeje, tudi ob vplivu hladnejšega,

enako vrtečega se sistema, ki se jeseni oblikuje nad subpolarnimi predeli Evrazije, to je sibirskega anticiklona. Slednji predvsem v hladni polovici leta pogosto zajame vzhodno Evropo, občasno, najlažje ob blokadi višinskih vetrov nad Evropo, pa se razširi tudi nad naše kraje (Rakovec in Vrhovec 2007). Takrat vdor mrzle in suhe zračne gmote poleg postopnega padca temperature naznanjajo rahle padavine, spomladi pa tudi plohe in redkeje nevihte (Vrhovec, Kastelec, Petkovšek, 2006). Oblačnost pogosto sega od alpsko-dinarske gorske pregrade proti vzhodu, njena zgornja meja pa do nadmorske višine med 2000 in 2500 m. V tem času so vrhovi naših najvišjih gora in njihova zahodna pobočja so obsijani s šibkimi sončnimi žarki, k občutku mraza pa

Slika 8: Sinoptične karte Evrope ob razvitem sredozemskem ciklonu (levo zgoraj), hladni fronti, ki seže do Alp (desno zgoraj), azorskem anticiklonu (levo spodaj) in sibirskem anticiklonu (desno spodaj) (vir: Rakovec in Vrhovec 2007, strani 206, 202, 197 in 199).

prispeva še hladen vzhodnik, ki lahko več dni zapored pometa sneg po gorskih grebenih, vse dotlej, dokler se anticiklon nad našimi kraji ne ustali in zračna gmota v njem stabilizira. Zatem se nadaljuje hladno vreme, postopno se zjasni tudi drugje po Sloveniji in, ker je zrak suh, se megla po kotlinah vsaj še nekaj dni ne pojavi. Ob takih vremenskih situacijah so bile pri nas izmerjene najnižje temperature (Rakovec in Vrhovec 2007). Tako se je – 7. januarja 1985 na Kredarici ohladilo do $-28,3^{\circ}\text{C}$ (Nadbath 2014). V mraziščih, depresijah, kjer se ob jasnih in mirnih nočeh temperatura zraka spusti precej nižje kot v okolici (Vertačnik 2009), je ohlajanje še bistveno bolj izrazito. Zaradi negativne sevalne bilance se v taki situaciji zrak pri tleh hitro ohlaja, spušča po pobočjih in ujame v kotanjah. Če tla prekriva snežna odeja, je dolgovolno sevanje površja še bolj izrazito, obenem pa sneg kot dober izolator zavira uhajanje toplote iz tal. Tako je bila neuradna najnižja temperatura zraka v Sloveniji izmerjena 9. januarja 2009 v Julijskih Alpah, kar se je zgodilo v mrazišču Mrzla Komna. Minimalni termometer je zabeležil kar $-49,1^{\circ}\text{C}$ in se s tem močno približal neuradnemu alpskemu rekordu $-52,7^{\circ}\text{C}$ iz avstrijskega mrazišča Grünloch (Vertačnik 2009).

Ko nas ob jasnem, mirnem in hladnem jutru ali pa na tak dan proti večeru, ko Sonce že drsi za obzorje, pot vodi po kraških planotah, polnih konkavnih reliefnih oblik, kaj lahko občutimo ostre temperaturne razlike z v kotanjah ujetimi jezери ali jezerci hladnega zraka. Obiski gora so, seveda s

toplimi oblačili in v zimskem času še s primerno opremo, tudi ob mrzlem vremenu po ustalitvi sibirskega anticiklona prav prijetni. Kljub stabilnemu in umirjenemu vremenskemu doga-

janju ima nad vremenom navdušeni pohodnik marsikaj opazovati, prav vse obiskovalce pa nad plastjo temperaturne inverzije praviloma pričakajo obširni razgledi in čisto, modro nebo.

Slika 9: Koprasti oblaki v poletnem popoldnevu, iz katerih se lahko razvije nevihtni kumulonimbus (foto: Luka Likar).

Višinsko jedro hladnega zraka

Stabilno vreme, ki ga s seboj prinaša anticiklon, pa vendarle ni pravilo. Značilna nestabilna vremenska situacija se razvije, ko se za hladno fronto odcepi višinsko jedro hladnega zraka in se zavrti višinski ciklon, ki ga lahko zanese tudi nad naše kraje. Prevladujoči zahodni vetrovi so ob taki postavitvi vremenskih sistemov blokirani in jedro hladnega zraka neovirano »poplesava« okrog območja svojega nastanka. Njegovo neurejeno gibanje povzroča nemalo težav tudi meteorologom oziroma njihovim prognostičnim modelom.

Ko se višinski ciklon še zadržuje nad Slovenijo, lahko v spodnje plasti ozračja že doteka toplejša anticiklonalna zračna gmeta, ki pa tokrat vsaj sprva ne pomeni izboljšanja vremena, saj je ozračje zaradi hladnega zraka v višinah labilno. Ko toplejši zrak doseže hladnejšega v višinskem ciklonu, se začne dvigati; če so temperaturne razlike večje, je proces še intenzivnej-

ši. Pojavijo se oblačnost in tudi padavine, navadno v obliki ploh, predvsem v poletnem času pa nastajajo tudi nevihte (Vrhovec, Kastelec in Petkovšek 2006). Vreme je spremenljivo in z obiskom gora je bolje počakati na otoplitev višinskega jedra zraka ter utrditev anticiklona nad našimi kraji.

Vzpostavitev izenačenega zračnega tlaka

Zaključimo z vremensko situacijo, ob kateri se je v poletnem času že pred popoldnevom pametno vrniti v dolino ali poiskati varno zavetje v gorah. Ko se nad našimi kraji vzpostavi območje enakomernega zračnega tlaka, je navpično gibanje zraka v ozračju šibko. Za razliko od anticiklona se zrak ne spušča in ob intenzivnem segrevanju pri tleh se lahko dvigne v višje plasti atmosfere. Za začetek takega procesa so še posebej primerna prisojna pobočja gorskega sveta. Ker je zrak že na izhodišču razmeroma visoko, se v nekoliko hladnejši zračni masi kot je v dolini lažje in hitreje dvigne. Okrog

poldneva ugledamo kopaste kumuluse, ki se naprej razvijajo predvsem v navpični smeri. Če se dviganje zraka nadaljuje, se postopno razvije kumulonimbus in nevihta ni več daleč (Burri 2011).

Sklep

Preden zagrizemo v skalnata pobočja visokogorja ali se odpravimo na sprehod po gozdnatem gričevju oziroma pohajkujemo kje vmes, nam še kako prav pride informacija o vremenu, ki nas bo spremljalo na poti. Značilnosti vremena in njegovega razvoja v gorah so tesno povezane z njihovim razgibanim in vzpetim reliefom, ki vremenskim spremenljivkam navdahne lokalne lastnosti. Sedem splošnih in v naših krajih najpogostejših vremenskih situacij opiše vremenska dogajanja večine dni v letu, zato so skupaj z opisanimi lastnostmi razvoja vremena v gorah dobra orientacija k poznavanju značilnih vremenskih vzorcev, s tem pa je tesno povezan varen obisk našega prekrasnega gorskega sveta.

Viri in literatura

1. Brilly, M., Šraj, M. 2005: Osnove hidrologije. Univerzitetni učbenik. Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
2. Burri, K. 2011: Typical Weather Situations in the Alps., Kantonsschule Enge Zürich. Zürich. Medmrežje: http://www.swisseduc.ch/immersion/geo/meteo/weather/docs/weather_situations.pdf (20. 4. 2017).
3. Cirrus clouds. 2010. Medmrežje: [http://ww2010.atmos.uiuc.edu/\(Gh\)/guides/mtr/cld/cldtyp/hgh/crs.rxml](http://ww2010.atmos.uiuc.edu/(Gh)/guides/mtr/cld/cldtyp/hgh/crs.rxml) (24. 5. 2017).
4. Hack, K. H., Albisser, P.: Typische Wetterlagen im Alpenraum. Bundesamt für Meteorologie und Klimatologie Meteoschweiz. Zürich. Medmrežje: http://www.meteoswiss.admin.ch/content/dam/meteoswiss/de/service-und-publikationen/Publikationen/doc/Web_Wetterlagen_DE_low.pdf (20. 4. 2017).
5. Kern, M., Cuderman, M. 2017: Širši spisek slovenskih dvatisočakov. Medmrežje: http://www2.arnes.si/~mcuder/2000_ttn.htm (12. 10. 2017).
6. Nadbath, M. 2014: Meteorološka postaja Kredarica. Urad za meteorologijo Agencije Republike Slovenije za okolje. Ljubljana. Medmrežje: <http://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/stations/kredarica.pdf> (23. 5. 2017).
7. Rakovec, J., Vrhovec, T. 2007: Osnove meteorologije za naravoslovce in tehnike. Fakulteta za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
8. Slovenski vremenski rekordi. Urad za meteorologijo Agencije Republike Slovenije za okolje. Ljubljana, 2016. Medmrežje: http://meteo.arso.gov.si/uploads/probase/www/climate/text/sl/weather_events/slo_vremenski_rekordi.pdf (23. 5. 2017).
9. Strle, D., Ogrin, M. 2016: Pojav znižane meje sneženja na območju doline Planice in Peči (Tromeje). Dela 45, 101–118.
10. Veit, H. 2002: Die Alpen – Geoökologie und Landschaftsentwicklung. Verlag Eugen Ulmer Stuttgart. Stuttgart (Hohenheim).
11. Vertačnik, G. 2009: Sibirsko jutro na Komni - rekordni mraz 9. januarja 2009. Vetrnica 1, 19–25.
12. Vrhovec, T., Kastelec, D., Petkovšek, Z. 2006: Vreme in podnebje v gorah. Tehniška založba Slovenije. Ljubljana.
13. Whiteman, C. D. 2000: Mountain Meteorology: Fundamentals and Applications. Oxford University Press. New York. Medmrežje: https://books.google.si/books?id=Mz_7qLK5hQcC&printsec=frontcover&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (13. 5. 2017).

Postopno prilagajanje tradicionalne kulturne pokrajine pobočnim procesom

Primer iz Podolševe v Karavankah

IZVLEČEK

Na podlagi analize arhivskih virov, terenskega dela in geološke literature interpretiramo zasutje gospodarsko pomembnega travnika samotne kmetije Macesnik v Podolševi, ki se je zgodilo pred letom 1665. Z interdisciplinarno raziskavo smo dokazali, da je najverjetneje šlo za gruščnat drobirski tok z južnega pobočja Olševe. Navzlic tej nevarnosti so v zgodovini izkrčili gozd in uredili travnik. Po zasutju so ga opustili in površina Macesnikovih travnikov se je zmanjšala. Članek ilustrira postopnost prilagajanja tradicionalne kulturne pokrajine naravnim nevarnostim.

Ključne besede: pobočni procesi, drobirski tok, kulturna pokrajina, okoljska zgodovina, Podolševa.

ABSTRACT

The gradual historical adaptation of a traditional cultural landscape to slope processes: A case study from Podolševa (Karavanke Mountains).

Combining archival records, fieldwork and geological literature, we interpreted slope process which buried an economically important meadow of the Macesnik isolated farm in Podolševa before 1665. The interdisciplinary investigation shows it was most likely an alpine debris avalanche from the southern slope of the Olševa Mountain. Despite this hazard, forest had been cleared and a meadow had been created. After the debris flow, the meadow was abandoned and the total area of meadows contracted. The article illustrates a gradual adaptation of traditional cultural landscapes to the natural hazards.

Key words: slope processes, alpine debris avalanche, cultural landscape, environmental history, Podolševa

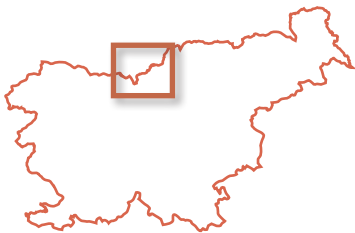

V zgodovini se je lokalno prebivalstvo postopno prilagajalo naravnim razmeram. Prilagajanje je bilo v veliki meri rezultat večgeneracijskih izkušenj z okoljskimi spremembami in ekstremnimi situacijami. Tako so sčasoma marsikje dosegli naravnim nevarnostim v številnih pogledih prilagojeno kulturno pokrajino (Natek 2002, 65–69; Natek 2011, 81–82, 89, 93). Zwitter (2017a in 2017b) je na podlagi analize arhivskih virov ugotovil, da je bila v zgodnjem novem veku (16.–18. stoletje) stopnja prilagojenosti kulturne pokrajine naravnim nevarnostim v različnih delih slovenskega ozemlja zelo različna.

V članku obravnavamo najstarejši znani arhivski zapis o škodi, ki so jo v Podolševi povzročili pobočni procesi, z namenom, da bi odgovorili na vprašanje, kdaj in kako je v tem primeru prišlo do prilagoditve tradicionalne kulturne pokrajine nevarnosti pobočnih procesov. Tako prostorska opredelitev informacije, ki jo obravnavani vir podaja, kot tudi možnost spremljanja postopnega prilagajanja tradicionalne kulturne pokrajine pobočnim procesom na podlagi tega vira, sta v kontekstu podobnih sočasnih zapisov s slovenskega ozemlja dokaj dobri (primerjaj Zwitter 2015a in 2015b; Zwitter 2017a in 2017b).

Solčavsko, kjer leži Podolševa, je zelo primerno območje za raziskavo zgodovine prilagajanja nevarnosti pobočnih procesov, ki so značilni za tamkajšnjo pokrajino. Za to so trije poglobitni razlogi:

1. Nevarnost pobočnih procesov obstaja na zelo velikem deležu zemljišč. Modeliranje zemeljskih plazov in skalnih podorov je v porečju Savinje od Ljubnega navzgor pokazalo, da v sodobnosti nevarnost vsaj ene od teh dveh vrst pobočnih procesov obstaja na okrog treh četrtinah do štirih petinah ozemlja (Komac in Zorn 2007, 152–159). To je zadosten dokaz za trditev, da so geomorfni procesi marsikje na obravnavanem ozemlju predstavljali resno nevarnost tudi v nekdanji, delno drugačni kulturni pokrajini. Na Solčavskem je nad izlivom Bele v Savinjo v Nacionalni podatkovni bazi zemeljskih plazov dokumentiranih sedem lokacij pobočnih masnih premikov, med njimi Macesnikov plaz, ki velja za enega od največjih aktivnih zemeljskih plazov v Sloveniji (Komac in Zorn 2007, 106–108, 152–159; Zorn in Komac 2008, 74–75). Okoljskozgodovinska analiza prve polovice 20. stoletja je dokazala še neznan zemeljski plaz na vzhodnem pobočju Logarske doline (Zwitter 2017b).
2. Komac in Zorn (2007, 159) o Zgornji Savinjski dolini ugotavljata, da je tamkajšnja “Tradicionalna poselitev /.../ upoštevala ogroženost zaradi večjih geomorfnih procesov”. Z zgodovinskega vidika trditev na obravnavanem ozemlju ni splošno veljavna. Doslej analizirani viri vsebujejo nekaj podatkov o škodi, ki so jo zgornjesavinjskim kmetijam do zgodnjega 18. stoletja povzročili pobočni procesi. Večinoma ne razkrivajo, ali so bile prizadete stavbe, nestavbna zemljišča ali oboje. Kljub temu je zanimiv primer samotne kmetije Oprešnik jugovzhodno od Solčave. Med letoma 1714 in 1719 je plaz

Avtorja besedila in fotografij:

ŽIGA ZWITTER, dr. zgodovine

Oddelek za zgodovino Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani,
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
E-pošta: ziga.zwitter@ff.uni-lj.si

IRENA MRAK, dr. geografije,
Visoka šola za varstvo okolja,
Trg mladosti 7, 3320 Velenje
E-pošta: irena.mrak@siol.net

COBISS 1.02 pregledni znanstveni članek

tej kmetiji povzročil veliko škodo, dobro stoletje in pol pozneje, leta 1896, pa je po trikratnem obilnem oktobrskem deževju, ki je povzročilo poplave, zemeljski plaz menda prestavil Oprešnikovo domačijo (Zwitter 2015c, 158; Zwitter 2015b, 189; ŽU Nova Štifa 1896, 144–145). To nakazuje na dolgoročno neprilagojenost majhnega dela nekdanje poselitve nevarnosti pobočnih procesov. Vodna erozija je ob istih deževjih skoraj izpodkopala domačijo Zgornji Ošovnik v Podolševi (ŽU Nova Štifa 1896, 145; lokalizacija: medmrežje 1, medmrežje 2, Meze 1963, 269 in SI AS 1937) – verjetno že tedaj staro zgradbo (Meze 1981, 427). Z vidika ogroženosti tradicionalne poselitve je neprilagojenost nevarnosti snežnih plazov, ki prav tako lahko geomorfno učinkujejo (Pavšek 2002), podobno pomembna kot neprilagojenost pobočnim procesom. Snežni plaz, ki je v zelo sneženi zimi 1894/1895 podrl staro cerkev sv. Lenarta (929 m) na pobočju Lepenatke (1422 m), sicer ni pritekel po običajni plaznici,

vendar je bila stoletja stara cerkev v ekstremnih razmerah ogrožena. Cerkev so neprožno obnovili na istem mestu (Zwitter 2017a in 2017b). Navedena primera ogroženosti stavb opozarjata, da zelo dobrega upoštevanja ogroženosti zaradi večjih geomorfni procesov v nekdanji kulturni pokrajini ne smemo predpostaviti. Potrebno ga je šele dokazati in raziskati razvoj tega prilagajanja, kar je namen članka, v katerem tematiko obravnavamo na primeru kmetijskih zemljišč.

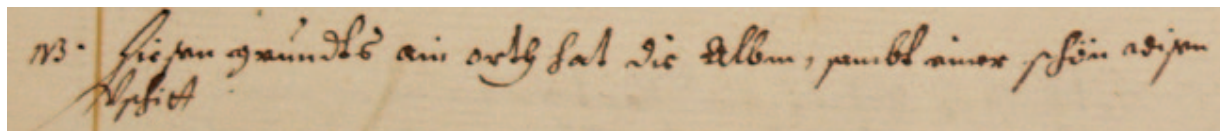
3. O obravnavanem območju se je ohranilo nekaj zapisov o pobočnih procesih v zadnjih stoletjih (Zwitter 2015b in 2015c; Zwitter 2017a in 2017b), kar omogoča interdisciplinarno, zgodovinopisno-geomorfološko raziskavo.

Pregled literature o pobočnih procesih v Zgornji Savinjski dolini podajata Komac in Zorn (2007) ter Zorn in Komac (2008), v zadnjem času je o tem na podlagi zgodovinskih virov pisal Zwitter (2015b in 2015c; 2017a in 2017b).

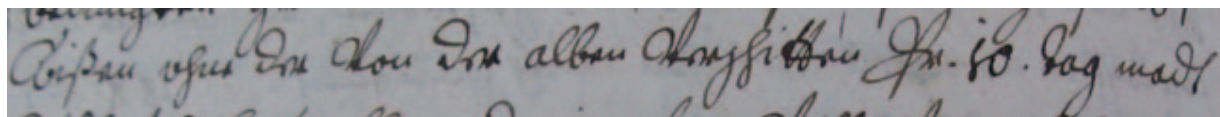
Škoda na posesti samotne kmetije Macesnik pred letom 1665

Podolšavska samotna kmetija Macesnik se verjetno prvič omenja kot ena od desetih kmetij, ki so na severnem Solčavskem skupinsko dokumentirane v listini iz leta 1355 (Zwitter 2015b, 352–353). Travinje je bilo za Macesnika velikega pomena zaradi velike vloge živinoreje. Po podatku iz leta 1665 je ta kmetija prek vsega leta z lastnimi viri preredila do 50 ovac, 20 govedi in enega konja, s poljedelskimi pridelki pa ni bila samooskrbna (Zwitter 2014, 215). Po srednjeveški višinski kolonizaciji in pred letom 1665 je "gora/planina zasula" del posesti te kmetije (slika 1). Zasuto območje je vključevalo "lep" travnik (AT StiAStP 1665, 685). Gospodarske razsežnosti škode so bile tolikšne, da je ista akumulacija zaradi pobočnih procesov omenjena tudi v mlajšem pregledu kakovosti in historičnih obremenitev kmetij, izdelanem v gospostvu s sedežem v koroški Dobrli vasi, ki mu je bila kmetija Macesnik podložna. Ta vir ni datiran, a ga pisava brez dvoma uvršča v 18. stoletje (AT StiAStP s. d., 1036).

Slika 1: Izseka iz virov iz leta 1665 in iz 18. stoletja, ki dokumentirata, da so pobočni procesi Macesniku pred letom 1665 zasuli lep travnik (AT StiAStP 1665, 685; AT StiAStP s. d., 1036) (foto: Žiga Zwitter).

[Nota] B[ene]: Diesen Grundts ain Orth hat die Albm, sambt einer schön Wisen verschitt (Pomni: Del te kmetije [tj. Macesnik], ki vključuje lep travnik, je gora/planina zasula)

Wissen ohne der von der Alben verschitten pro 10 Tag Madt (Travniki [kmetije Macesnik] brez tistega, ki ga je zasula goral/planina, merijo 10 dni košnje)

Slika 2: Južna pobočja Olševe gradijo zgornjetriasni apnenci in dolomiti, naselje Podolševa pa se razprostira na karbonskih in permskih manj prepustnih sedimentih. Na sliki je lepo razvidna razlika v rabi tal med območjem karbonatnih kamnin in ozemljem manj prepustnih plasti. Na slednjih so uredili obdelovalna zemljišča, tam so tudi gospodarsko rabljeni gozdovi. Na karbonatnih plasteh so tam, kjer je bil mogoč dostop, predvsem pasli, drugod je ostala naravna pokrajina, kjer je bil človekov vpliv minimalen (foto: Irena Mrak).

Je predstavljeni pobočni proces predhodnik sedanjega Macesnikovega plazu, skalni podor ali kaj drugega?

Da bi odgovorili na zastavljeno vprašanje, smo zasuti travnik prostorsko natančneje umestili ter podatek interpretirali v kontekstu geološke razlage in terenskega ogleda.

Geološke razmere in površje obravnavanega območja

Širše območje naselja Podolševa pripada Vzhodnim Karavankam, gora Olševa (1929 m) pa je najvišja vzpetina obravnavanega območja. Gradijo jo predvsem zgornjetriasni apnenci in dolomiti. Zastopana sta glavni dolomit, ki verjetno pripada noriju, in dachsteinski apnenec, ki pripada re-

tijski stopnji. Dachsteinski apnenec gradi glavino zgornjega dela Olševe. Plasti so iz debeloplastovitega svetlega do svetlosivega apnenca, ki ponekod vsebuje megalodontide. Debelina dachsteinskega apnenca dosega okrog 800 metrov, debelina glavnega dolomita pa je okrog 500 metrov. Južno od Olševe, na območju naselja Podolševa, so karbonske in permske plasti manj prepustnih skrjavih glinavcev in peščenjakov (Mioč 1983).

Južna pobočja Olševe prekrivajo deloma erodirane apnenčeve breče, ki jih Buser umešča v oligocen. V navedenem delu paleogena je bilo območje sedanjih Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter južnih Karavank razkosano z vertikalnimi prelomi. Grušč

dachsteinskega apnenca z dvignjenih grud se je nabiral v vmesnih depresijah, pozneje pa se je sprijel v trdno apnenčevo brečo (Buser 2002).

Na videz podobne razmere so prisotne tudi na območju osrednjih in zahodnih Karavank, kjer prav tako zasledimo obsežna območja sprijetega pobočnega grušča (Mrak 2003), za katerega bi bila potrebna natančnejša določitev geneze in starosti. V vseh primerih iz apnenčaste breče nastajajo recentna melišča, ki so potencialno nevarna za degradacijo kmetijskih zemljišč.

Na širšem območju Olševe so prepoznani tudi živahni neotektonski premiki v kvartarju, ki so povzročili

intenzivna dviganja ali pogrezanja posameznih blokov. Tektonsko je območje Olševe prepoznano kot Olševski nariv (Mioč 1983). O tektonski aktivnosti območja piše tudi Mihevc (2001), ki na podlagi fluvialnih sedimentov v Potočki zijalki visoko v strmem južnem pobočju Olševe ter v Snežni jami na Raduhi ugotavlja, da jih je odložila reka v času hitrega dvigovanja tega dela Alp.

Glede na raziskovano območje posesti samotne kmetije Macesnik in zgodovinsko dejstvo, da je bil del posesti razdejan zaradi pobočnih procesov, smo na terenu preučili možne vzroke

za tedanjo nesrečo. Z vidika geološke zgradbe območja in posledično reliefnih razmer smo raziskali predvsem območje stika strmih karbonatnih pobočij Olševe in bolj uravnanih predelov posesti kmetije Macesnik ter širšega območja naselja Podolševa, ki leži na bolj uravnanih in za kmetijsko rabo primernejših karbonskih in permških plasteh.

Prostorska umestitev zasutega travnika na posestvu kmetije Macesnik

Zgodovinski vir omenja zgolj zasutje travnika na posestvu samotne kmetije Macesnik, ne pa tudi njegove

dejanske lokacije. Zdaj je natančno lokacijo tega dogodka težko določiti, razmisliti je treba o treh možnostih (sliki 2 in 3). Prva je, da je bil zasuti travnik del sklenjene krčevine, ki obdaja domačijo. Druga predpostavljaja, da je šlo za planinski travnik na strmem pobočju ali na vršnih delih Olševe, saj so v 17. stoletju prebivalci nekaterih zgornjesavinjskih samotnih kmetij kosili travo tudi na planinah (Zwitter 2014, 219), Macesnik pa je takrat posedoval individualno planino na prisojnem pobočju navedene gore (AT StiAStP 1712, 66v–67r; AT StiAStP 1713, 116v). Tretja možnost je, da je bil travnik v bližini stika karbonatnih kamnin južnih pobočij Olševe in permokarbonskih kamnin, torej nad ozemljem, kjer se je v zgodnjem 19. stoletju nahajala stalna krčevina z obdelovalnimi zemljišči kmetije (SI AS 1825; Osnovna geološka karta ... 1983). Ozemlje v bližini navedenega stika bi lahko bilo spodnji del planine ali pa se je razprostiralo pod njo. V zgodnjem 19. stoletju sta bili tipični rabi tal za tretje območje pašnik in gozd, nikjer pa travnik (SI AS 1825). Geološka sestava iz karbonskih in permških plasti bi na tretjem območju nedvomno omogočala obstoj kakovostnega in obsežnega travnika.

Hipotezo, da se je omenjeni travnik nahajal na stalni krčevini v bližini domačije, lahko z veliko verjetnostjo zavrnemo. Obravnavana akumulacija namreč ni povzročila škode na Macesnikovih njivskih zemljiščih. Res je sicer, da celo sedanji plaz teče le po skrajnem vzhodu ozemlja nekdanjih njiv, ki jih pri tej kmetiji izkazuje franciscejski kataster (SI AS 1825;

Slika 3: Meje Macesnikove posesti leta 1825 in lokacija domačije. Za lažjo orientacijo je označena sodobna državna pripadnost.

Državna topografska karta ... 1998). V primeru škode na travniku na stalni krčevini v bližini domačije bi bila tolikšna prostorska osredotočenost akumuliranega gradiva, da bi uničila gospodarsko pomemben travnik, lahko le posledica zemeljskega plazu. Glede na geološke razmere je mogoče, da se je aktiviral zemeljski plaz, podoben sedanjemu, na karbonskih in permskih plasteh, vendar je malo verjetno, da bi bil ta opisan kot zasutje travnika. Bolj verjetno je, da je tedanji travnik zasulo pobočno karbonatno gradivo z Olševe.

Lokacijo travnika na Macesnikovi individualni planini na strmem južnem pobočju Olševe lahko povsem zavrneemo. Vsaj del vzhodne meje te planine je namreč potekal po grapi, še više je meja tekla v ravni črti "prek skalovja in grap". Na zgornjem delu te planine so bili le ovčji pašniki (AT StiA-StP 1713, 117r). Odsotnost goveda

Slika 4: Sprijeto karbonatno gradivo na južnih pobočjih Olševe (foto: Irena Mrak).

Slika 5: Obsežna erozija odloženega in že zaraslega koluvijsa (foto: Žiga Zwitter).

skupaj s skalovitostjo dokazuje, da se omemba nanaša na strmo apnenčasto pobočje Olševe. V takšnih okoljskih razmerah zaradi kamnitosti, sušnosti in strmine ni mogel obstajati "lep" travnik. Na ovršju gore pa tovrstna akumulacija zaradi pobočnih procesov ni mogoča.

Najverjetnejša možnost lokacije omenjene obširne akumulacije je ozemlje blizu stika karbonskih in permskih manj prepustnih plasti ter karbonatnega južnega pobočja Olševe, kjer gre za razmeroma uravnano površje, ki pa jasno izkazuje občasna zasutja s karbonatnim drobirjem (sliki 5 in 6). Sedanje stanje območja kaže na občasne gruščnate drobirske tokove, ki se pomikajo navzdol po številnih erozijskih jarkih, ki prečkajo karbonatno pobočje Olševe (sliki 2 in 3). Tokove sestavlja karbonatno gradivo, ki ga v obliki sprijetega pobočnega gradiva (breče) lahko opazujemo skoraj do vršnih delov Olševe (slika 4).

Pobočna breča je vir gradiva, ki predstavlja potencialno nevarnost za degradacijo kmetijskih zemljišč na območju permokarbonskih plasti, torej tudi na posestvu kmetije Macesnik. Pobočna breča je zastopana na celotnem južnem pobočju Olševe in vidno razpada na primarne delce, ki so ob večjih neurjih in potencialnih tektonskih premikih potencialno nevarni, kot gradivo, ki lahko zasuje zemljišča na bolj uravnanih permokarbonskih plasteh, kjer je tudi del parcel posestva Macesnik. V času terenskega dela v letih 2014 in 2015 smo opazili sledove recentnega zasutja in starih zasutij dela območja nad sedanjimi obdelovalnimi zemljišči kmetije Macesnik (med drugim na slikah 5 in 6), še bistveno niže pa so z gozdom preraščeni stari gruščnati nanosi, ki na eni od lokacij segajo vsaj okrog 200 m pod pobočje iz apnenčeve breče. To dokazuje, da se je podoben tip dogodka zgodil večkrat v zgodovini, zelo verjetno je dokumentiran tudi v viru iz leta 1665.

Sklep

Kratka raziskava, v kateri smo s kombinacijo arhivskih virov in terenskega dela nadgradili spoznanja, ki jih vsaka od uporabljenih metod omogoča sama, dokazuje, da sorazmerna prilagojenost tradicionalne kulturne pokrajine okoljskim razmeram v gorskem svetu zagotovo ni rezultat natančnega razumevanja okolja že v času začetnega urejanja obdelovalnih zemljišč v sklopu srednjeveške višinske kolonizacije. To bi omogočilo, da bi se že takrat izognili nevarnim lokacijam, če bi bilo tveganje preveliko (glej tudi Natek 2002, 65). Macesnikov dobri travnik na nevarnem mestu je najverjetneje zasulo gradivo z južnih pobočij Olševe, kar se je v primeru dogodka, ki ga dokumentira arhivski vir, (v tem obsegu) očitno zgodilo prvič v času obstoja kmetije ali pa so se zaradi morebitne ponovitve dogodka tedaj naučili, da travnika ni več smiselno očistiti. Vsekakor so bili dogodki enakega tipa prisotni že prej v geološki zgodovini in tudi po tem zapisu. Obravnavani dogodek je presegal »običajne« razsežnosti, zato je tudi posebej dokumentiran. Glede na geološke in geomorfne razmere pa je podobne dogodke mogoče pričakovati tudi v sedanjem času in v prihodnje. Primerjava z virom iz 18. stoletja in s franciscejskim katastrom nakazuje, da je obravnavani dogodek dolgoročno zmanjšal površino travnikov kmetije Macesnik, hkrati pa prispeval k boljši prilagojenosti tamkajšnje kulturne pokrajine nevarnosti pobočnih procesov.

Na postopno, stoletja trajajoče učenje in prilagajanje naravnim nevarnostim v Podolševi kaže na primer tudi opuš-

čena kmetija Krt severno od Logarske doline, ki je najverjetneje nastala pred letom 1355, propadla pa pred letom 1585. O le malo zahodnje ležeči nekdanji kmetiji Navršnik nad Pastirkom izrecno vemo, da je plaz oziroma so plazovi povzročil(i) ali vsaj prispeval(i) k njenemu gospodarskemu zlomu v zgodnjem 18. stoletju, ko si je Navršnikova zemljišča priključil sosed Klemenšek. Znano je tudi, da so morali kmetje na severnem Solčavskem posamezne njive zaradi poboč-

nih procesov opustiti že pred poznim 18. stoletjem ali pa so iz istega razloga postale slabo donosne, nekaj kmetij pa je zaradi škode, ki so jo na kmetijskih zemljiščih povzročili pobočni procesi in vodna erozija, v 18. stoletju dokazano prejemale institucionalno pomoč (Zwitter 2015b, 188–191, 346–357; Zwitter 2015c, 158–159). Pred sredino 18. stoletja je voda močno prizadela njive kmetije Jamnik (Zwitter 2015c, 159; za lokacijo glej Meze 1960, 170 in slika 10).

Slika 6: Sekundarna akumulacija vnovič erodiranega gradiva, prej odloženega na območju s slike 5, in mogočega gradiva, ki je hkrati priteklo iz višjih leg (foto: Žiga Zwitter).

Tradicionalna kulturna pokrajina, kakršno spoznavamo denimo na podlagi franciscejskega katastra, je že rezultat večstoletnih prilagajanj spremenljivemu okolju, ki je v analiziranem primeru zahtevalo opustitev gospodarsko pomembnega travnika. Želimo si, da bi dolgoročne izkušnje

na podlagi arhivskih virov, datiranih pokrajinskih sledi pobočnih procesov in ohranjenih ostankov tradicionalnega ekološkega znanja, ki naglo izginja (o slednjem Natek 2002, 69, 72), v večji meri prispevale k sodobnemu načrtovanju ustreznih ukrepov v pokrajini.

Zahvala - Kartografinji Tanji Koželj se najlepše zahvaljujemo za izris slike 3. Metodu Roscu se zahvaljujemo za dodatno, z rodoslovnimi pisnimi viri podkrepljeno potrditev, da se navedeni dogodek iz leta 1896 nanaša na domačijo Zgornji Ošovnik, ne na lokacijo današnje kmetije Spodnji Ošovnik.

Viri in literatura

1. AT StAStP (Stiftsarchiv St. Paul im Lavanttal). 1665: Eberndorf, Handschriften, Buch 4: Grundbeschreibung aller zur Residenz Eberndorf gehörigen Huben, Zuelehen etc., 1664–1665.
2. AT StAStP (Stiftsarchiv St. Paul im Lavanttal). 1712, 1713: Eberndorf, Handschriften, Buch 189: Gerichtsprotokoll, 1711–1717.
3. AT StAStP (Stiftsarchiv St. Paul im Lavanttal). s. d.: Eberndorf, Handschriften, Buch 151: Ehrungsprotokoll, 1603–18. Jahrhundert [dejanjsko pa pregled kakovosti ter historičnih obremenitev kmetij].
4. Buser, S. 2002: Geološki pogoji nastanka Potočke zijalke. *Geologija* 45-2, 331–334.
5. Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, 48, Solčava. Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 1998.
6. Komac, B., Zorn, M. 2007: Pobočni procesi in človek. *Geografija Slovenije* 15. Založba ZRC. Ljubljana.
7. Lidar. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana, 2015.
8. Medmrežje 1: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?layers=osm%2C8&bbox=1633351.8048831907%2C5849658.892264789%2C1637379.0808109657%2C5851689.250828614 (16. 10. 2017).
9. Medmrežje 2: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=1633786.5404815623%2C5849317.31429464%2C1637813.8164093373%2C5851347.672858465> (16. 10. 2017).
10. Meze, D. 1960: Nekaj o hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini. *Geografski vestnik* 32, 157–173.
11. Meze, D. 1963: Samotne kmetije na Solčavskem. *Geografski zbornik* 8, 223–280.
12. Meze, D. 1981: Nekaj o kmečki hiši hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini. *Celjski zbornik 1977–1981*, 425–442.
13. Mihevc, A. 2001: Jamski sedimenti v Snežni jami na Raduhi in v Potočki zijalki. *Geološki zbornik* 16, 60–63.
14. Mioč, P. 1983: Tolmač za list [Osnovne geološke karte SFRJ] Ravne na Koroškem, L33-54, 1 : 100.000. Zvezni geološki zavod. Beograd.
15. Mrak, I. 2003: Sledovi pleistocenske morfogeneze v porečju Tržiške Bistrice. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
16. Natek, K. 2002: Ogroženost zaradi naravnih procesov kot strukturni element slovenskih pokrajin. *Dela* 18, 61–74.
17. Natek, K. 2011: Temeljni termini v geografiji naravnih nesreč. *Dela* 35, 73–101.
18. Osnovna geološka karta SFRJ, Ravne na Koroškem, L 33-54, 1 : 100.000. Zvezni geološki zavod. Beograd, 1983.
19. Pavšek, M. 2002: Snežni plazovi v Sloveniji. *Geografija Slovenije* 6. Založba ZRC. Ljubljana.
20. RPE (Register prostorskih enot). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2015.
21. SI AS (Arhiv Republike Slovenije). 1825: AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C101A01, k. o. Sv. Duh pri Solčavi, kartni listi A01, A04, A05.
22. SI AS (Arhiv Republike Slovenije). 1826a: AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C101PS, k. o. Sv. Duh pri Solčavi, Grundparzelln Indications Protocoll der Gemeinde Heiligen Geist.
23. SI AS (Arhiv Republike Slovenije). 1826b: AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C101PS, k. o. Sv. Duh pri Solčavi, C101PUA, Alphabetisches Verzeichniss Der Grund Eigenthümer und ihrer nach Sectionen abgetheilten Grund Parzellen.
24. SI AS (Arhiv Republike Slovenije). 1937: AS 1069, Zbirka kart in zemljevidov, VII/843, Ljubljana 2–a. Vojnogeografski institut Kraljevine Jugoslavije. Beograd.
25. ZK (Zemljiški kataster). Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2015.
26. Zorn, M., Komac, B. 2008: Zemljski plazovi v Sloveniji. *Georitem* 8. Založba ZRC. Ljubljana.
27. Zwitter, Ž. 2014: Agrarna zgodovina podložnikov dveh gospodarstev med Podjuno in Menino v 16. in 17. stoletju. Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine. Založba ZRC. Ljubljana, 207–229.
28. Zwitter, Ž. 2015a: Material responses to natural hazards in 16th and 17th centuries: cases from present-day Slovenia and its surroundings. *Dela* 43, 5–28.
29. Zwitter, Ž. 2015b: Okoljska zgodovina srednjega in zgodnjega novega veka na stiku Alp, Panonske kotline, Dinarskega gorstva in Sredozemlja. Doktorska disertacija, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
30. Zwitter, Ž. 2015c: Subsistence, prosperity and abandonment of Alpine isolated farms in the dynamic 17th century environment: case study from the Upper Savinja Valley with special emphasis on tenants' inventories. *Ekonomika i ekohistorija* 11, 139–181.
31. Zwitter, Ž. 2017a: Historično prilagajanje ekstremnim okoljskim situacijam na Slovenskem s poudarkom na 16. in 17. stoletju: z nauki za prihodnost. Ljudje in okoljske spremembe skozi čas. *GeograFF* 21. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, (v tisku).
32. Zwitter, Ž. 2017b: 16th to early 18th century proactive coping with natural hazards in Slovenian Alps and their surroundings: with lessons for the future. *Glasnik Odjeljenja prirodnih nauka [Crnogorske akademije nauka i umjetnosti]* 22(?). Podgorica, (v tisku).
33. ŽU (Župnijski urad) Nova Štifta. 1896: Liber memorabilium in parochia Sulzbach, z začetkom v petdesetih letih 19. stoletja.

Stalna poselitev na veliki nadmorski višini

IZVLEČEK

Kljub neugodnim življenjskim in bivalnim razmeram so visokogorska območja verjetno poseljena že od zadnje ledene dobe dalje. Človeške populacije, živeče na velikih nadmorskih višinah, so v tem obdobju razvile edinstvene načine prilagajanja obtočil, krvotornega sistema in dihal na pomanjkanje kisika na višini, kar jim daje prednost pred priseljenci iz nižin. Med prebivalci visokogorja in nižin se razlikuje tudi pogostost nekaterih bolezni. Razlike v prilagoditvi in pojavljanju bolezni med prebivalci visokogorja in nižin so še slabo raziskane in ponujajo priložnost tudi na raziskovalnem področju.

Ključne besede: poselitev, nadmorska višina, prilagoditev, bolezen.

ABSTRACT

Permanent settlement on high altitude

Despite inhospitable environment and living conditions, high altitude has been settled since the last ice age. Human populations permanently living on high altitudes have developed unique adaptations of cardiovascular, haematopoietic and respiratory systems to lack of oxygen on altitude. Adaptation to high altitude gives permanent inhabitants advantage in comparison to immigrants from lowlands. Frequency of certain diseases is also different between high altitude and lowland populations. For now altitude adaptations and differences in disease frequency on altitude are only poorly studied and offer further research opportunities.

Key words: settlement, high altitude, adaptation, disease.

Večina človeštva živi na nadmorski višini pod 1000 m. Kljub negostoljubnemu okolju so že dolgo vrsto let stalno poseljena tudi visokogorska območja. Na goratih območjih nad nadmorsko višino 2500 m živi približno 63 milijonov ljudi oziroma odstotek svetovne populacije, nad nadmorsko višino 4500 m pa le še 0,07 % (Huddleston s sodelavci 2003). Tri najdlje in najgosteje poseljena visokogorska območja so Tibetanska planota, Andsko višavje in Etiopsko višavje.

Zaradi pomanjkanja kisika, nizkih temperatur in močnejšega Sončevega sevanja so visokogorska območja za človeka in njegovo stalno naselitev dokaj negostoljubno okolje.

Nadmorska višina, kjer je še možna stalna poselitev, se giblje med 5000 in 5500 m. Zgornja meja poselitve je bolj kot od človekove zmožnosti prilagajanja na višino odvisna od ekonomskih vzgibov. Nadmorska višina nad 5000 m tudi na območjih ob ekvatorju ne omogoča poljedelstva, živinoreja pa je lahko le sezonska. Najvišje ležeča večja naselbina, rudarsko mesto La Rinconada v Peruju, je na nadmorski višini kar 5100 m; v njem živi že skoraj 50.000 prebivalcev. Stalna človeška poselitev Tibetanske planote se je pričela kmalu po zadnji ledeni dobi, pred približno 13.000 leti, morda celo prej (Aldenderfer 2003), kar potrjujejo tako genetske raziskave kot datacija arheoloških ostankov s pomočjo C-14 (Qin s sodelavci 2010; Meyer s sodelavci 2017). Podobno velja za Andsko višavje, kjer so na nadmorski višini več kot 4000 m odkrili med 11.500 in 12.800 let stare ostanke človeške poselitve (Rademaker s sodelavci 2014). Človeške populacije, živeče na veliki nadmorski višini, so v zadnjih 10.000 do 15.000 letih razvile edinstvene načine prilagajanja obtočil, krvotvornega sistema in dihal na pomanjkanje kisika na višini. Kljub različnim genetskim prilagoditvam pa imajo stalni prebivalci visokogorja v primerjavi s prebivalci, živečimi v nižjih legah še vedno manjšo fizično in kognitivno zmogljivost (Bigham s sodelavci 2013).

Težave pri raziskovanju stalnih prebivalcev visokogorskih območij

Pri raziskovanju prilagoditev stalnih prebivalcev visokogorskih območij naletimo na številne težave, ki onemogočajo primerjavo s prebivalci nižin. Prebivalci visokogorskih območij so ponavadi pripadniki drugih rasnih in etničnih skupin, kar je že samo po sebi lahko razlog za razlikovanje od prebivalcev nižin. Visokogorska območja so pogosto v ekonomsko slabše razvitih državah, kjer demografski in epidemiološki podatki niso natančni ali pa sploh niso na razpolago. Zaradi slabšega ekonomskega položaja prebivalcev visokogorja je manj kakovostna tudi njihova prehrana, slabši so tudi njihovi izobrazba, bivalne razmere in dostop do zdravstvenih storitev. Za rast in razvoj ima podhranjenost podobne posledice kot kronično pomanjkanje kisika, to pa dodatno otežuje interpretacijo razlik s prebivalci nižin. V nekaterih predelih sveta pa so prebival-

Avtor besedila in fotografij:

DOC. DR. TOMAŽ GOSLAR, dr. med.

Klinični oddelek za intenzivno
interno medicino, Univerzitetni
klinični center Ljubljana,

Zaloška cesta 7, 1000 Ljubljana

E-pošta: tomaz.goslar@gmail.com

COBISS 1.03 kratki znanstveni prispevek

ci nižin bolj izpostavljeni boleznim, ki jih v visokogorju ni (na primer malaria v nižinskih predelih Etiopije). Ob vse boljši dostopnosti visokogorskih območij primerjavo otežujejo tudi vse številčnejše migracije.

Fiziološke razlike

Eden od najbolj poznanih načinov prilagoditve na višino je povečana količina hemoglobina. Stalni prebivalci območij z večjo nadmorsko višino imajo večjo količino hemoglobina kot prebivalci nižin, ob prihodu v višje lege pa postopoma poraste tudi količina hemoglobina v krvi prebivalcev nižin. Porast hemoglobina pri prebivalcih nižin ob prihodu na višja območja je obi-

čajno prekomeren in lahko negativno vpliva na delovanje organizma. Temu rečemo kronična višinska bolezen. Zaradi različnih genetskih prilagoditev se različne populacije prebivalcev višjih območij med seboj razlikujejo. Tako imajo Tibetanci vrednosti hemoglobina primerljive s prebivalci nižin (moški 156 g/l, ženske 142 g/l), pripadniki ljudstva Ajmara v Boliviji pa imajo za 30 do 40 g/l višje vrednosti hemoglobina (moški 192 g/l, ženske 178 g/l) (Beall s sodelavci 1998).

Manj opazna in slabše poznana prilagoditev stalnih prebivalcev višavij je večja vitalna kapaciteta pljuč. Razkrili so jo tako pri prebivalcih Tibetanske

planote kot prebivalcih Andov. Večja vitalna kapaciteta pljuč zagotavlja večjo površino za izmenjavo plinov in ob večji količini krvi v prsnem košu povečano difuzijsko kapaciteto pljuč (West s sodelavci 2012). Stalni prebivalci območij z večjo nadmorsko višino imajo različen nadzor dihanja v mirovanju in ob naporu. Neaklimatizirani prišleki na višino hitro opazijo pospešeno dihanje (hiperventilacijo) že ob minimalnem naporu. Minutna ventilacija v mirovanju je tudi ena izmed različnih prilagoditev na višino med Tibetanci in pripadniki ljudstva Ajmara. Tibetanci imajo namreč 1,5-krat višjo minutno ventilacijo kot Ajmari (West s sodelavci 2012).

*Slika 1: Visokogorje zaradi redke poseljenosti in številnih gospodarskih priložnosti privablja čedalje več priseljencev iz nižjih leg, ki so zaradi neprilagojenosti na veliko nadmorsko višino bolj izpostavljeni boleznim. Nabiranje gosenic, ki jih napade parazitska gliva (*Ophiocordyceps sinensis*), bolj poznanih kot »yarsagumba«, v višine Nepala in Tibeta privablja številne iskalce iz nižin. Yarsagumbo nabirajo na nadmorski višini od 3000 do 5000 m in je cenjeno zdravilo v tradicionalni kitajski medicini. Kilogram yarsagumbe je vreden več tisoč dolarjev (foto: Tomaž Goslar).*

Potomstvo in višinska območja

Že v času španskega osvajanja Peruja so opazili, da so se otroci evropskih priseljencev na večji nadmorski višini rodili mrtvi ali pa so umrli v 14 dneh po rojstvu. Španke so se za čas nosečnosti in poroda preselile v nižino in tam ostale do otrokovega prvega leta starosti. Prvi otrok evropskih priseljencev v Potosiju (4060 m) je preživel šele po 53-tih letih španske naselitve. S podobnimi težavami se dandanes srečujejo priseljeni Kitajci v Tibetu, ki imajo v primerjavi z avtohtonimi Tibetanci še vedno trikrat višjo umrljivost otrok tako pred porodom kot po njem. Stalni prebivalci visokogorja zaradi uspešne prilagoditve na višino tako izrazitih težav s plodnostjo nimajo. Kljub prilagoditvi pa v vseh populacijah umrljivost novorojenčkov z višino narašča (Moore s sodelavci 2001). Najverjetnejši razlog za višjo neonatalno umrljivost je kronično pomanjkanje kisika, zagotovo pa k temu pripomorejo tudi slabše socialno-ekonomske razmere in otežena dostopnost zdravstvenih storitev.

Podobno kot evropskim priseljencem se je godilo živini, ki so jo pripeljali s seboj. Nekdanjo prestolnico Peruja Jauja na nadmorski višini 3400 m so imeli za območje sterilnosti, saj evropske živali (konji, prašiči, perutnina) niso imeli potomcev. V približno stoletju so se na višino prilagodile do take mere, da je postal Jauja eno glavnih središč za vzrejo prašičev in perutnine (Clegg 1978; West 2017).

Bolezni

Pri novorojenčkih na večji nadmorski višini se pogosteje pojavljajo prirojene

Slika 2: Poleg genetskih prilagoditev na veliko nadmorsko višino so se morali stalni prebivalci prilagoditi tudi v načinu življenja in oblačenju. Na fotografiji so prebivalci otoka Amantani v perujskem delu jezera Titikaka, katerega gladina je na nadmorski višini 3812 m (foto: Tomaž Goslar).

srčne napake. Daleč najpogostejša je odprti duktus arteriosus (predrojstna povezava med pljučno arterijo in aorto, ki se ob rojstvu normalno zapre), ki je na višini 4000 m kar petnajstkrat pogostejša kot v nižini. Pogostost prirojjenih srčnih napak z višino narašča in se pojavlja v kar 2,5 % primerih.

Ateroskleroza (počasen bolezenski proces žilne stene, za katerega so značilni njene zadebelitve zaradi odlaganja holesterola in oženje žilne svetline) ter infarkt srčne mišice (odmrtnje dela srčne mišice zaradi zapore ene izmed srčnih žil dovodnic – arterij) sta pri prebivalcih višinskih območij redki. Razlog za nizko pojavnost ateroskleroze pa ni nujno povezan le z nadmorsko višino. Prebivalci višinskih območij so namreč telesno bolj aktivni, manj debeli, imajo manj sladkorne bolezni, kar vse so različni dejavniki za srčno-žilne bolezni.

Tudi visok krvni tlak (arterijska hipertenzija) je med prebivalci visokogorij redek. Razlaga za takšno stanje je verjetno življenjski slog z več gibanja in manj debelosti. Med vsemi visokogorskimi ljudstvi se visok krvni tlak najpogosteje pojavlja pri Tibetancih. Pri njih ga najdemo pri 2 % ljudi, pri kitajskih priseljencih v Tibet pri 4 %, pri Kitajcih, ki živijo v nižini, pa pri 7,9 % (West s sodelavci 2012).

V preteklosti je bila predvsem med prebivalci visokogorja zelo pogosta golša (povečana ščitnica), pojavljala pa se je tudi v nižinah. Vzrok golšavosti je nizka vsebnost joda v prsti in posledično premajhen vnos s hrano in vodo, kar vodi v njegovo pomanjkanje. Golšavost je posledica izravnalnega odziva organizma na pomanjkanje joda. Nastanek golše pa lahko pospešijo še določena hrana, kot so rastline

iz družine križnic (*Cruciferae*) (na primer cvetača, zelje, brokoli). Različne prehranske navade in razlike v vsebnosti joda v prsti so verjetno tudi razlog za velike regionalne razlike v pojavnosti golšavosti, ki je v svetu kljub dodajanju joda v sol in hrano pone-

kod še vedno precej pogosta (West s sodelavci 2012).

Sklep

Stalni prebivalci visokogorja so se v stoletjih bivanja na visoki nadmorski višini prilagodili neugodnim dejavni-

kom okolja. Posledično se tudi genetsko razlikujejo od prebivalcev nižin. Genetske spremembe, ki so nastale kot posledica bivanja na visoki nadmorski višini, so v različnih visokogorjih sveta različne. Že iz časov španskega osvajanja Andskega višavja so znane neugodne posledice, ki jih ima velika nadmorska višina na priseljence iz nižin. S podobnimi zdravstvenimi težavami, kot so jih imeli nekoč španski priseljenci, se dandanes kljub sodobni medicini srečujejo priseljeni Kitajci v Tibetu.

Zaradi vplivov okolja se tudi bolezni, za katerimi zbolevajo prebivalci visokogorja, razlikujejo od bolezni prebivalcev nižin, kar je pomembno pri načrtovanju zdravstvene politike.

Prilagoditev na veliko nadmorsko višino je za zdaj še razmeroma slabo raziskana. Kljub medicinskemu ozadju pa se na tem področju raziskovalne možnosti odpirajo tudi za geografe.

Slika 3: Priseljeni Kitajci v Tibetu imajo zaradi neprilagojenosti na višino številne zdravstvene težave. S seboj so prinesli tudi svoj način gradnje in se niso prilagodili tradicionalni arhitekturi Tibetancev, ki se je v stoletjih prilagodila ostremu visokogorskemu podnebju. Na fotografiji je mesto Nyalam v Tibetu, na nadmorski višini 3750 m (foto: Tomaž Goslar).

Viri in literatura

1. Aldenderfer, M. S. 2003: Moving Up in the World. *American Scientist* 91, 542–549.
2. Beall, C. M., Brittenham, G. M., Strohl, K. P., Blangero, J., Williams-Blangero, S., Goldstein, M. C., Decker, M. J., Vargas, E., Villena, M., Soria, R., Alarcon, A. M., Gonzales, C. 1998: Hemoglobin concentration of high-altitude Tibetans and Bolivian Aymara. *American Journal of Physical Anthropology* 106-3, 385–400.
3. Bigam, A. W., Wilson, M. J., Julian, C. G., Kiyamu, M., Vargas, E., Leon-Velarde, F., Rivera-Chira, M., Rodriguez, C., Browne, V. A., Parra, E., Brutsaert, T. D., Moore, L. G., Shriver, M. D. 2013: Andean and Tibetan patterns of adaptation to high altitude. *American Journal of Human Biology* 25-2, 190–197.
4. Clegg, E. J. 1978: Fertility and early growth. *The Biology of high altitude peoples*. Cambridge University Press. New York.
5. Huddleston, B., Ataman, E., de Salvo, P., Zanetti, M., Bloise, M., Bel, J., Franceschini, G., Fé d'Ostiani, L. 2003: Towards a GIS-Based Analysis of Mountain Environments and Populations. *Environment and Natural Resources*, Working paper No.10.
6. Meyer, M. C., Aldenderfer, M. S., Wang, Z., Hoffmann, D. L., Dahl, J. A., Degering, D., Haas, W. R., Schlutz, F. 2017: Permanent human occupation of the central Tibetan Plateau in the early Holocene. *Science* 355-6320, 64–67.
7. Moore, L. G., Young, D., McCullough, R. E., Droma, T., Zamudio, S. 2001: Tibetan protection from intrauterine growth restriction (IUGR) and reproductive loss at high altitude. *American Journal of Human Biology* 13-5, 635–644.
8. Qin, Z., Yang, Y., Kang, L., Yan, S., Cho, K., Cai, X., Lu, Y., Zheng, H., Zhu, D., Fei, D., Li, S., Jin, L., Li, H. 2010: A mitochondrial revelation of early human migrations to the Tibetan Plateau before and after the last glacial maximum. *American Journal of Physical Anthropology* 143-4, 555–569.
9. Rademaker, K., Hodgins, G., Moore, K., Zarrillo, S., Miller, C., Bromley, G. R., Leach, P., Reid, D. A., Alvarez, W. Y., Sandweiss, D. H. 2014: Paleoindian settlement of the high-altitude Peruvian Andes. *Science* 346-6208, 466–469.
10. West, J. B. 2017: Are Permanent Residents of High Altitude Fully Adapted to Their Hypoxic Environment? *High Altitude Medicine & Biology* 18-2, 135–139.
11. West, J. B., Schoene, R. B., Luks, A. M., Milledge, J. S. 2012: High altitude populations. *High Altitude Medicine and Physiology* 5E. CRC Press. London.

Tradicionalni in sodobni odnosi človeka do gora na primeru Andov

IZVLEČEK

Andske gore so imele vseskozi številne pomene za tamkajšnje prebivalce. So njihov življenjski in gospodarski prostor, posebno vlogo so imele tudi v njihovih verskih prepričanjih, ki so bila tesno prepletena z gorami. Sodobni odnosi do andskih gora so mešanica sodobnih pogledov in starodavnih tradicij. Gospodarstvo še zmeraj v veliki meri temelji na tradicionalnem kmetijstvu; obenem so nove priložnosti povezane s povsem novimi dejavnostmi, na primer turizmom. Na drugi strani so gore ohranile pomembno kulturno vlogo, hkrati pa naraščata njihova prostočasna vloga kot tudi zavedanje o pomenu ohranitve okolja.

Ključne besede: gore, Andi, Južna Amerika, odnos do gora, turizem.

ABSTRACT

Traditional and Contemporary Attitudes of Man toward Mountains: The Case of the Andes

In the history, the Andean Mountains have had many meanings for the Andean people, since they were their living and economic space. They also played a religious role, closely intertwined with mountain landscape.

Present-day attitudes toward Andean mountains are a mixture of modern worldviews and ancient traditions.

Economic use is still to a large extent based on traditional agriculture; simultaneously new economic opportunities are related to new activities, e.g. tourism. On the other hand, mountains preserve important place in culture, while their leisure role is increasing as well as awareness of the importance of preservation of Andean environment.

Key words: mountains, Andes, South America, attitude toward mountains, tourism.

Svetovni obseg gorskih območij posamezni viri ocenjujejo različno. Smet-hurst (2000) navaja, da naj bi gorska območja v globalnih okvirih zavzemala okrog petino, po Kaposu in sodelavcih (2000, 8) pa četrtno (24,3 %) kopnega sveta. Pri opredeljevanju gorskih območij so avtorji uporabljali različne kriterije, ki zajemajo nadmorsko višino, strmino, relativno višinsko razliko in podobno. Do razlik med ocenami prihaja v veliki meri prav zaradi razlik med uporabljenimi kriteriji. Ne glede na ugotovljen obseg gorskega sveta gre v vsakem primeru za zelo pomemben, a vendarle izrazito skromen del zemeljskega površja, ki ima številne posebne značilnosti. Med njimi so tudi takšne, ki jih ni mogoče natančno kvantitativno zajeti, a so z vidika človekovega doje-manja in doživljanja gora vseeno pomembne. Ameriški geograf Peattie (1936, 3) je tako predlagal naslednje subjektivne kriterije za opredelitev gora: bile naj bi impresivne, imele naj bi svoje mesto v domišljiji ljudi, ki živijo pod njimi, imele naj bi »individualnost«. Takšna opredelitev opozarja, da lahko gore s svojimi fizičnogeografskimi značilnostmi na različne načine učinkujejo na ljudi.

Gore so že tradicionalno imele številne pomene za ljudstva, katerih pripadniki so živeli v njihovi bližini, kar velja tudi še v sodobnosti. Gore so tako življenjski (na gorskih območjih naj bi živele od 10 do 12 % svetovnega prebivalstva; Gardner, Rhoades in Stadel 2013, 268) in gospodarski prostor. V več primerih so tudi nacionalni simbol in jih zato najdemo v grbih različnih držav, na primer Slovenije (Triglav), Ekvadorja (Chimborazo), Nepala (Mount Everest) ... V nekaterih primerih se v grbih pojavljajo posamezna gorovja, ne zgolj ena sama, še posebej izstopajoča gora (tako je na primer v grbu Alžirije gorovje Atlas), ali pa gore kar na splošno (na primer v grbu Kirgizistana). Gore so imele velik pomen (in ga deloma še imajo) tudi v verovanju različnih ljudstev ali skupnosti. Tako s številnih območij po svetu poznamo primere, ko so veljale za bivališče bogov oziroma entitet s posebnimi močmi, dojemali pa so jih celo kot fizično manifestacijo božanstev.

Avtor besedila in fotografij:

DEJAN CIGALE, dr. geografije
 Oddelek za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani,
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 E-pošta: dejan.cigale@ff.uni-lj.si

COBISS 1.03 kratek znanstveni prispevek

V gorah so ključni vodni viri, v katerih so ljudstva prepoznavala vire življenja in rodovitnosti. Gore so bile zavetje pred sovražnimi napadi, marsikod pa zagotavljale tudi hladnejše, prijaznejše podnebje v primerjavi z vročimi nižavji pod njimi (Bernbaum in Price 2013). Na prebivalce območij v bližini gora so naredili močan vtis viharji, plazovi, izbruhi ognjenikov in drugi izrazi moči naravnih sil. Poleg tega so bile gore na različne načine povezane z vremenom. Vse to je vodilo k njihovemu čaščenju, ki se nadaljuje v sodobni čas in družbe, od Andov do Himalaje (Bernbaum in Price 2013).

Gore so igrale in še vedno igrajo pomembno vlogo v religiji in kulturi prvotnih prebivalcev Severne Amerike. Tako na primer Hopiji častijo San Francisco Peaks v Arizoni kot bivališče dežnih božanstev (Glowacka, Washburn in Richland 2009; Bernbaum in Price 2013). Vulkanski vrhovi v Kaskadnem gorovju so navdihnili številne mite in legende (Bernbaum in Price 2013). Tudi v Bibliji

imajo nekatere gore pomembno vlogo (Ararat, Sinaj ...). Tovrstni primeri so poznani tudi v evropskem prostoru (Ceruti 2011a; Bernbaum in Price 2013). Starogrška mitologija je poznala goro Olimp kot bivališče bogov, Parnas kot bivališče muz ... Številne podobne primere je mogoče najti v Aziji (na primer Wong, McIntosh in Ryan 2013; Shen s sodelavci 2015).

Dobro znana je religiozna vloga gora na območju Andov, kjer so nekateri najvišji gorski vrhovi postali prizorišča verskih obredov, tudi žrtvovanj, zato so tudi najvišja arheološka najdišča na svetu (Reinhard 1985). Gore pa so imele pomembno vlogo tudi v

verovanjih, kulturi in vsakodnevnem življenju andskih prebivalcev. Pri spevku obravnava predvsem odnos prebivalcev Andov do gora, zlasti tiste vidike, ki niso omejeni zgolj na neposredno materialno rabo gora. Pri tem bo pozornost namenjena tako preteklim pogledom na gore oziroma tradicionalnemu odnosu do njih, kot tudi temu, kakšna je njihova tovrstna vloga (tudi prostorsko) kot relevanten dejavnik v sodobnosti.

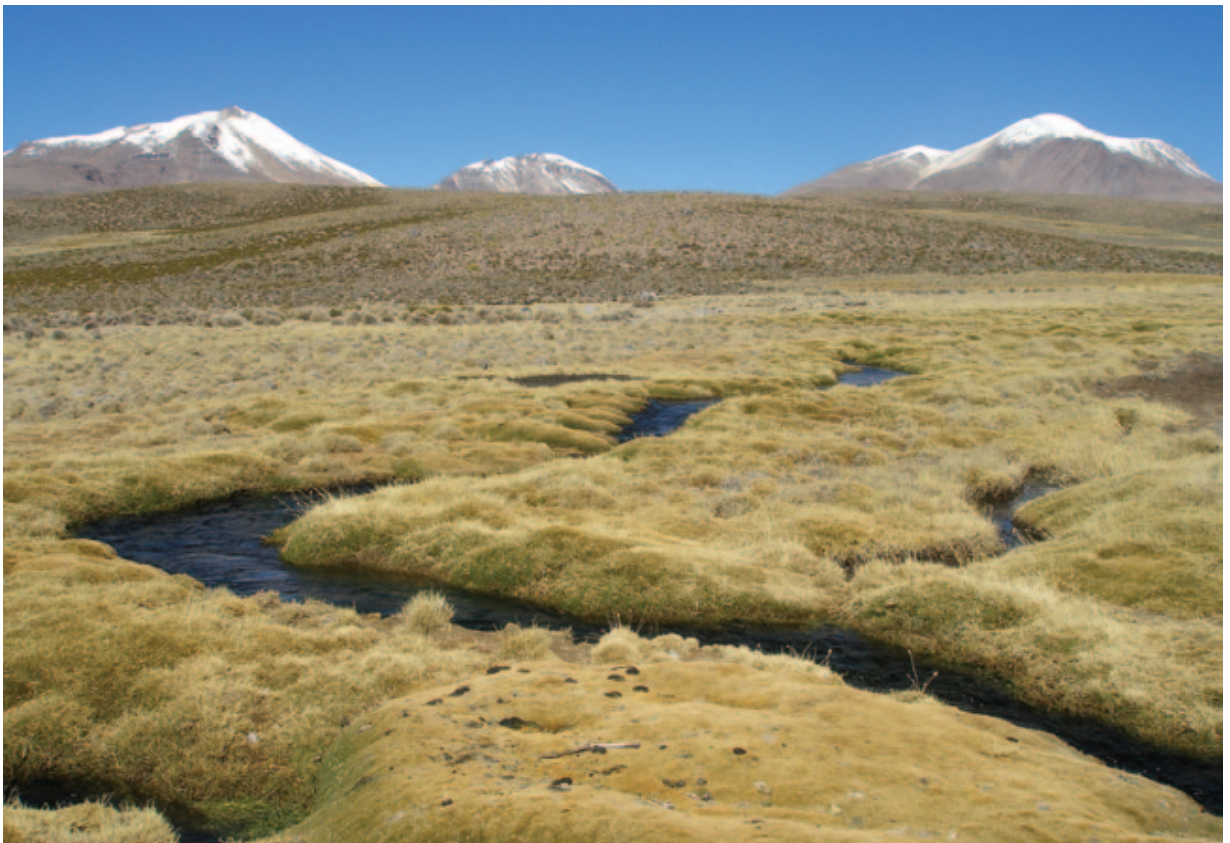
Gore v tradicionalnih prepričanjih in verovanjih andskih prebivalcev

Andi se razprostirajo v dolžini več kot 8500 km (Orme 2007, 12), na

območju sedmih držav (od Venezuele na severu do Čila in Argentine na jugu). Skozi zgodovino so bili življenjski prostor številnih starih civilizacij, med katerimi je najbolj poznana inkovska. Tudi po prihodu Špancev v 16. stoletju so številna območja Andov ostala gosto poseljena in gospodarsko pomembna (na primer v povezavi z rudarstvom oziroma rudnimi bogastvi).

Gore so imele pomembno vlogo v religiozni kozmologiji andskih družb. O tem med drugim pričajo številni arheološki dokazi iz inkovskega obdobja. Prevladuje mnenje, da je čaščenje gora tvorilo del jedra religioznih

Slika 1: Zasneženi gorski vrhovi so poglaviten vir vode za prebivalce Andov. Na sliki Acotango, Capurata in Guallatiri (foto: Dejan Cigale).

prepričanj in tradicionalnih kozmoloških konceptov andskih družb že v predinkovskem obdobju (Carlos in Aldune 2003; Leoni 2005; Gil García in Fernández Juárez 2008). Na to opozarjajo tudi arheološke najdbe s številnih lokacij (Leoni 2005).

Andsko pokrajino zaznamujejo močno gošnji gorski vrhovi, ki so močno vplivali na načine razmišljanja tamkajšnjih prebivalcev. Z gorami so povezana verovanja in obredne prakse (Gil García in Fernández Juárez 2008). Za tamkajšnje prebivalce so gore bile in so še vedno gospodarski prostori, orientacijske točke, romarski cilji, prizorišča obredov in daritev ... Gore so povezovali z zagotavljanjem živine in mineralnih bogastev, gnojenjem posevkov ter zaščito življenja in blagostanja ljudi. Gore oziroma entitete, ki naj bi bivale v njih, so lahko dobre ali slabe – odvisno od ravnanja, ki so ga deležne od ljudi (Gil García in Fernández Juárez 2008). V okviru tradicionalnih verskih prepričanj lahko gore alternativno pojmujejo kot kraje, prepojene s sveto močjo, fizične manifestacije božanskih bitij, okamenele ostanke mitičnih osebnosti, bivališča božanstev in kraje izvora različnih etničnih skupin (Leoni 2005). Gorski vrhovi so predstavljali tako eno od glavnih kategorij svetih krajev kot tudi ugodno okolje za čaščenje božanstev (Gil García in Fernández Juárez 2008).

Gorska božanstva, znana pod različnimi imeni (na primer *apu*, *wamani*, *awkillu*, *mallku* ...), naj bi bivala v zasneženih in drugih vrhovih, votlinah in gorskih jezerih. Imela naj bi

Slika 2: Parinacota (6348 m) in Pomerape (6282 m) na meji med Čilom in Bolivijo sta v lokalnih pripovedkah neporočeni sestri (foto: Dejan Cigale).

velik vpliv na ljudi. Nadzorovala naj bi vremenske pojave ter bila gospodar rastlin in živali. Tako so imeli (in še imajo) različni obredi za cilj pridobitev njihove naklonjenosti, s čimer naj bi si ljudje zagotovili uspešno reprodukcijo živali, pridelka in samih ljudi (Leoni 2005; Gil García in Fernández Juárez 2008). *Wamaniji*, kot imenujejo tovrstna božanstva oziroma gorske duhove na območju Ayacucha v Peruju, naj bi bili pravi lastniki ne le domačih, ampak tudi divjih živali in naj bi bili najmočnejša nadnaravna bitja, s katerimi ljudje dejansko prihajajo v stik. Indijanci, ki bi želeli loviti ali rediti živali, si morajo zagotoviti naklonjenost tistih *wamanijev*, s katerimi je povezano njihovo gospodinjstvo (Flannery, Marcus in Reynolds 2009). *Wamaniji* delujejo tudi kot žarišče, okrog katerega se izoblikujejo skupnostne in nadskupnostne identitete (Leoni 2005).

Vsaka skupnost ve, katera gora je zanjo referenčna oziroma na katero se je treba obrniti po pomoč, pa tudi kako jo poplačati z daritvami in žrtvovanji, da bodo prošnje zalegle (Gil García in Fernández Juárez 2008). Tako na primer prebivalci Toconceja v severnem Čilu častijo Cerro León. Na območju južneje ležečega Salarja de Atacama je za prebivalce Socaireja najpomembnejša gora in »dobavitelj« vod Chilikues (Moyano 2011; Moyano in Uribe 2012). Reinhard (2002) kot gori, deležni čaščenja lokalnega prebivalstva, med drugim navaja Islugo (ali Laram Qhawani) in Guallatiri (Guallatire) na severu Čila, v južnem Peruju pa sta takšna na primer Chimbollo (Chimboyo) in Ausangate (Reinhard 1995). Obredi in romanja, povezani s takšnimi gorami, so skozi promocijo skupnih identitet, ki so temeljile na religiji, lahko pomembno prispevali k regionalni družbeni integraciji (Leoni 2005).

Gore nastopajo v številnih mitih. Tako sta na primer v lokalnih verovanjih Pomerape in Parinacota, gori na meji med Čilom in Bolivijo, neporočeni sestri, ki sta zavrnila pozornost gora Sajama in Tacora. Tacoro sta odgnali na njeno sedanje mesto daleč proti severozahodu (Reinhard 2002). Tudi v drugi legendi sta Pomerape in Parinacota neporočeni sestri, ki ju ljubi gora Sajama. Sajama se je boril s Tacoro, ki je prav tako poskušal pridobiti njuno naklonjenost. Tacora je potem pobegnil s tega območja, pri tem pa na posameznih mestih pustil krvavo peno in del svojega srca. V širši okolici je nekaj območij z rdečkasto prstjo, za

katera lokalni prebivalci verjamejo, da so posledica Tacorinih ran (Reinhard 2002).

Po tradicionalnem prepričanju andskih prebivalcev so *apuji* ali *wamaniji* organizirani v piramidalni hierarhiji, v okviru katere se božanstva umeščajo glede na svoj pomen. Vsakemu izmed božanstev pripadajo ozemlja, nad katerimi izvaja svoj vpliv. Bolj obsežna območja pripadajo božanstvom, ki so više na hierarhični lestvici. V tej hierarhični organizaciji najvišji zasneženi vrhovi, ki so vidni iz velike oddaljenosti, izvajajo svoj vpliv nad večjimi območji. Posledično jih častijo velike

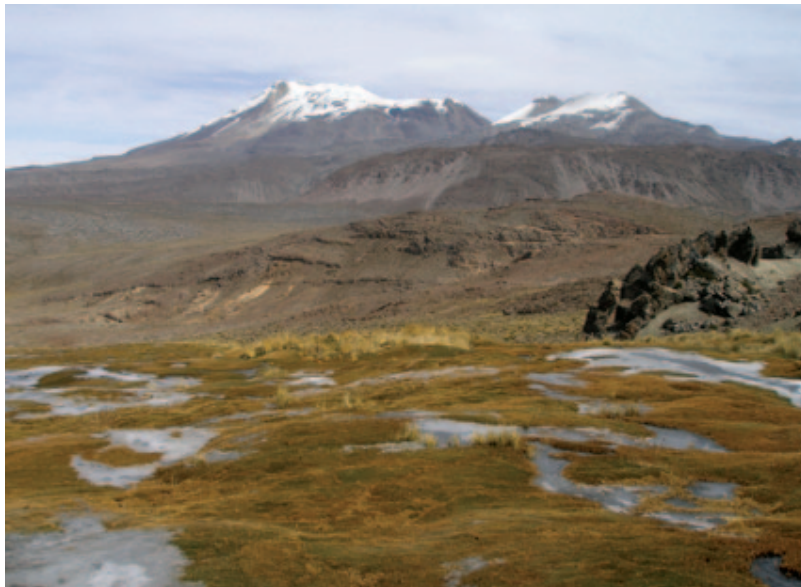
množice ljudi, ki živijo na obsežnih ozemljih (Leoni 2005). Kot primer je mogoče navesti rezultate etnografskih raziskav na območju Ayacucha v Peruju, ki so pokazali na prisotnost treh glavnih božanstev (*hatun wamani*, to je veliki *wamani*), ki jih predstavljajo zasneženi gorski vrhovi. Na vrhu hierarhije je najbolj mogočen zasnežen vrh Rasuwillka (tudi Razuhuillka, Rasuhuillca ...) (Leoni 2005). Pod najbolj pomembnim *wamanijem* v regiji so manj pomembni vrhovi z malce manj močnimi duhovi, pod njimi pa cela vrsta lokalnih *wamanijev*. Ti skrbijo za lame in ovce, ki jih redijo posamezna pastirska gospodinjstva

Slika 3: Chimbolla/Chimboya (5472 m) je eden izmed apujev v južnem Peruju (foto: Dejan Cigale).

(Flannery, Marcus in Reynolds 2009). Pri Inkih je čaščenje gora še najbolj prišlo do izraza v višinskih svetiščih, ki so spremljala širitev imperija, še zlasti v južnih Andih (Vitry 1997; Ceruti 2001). Konstrukcija višinskih svetišč je bila del sistematične strategije obredne nadvlade, ki je Inkom omogočila, da so si prisvojili regionalna božanstva zavojevanih ljudstev in na ta način okrepili politični nadzor nad njimi (Leoni 2005).

Prva znana najdba visokih inkovskih svetišč je s konca 19. stoletja (1888), ko je čilski geograf Francisco San Román sporočil, da je na vrhu gore Chuculai (5420 m) v argentinski puni (to je planotasti, skromno poraščeni pokrajini, večinoma na nadmorski višini med 3200 in 4500 m), blizu meje s Čilom, našel bakreno bodalo. Leta 1905 so na pobočju ognjenika Socompa na meji s Čilom, na nadmorski višini 5300 m odkrili kup lesa, ki so ga morali tja prenesti z razdalje več 100 km, istega leta pa so na argentinski gori Nevado de Chañi odkrili mumificirano otroško truplo in različne predmete (Vitry 1997). Leta 1954 je iskalec zakladov na gori El Plomo v Čilu, na nadmorski višini okrog 5400 m, odkril otroško mumijo, dve leti pozneje pa so na vrhu gore Galán (Argentina) našli nekaj kipecev (Vitry 1997). Na odpravi je bil tudi Avstrijec Mathias Rebitsch, katerega knjigo Srebrni bogovi (Rebitsch 1968), v kateri piše o tem, imamo tudi v slovenskem prevodu. Pozneje je Rebitsch s podobnim namenom organiziral še več odprav na vrhove v tem delu južnoameriške celine. Eno najbolj odmevnih odkritij visokogor-

Slika 4: Na ovršju Ampata (na levi) so našli ene najbolj ohranjenih človeških mumij iz inkovskega obdobja (foto: Dejan Cigale).

ske arheologije v novejšem obdobju je iz leta 1995: na vrhu in pobočjih gore Ampato (6288 m, južni Peru) so odkrili tri mumije in številne predmete (Vitry 1997). Štiri leta pozneje je podobno pozornost vzbudila najdba treh mumij na Llullaillacu (6739 m), gori na meji med Čilom in Argentino (Ceruti 2012). Žrtvovanja ljudi na visokih gorah so bila običajno povezana s pomembnimi dogodki, z družbenimi pretresi, naravnimi katastrofami ... Tako na primer svetišča, raziskana na gorah Pichu Pichu in Ampato, potrjujejo, da so Inki na njiju izpeljali žrtvovanja/darovanja, povezana z izbruhom ognjenikov Misti (obdobje okrog 1440–1450) in Sabancay (okrog leta 1466) (Chávez Chávez 2001).

Kljub intenzivnemu preganjanju predkolumbovskih religioznih praks s strani cerkvenih in posvetnih kolonialnih oblasti so številna verska prepričanja vztrajala do današnjih dni, čeprav so se

mešala s krščanskim naukom in s tem preoblikovala. O njih poročajo številne etnografske raziskave iz zadnjega pol stoletja (na primer Castro in Aldunate 2003; Flannery, Marcus in Reynolds 2009). Reinhard (2002) navaja vrsto raziskav iz druge polovice 20. stoletja, s katerimi so ugotovili, da je obračanje po pomoč h gorskim božanstvom še zmeraj del obredov na ravni skupnosti in posameznika. Potemtakem ostanki starih verskih prepričanj deloma še vedno obstajajo, a so jih različni procesi, med drugim tudi depopulacija s podeželskih območij (na katero so vplivali tako gospodarski kot varnostni razlogi oziroma politična nestabilnost), v zadnjih desetletjih oslabili. Ne glede na to se v različnih obredih sodobnih skupnosti, kot na primer med čiščenjem namakalnih kanalov, še zmeraj obračajo na visoke gore (Castro in Aldunate 2003). Pogosto so te še vedno deležne daritev, na primer v primeru bolezni (Gelles 2000).

Žrtvovanje je bilo povezano z izbruhom sosednjega ognjenika Sabancaya (na desni) okrog leta 1466 (foto: Dejan Cigale).

Različne vloge andskih gora v sodobnem svetu

Pomembna vloga gora, kakršno so imele in jo še imajo v tradicionalni kulturi, se v sedanosti kaže na različnih področjih, pri čemer njihova tovrstna vloga prihaja do izraza tudi na povsem nove načine, ki so bolj skladni z duhom (post)moderne dobe. V nadaljevanju bodo predstavljeni le primeri z nekaterih področij, predvsem turizma in varstva okolja, saj gre na območju Andov za razmeroma nova in aktualna pojava.

Religiozna vloga gora je povezana s številnimi primeri romanj (na primer Gil García in Fernández Juárez 2008; Ceruti 2011), ki jih je precej olajšal razvoj prometa in jih lahko razumemo kot obliko romarskega turizma. Eden najbolj znanih primerov, ki dobro ponazarja naravo in obseg s tem povezanih učinkov, izvira z območja občine Mawayani v okraju Ocongate v širši okolici Cusca na jugu Peruja. Cilj romarjev je vznožje zasnežene gore Colquepuncu, kjer je na nadmorski višini 4800 m krščanska kapela (Ceruti 2007). Romarji, ki se množično udeležujejo vsakoletnega praznovanja qoyllur riti, so večinoma domačini z območja doline Vilcanote in iz Cusca, a prihajajo tudi z območja Puna ob jezeru Titikaka in vzhodnih pobočij Andov (Paucartambo), v manjšem številu pa tudi z območij obeh največjih perujskih mest Arequipe in Lime. Posamezniki prihajajo tudi iz severo-

zahodnega dela Argentine, severnega Čila ali južne Bolivije, nekaj pa je celo evropskih in severnoameriških turistov. Pomemben delež udeležencev praznovanja združuje religiozne cilje obiska z ekonomskimi ali pa območje obiščejo izključno zaradi prodaje različnega blaga ali priprave hrane. Večina jih stojnice postavi v neposredni bližini svetišča, številni pa svoje lastne proizvode, na primer tkanine, ponujajo kar na tleh (Ceruti 2007).

S svojimi značilnostmi je gorska pokrajina ena ključnih privlačnosti na področju turizma, o čemer med drugim priča dejstvo, da so nekatere mednarodno najbolj prepoznavne turistične znamenitosti Južne Amerike locirane prav v izrazito gorski pokrajini. Med njimi lahko izpostavimo Machu Picchu (leta 2014 ga je obiskalo 1.141.177 ljudi; MINCETUR 2015), kjer turistično privlačnost ostankov inkovske civilizacije stopnjuje slikovita gorska okolica, ali pa narodni park Huascarán (leta 2014 so našteali 180.113 obiskovalcev; MINCETUR 2015) na območju pogorja Cordillera Blanca v Peruju, kjer je poglaviti razlog za turistični obisk gorska narava (Grötzbach 2003). Pri tem so v ospredju vizualne oziroma estetske značilnosti gorskega sveta. Na drugi strani je gorska pokrajina omogočila tudi razvoj smučarskega turizma (Errázuriz in Stern 2006), ki pa je zaradi skromnega domačega povpraševanja in razmeroma omejenih prostorskih možnosti v primerjavi z evropskim vendarle bistveno slabše razvit. V obeh nazadnje omenjenih primerih so gore predmet turističnega zanimanja zaradi turističnih motivov,

ki se ne navezujejo na kulturni pomen gorske pokrajine, zato pa so v novejšem obdobju na področju turizma začele igrati opazno vlogo tudi arheološke najdbe iz inkovskih svetišč na visokih gorah. Muzeji, v katerih si je mogoče ogledati tovrstne najdbe, so v nekaterih primerih postali ključne turistične točke, na katere posebej in zelo izčrpno opozarjajo tiskani turistični vodniki, na primer v argentinskem mestu Salta, kjer so v muzeju visokogorske arheologije shranjene mumije z Llullaillaca (Bao s sodelavci 2012, 223), ali v perujski Arequipi, kjer so shranjene najdbe z Ampata (Benson, Hellander in Włodarski 2007, 168). Tovrstne turistične znamenitosti so deležne velike pozornosti tudi na spletnih portalih, kakršen je TripAdvisor, o čemer med drugim priča dejstvo, da je bil med vsemi znamenitostmi na območju Salte predmet največjega števila ocen prav prej omenjeni muzej; o zelo pozitivnih odzivih govorijo tudi mnenja obiskovalcev (TripAdvisor ... 2017).

Vpliv raziskovanj svetišč na visokih gorah in s tem povezanih odkritij naj bi se kazal tudi v povečanem zanimanju za kulturno dediščino, pa tudi v krepitvi staroselske identitete in povečanem zanimanju za gorništvu v Andih (Ceruti 2012).

Tradicionalen duhovni pomen gora je eden od razlogov večjega zanimanja za njihovo ohranitev v obliki različnih projektov in posegov, ki bi pomenili poslabšanje življenjskih razmer lokalnega kmečkenga prebivalstva. Obenem je njihova tradicionalna vloga uporabljena za sedanje potrebe z namenom,

Slika 5: V višjih nadmorskih višinah je tradicionalen način preživljanja pašna živinoreja. Na fotografiji so alpake v južnoperujski provinci Canchis (foto: Dejan Cigale).

da okrepi argumente zagovornikov interesov varstva narave oziroma nasprotnikov rudarskih in podobnih projektov. Kot primer slednjega je mogoče omeniti načrte rudarske izrabe na območju Ccarhuarazuja (alternativni imenski zapisi so Qarwarasu, Q'arhuarazu, K'arwarasu ...) v Peruju, ki so naleteli na oster odpor lokalnega prebivalstva, vključno z lokalno politiko, pa tudi drugih nasprotnikov (kar je tudi posledica številnih izrazito negativnih izkušenj; glej na primer Las venas ... 2003; Responsabilizan ... 2013; McDonnel 2015), pri tem pa je bila deloma uporabljena tudi vloga Ccarhuarazuja kot apuja. Ali kot sta zapisala dva izmed nasprotnikov

tega projekta (Pomahuallca Huamani 2015):

»Zdaj, ko se zaradi učinkov globalnega segrevanja talijo snežniki, se nov konflikt dviga vse do višav Apuja Qarwarasuja, velikega očeta provinc Lucanas in Sucre, na jugu Ayacucha [...] Apu Qarwarasu je eden treh velikih z visokih ozemelj Ayacucha, skupaj z Rasuwillko in Sarasaro. [...] Je oče, veliki oče vseh ozemelj, ki jih je mogoče videti z višav.« (Agua-vida ... 2015)

»Naš mitični, emblematični in sveti 'Apu Qarwarasu' (!) je v smrtni nevarnosti zaradi projekta kimsa orcco ... Qarwarasu je neposredno povezan z obstojem rek, potokov, jezer [...] je naš vir življenja za številne kmečke skupnosti

[...] nikoli ne bomo dovolili, da bo kakšen ostuden rudnik umazal s svojimi svinjskimi parklji brezmadežno belino našega svetega 'Apuja Qarwarasuja'.«

Pri tem nikakor ne gre za osamljen primer, temveč za dogajanje, kakršnemu smo bili priča še v številnih drugih primerih v Peruju in ga je mogoče povezati z globalnim pojavom okoljskih gibanj, kjer nastopajo in se povezujejo raznovrstni akterji. Marsikdaj so pri tem pomembni tudi motivi, povezani s tradicionalnimi prepričanji in verovanji (na primer Kumar 2014).

Gore, predvsem tiste, ki so imele poseben verski in kulturni pomen,

ostajajo prisotne v glasbi in literarnem ustvarjanju v Andih. Tako se na primer prej omenjeni »veliki trije« z območja Ayacucha pojavljajo v številnih uglasbenih pesmih (na primer Conjunto ... [brez letnice]; Munguía [brez letnice]; Trío Ayacucho 2012), predvsem tistih, ki se navezujejo na tradicijo ljudske glasbe. K njim se protagonisti tovrstnih del zatekajo po pomoč, kadar so v težkem položaju (Montoya 2017):

»Apu Qarwarasu [...], zakoplji me sredi svojega snega, preganjajo me.«

Na drugi strani se pojavljajo v številnih pisanih besedilih, kot na primer v pesmi, ki je nastala v času notranje vojne v Peruju (ki je potekala predvsem v letih 1982–1992) (de la Cruz Salcedo 2004, 136):

»Mogočni Apu Rasuhuillka/posveti mi, v temi hodim/mojega sina so odpeljali ...« [oziroma »naredili, da je izginil«].

Kot apuji so gore prisotne tudi v delih nekaterih najpomembnejših literatov z andskega območja. Tako je na primer perujski pisatelj José María Arguedas (1911–1969) v pesmi, prvič objavljeni leta 1962, z apujem Salqantayem (Salcantayem) povezal resnično zgodovinsko osebnost vodjo upora proti Špancem Josėja Gabriela Condorcankuija, Túpaca Amaruja II. (1738–1781) (Arguedas 1972, 14):

»Tupac Amaru, [...] narejen iz snega Apuja Salqantaya; tvoja senca, tako kot Apujeva senca, sega v središče našega srca ...«

Prav Arguedas si v tej zvezi verjetno zasluži največ pozornosti, saj imajo apuji vidno mesto v številnih njegovih delih (na primer Arguedas 2001a,

Arguedas 2001b). Nenazadnje je potencialno pomembna tudi njegova vloga v literarnem turizmu (na primer tematska turistična pot La ruta turística de José María Arguedas).

Vloga gora kot božanstev ali z božanstvi povezanih krajev je zaznamovala tudi arhitekturno podobo andske pokrajine, saj so številni ceremonialni objekti, še zlasti cerkve in kapele, usmerjeni k pomembnim goram. Tako Reinhardt (2002) omenja usmerjenost cerkve v vasi Guallatiri na severu Čila k istoimenski gori. V zvezi z značilnimi majhnimi kamnitimi stolpi (chullpas), ki imajo okrogel ali pravokoten tloris ter na eni strani odprtino, Aldunate in Castro (2003) navajata svoja spoznanja, po katerih so njihove odprtine usmerjene proti pomembnejšim goram. Podobna so tudi njuna opažanja pri krščanskih verskih objektih na preučevanem območju v severnem Čilu. Soroden primer navajajo v zvezi z vrhom Meléndez in dvema objektoma iz inkovskega obdobja na območju doline reke Calchaquí na severozahodu Argentine (Leibowicz s sodelavci 2015).

Sklep

Skozi zgodovino je človek gore povezoval z za preživetje nujno potrebnimi vodnimi viri in v njih videl prostor gospodarskih priložnosti (vir surovin, kmetijska zemljišča ...). Posebno mesto so imele tudi na področju verskih prepričanj, ki so bila na območju Andov tesno prepletena s pokrajino oziroma naravnim okoljem. Vloga gora v okviru verovanj andskih prebivalcev je bila vseskozi povezana z njihovimi

geografskimi značilnostmi. Hkrati so gore bile tudi pomemben dejavnik regionalne družbene integracije in identitete. Čeprav njihov tovrsten pomen postopoma stopa v ozadje, so še vedno na različne načine pomemben sestavni del andskih verskih prepričanj, tradicij in tamkajšnjega kulturnega življenja, pa tudi vsakodnevnih praks na različnih drugih področjih. Potemtakem predstavljajo tudi tisto, kar označuje geografski koncept kraja kot prostora, prežetega s kulturnimi in subjektivnimi pomeni (Relph 1976; Tuan 2001).

Sodobna vloga gora zrcali spoj preteklosti oziroma starodavnih tradicij in sodobnih pogledov na svet. Gospodarska raba gorskega prostora še zmeraj v veliki meri temelji na tradicionalnem kmetijstvu, hkrati pa so gospodarske priložnosti v sedanjosti v veliki meri povezane s povsem novimi gospodarskimi dejavnostmi, na primer turizmom. Na drugi strani doživlja temeljite spremembe tudi negospodarska vloga gora, ki je v naraščajoči meri povezana z njihovo rekreacijsko funkcijo, pri čemer postaja gorski svet pristočasni prostor ter cilj in arena človekovih športnih udejstvanj. Današnji pogled na gorsko pokrajino v njej v čedalje večji meri prepozna tudi vrednote, povezane z naravo in okoljem, tradicionalna prepričanja pa marsikdaj še dodatno prispevajo h krepitvi tovrstnih vrednot. Postopoma se krepi zavest, da so gore »vir življenja« tudi v sodobnem pomenu besede, kar se še posebej izrazito in nazorno kaže v povezavi s prizadevanji za ohranitev andskega okolja.

Viri in literatura

1. Agua-vida en serio peligro: proyecto minero en las faldas del nevado Apu Qarwarasu. 2015. Medmrežje: <https://noalamina.org/latinoamerica/peru/item/13950-agua-vida-en-serio-peligro-proyecto-minero-en-las-faldas-del-nevado-apu-qarwarasu> (18. 5. 2017).
2. Arguedas, J. M. 1972: Túpac Amaru Kamaq Taytanchisman. Temblar / Katatay. I.N.C. Lima. Medmrežje: <http://repositorio.cultura.gob.pe/bitstream/handle/CULTURA/135/Temblar%20Katatay.pdf;sequence=1> (7. 6. 2017).
3. Arguedas, J. M. 2001a: Los ríos profundos. PEISA. Lima.
4. Arguedas, J. M. 2001b: Todas las sangres. PEISA. Lima.
5. Bao, S., Clark, G., McCarthy, C., Symington, A., Vidgen, L. 2012: Argentina. Lonely Planet Publications. Hawthorn.
6. Benson, S., Hellander, P., Wlodarski, R. 2007: Peru. Lonely Planet Publications. Hawthorn.
7. Bernbaum, E., Price, L. W. 2013: Attitudes toward mountains. Mountain Geography. Physical and human dimensions. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London.
8. Castro, V., Aldunate, C. 2003: Sacred Mountains in the Highlands of the South-Central Andes. Mountain Research and Development 23-1, 73–79.
9. Ceruti, M. C. 2001: Aracar, Guanauero, Rincón, Arizaro y Blanco: prospección y relevamiento de santuarios de altura en volcanes de la puna occidental salteña (República Argentina). Relaciones de la Sociedad Argentina de Antropología 26, 145–166.
10. Ceruti, M. C. 2007: Qoyllur Riti: etnografía de un peregrinaje ritual de raíz incaica por las altas montañas del Sur de Peru. Scripta Ethnologica 29, 9–35.
11. Ceruti, M. C. 2011a: Montañas sagradas en el país vasco y su mitología. Mitológicas 29, 29–42.
12. Ceruti, M. C. 2011b: Peregrinación andina al santuario en altura de Punta Corral: una mirada desde la etnoarqueología. Scripta Ethnologica 33, 41–50.
13. Ceruti, M. C. 2012: Los niños del Lulluillaco y otras momias andinas: salud, folclore, identidad. Scripta Ethnologica 34, 89–104.
14. Chávez Chávez, J. A. 2001: Investigaciones arqueológicas de alta montaña en el sur del Perú. Chungara 33-2. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562001000200014 (3. 6. 2017).
15. Conjunto Lira Paucina [brez letnice]: Oh...Sara Sara. Jaime Guardia y su Charango [CD ROM]. Tempsa. Lima.
16. de la Cruz Salcedo, C. S. 2004: Apusuyo Rasuhullka. Rescate por la Memoria. Colectivo Yuyarisun. Ayacucho. Medmrežje: http://lum.cultura.pe/cdi/sites/default/files/rb/pdf/rescate-memoria__%28p51-176%29.PDF (10. 6. 2017).
17. Errázuriz, R., Stern A. 2006: Estaciones de ski de la Región Metropolitana de Santiago: ¿nieve de clase mundial? Eure 32-95, 112–123.
18. Flannery, K. V., Marcus, J., Reynolds, R. G. 2009: The Flocks of the Wamani. A Study of Llama Herders on the Punas of Ayacucho, Peru. Left Coast Press Inc. Walnut Creek, California.
19. Gardner, J. S., Rhoades, R. E., Stadel, C. 2013: People in the Mountains. Mountain Geography. Physical and human dimensions. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, London.
20. Gelles, P. H. 2000: Water and power in highland Peru: the cultural politics of irrigation and development. Rutgers University Press. New Brunswick.
21. Gil García, F. M., Fernández Juárez, G. 2008: El culto a los cerros en el mundo andino: estudios de caso. Revista Española de Antropología Americana 38-1, 105–113.
22. Glowacka, M., Washburn, D., Richland, J. 2009: Nuvatukya'ovi, San Francisco Peaks. Balancing Western Economies with Native American Spiritualities. Current Anthropology 50-4, 547–561.
23. Grötzbach, E. 2003: Tourism in the Cordillera Blanca Region, Peru. Revista Geográfica 133, 53–72.
24. Kapos, V., Rhind, J., Edwards, M., Price, M. F., Ravilious, C. 2000: Developing a map of the world's mountain forests. Forests in sustainable mountain development : a state of knowledge report for 2000. CABI Publishing. Wallingford, New York.
25. Kumar, K. 2014: The sacred mountain: Confronting global capital at Niyamgiri. Geoforum 54, 196–206.
26. Las venas abiertas de la Cordillera de los Andes: No al atropello minero. Declaración de la Comunidad Académica y Científica Internacional. 2003. Theomai 7. Medmrežje: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=12400713> (10. 6. 2017).
27. Leibowicz, I., Ferrari, A., Jacob, C., Acuto, F. 2015: Petroglifos en el valle Calchaquí norte (Salta, Argentina): camélidos, montañas y apropiación incaica del paisaje local. Chungara 47-4. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562015000400004 (5. 6. 2017).
28. Leoni, J. B. 2005: La veneración de montañas en los andes preincaicos: el caso de Nawinpukyo (Ayacucho, Perú) en el período intermedio temprano. Chungara 37-2. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-73562005000200005 (7. 6. 2017).
29. McDonnell, E. 2015: The co-constitution of neoliberalism, extractive industries, and indigeneity: Anti-mining protests in Puno, Peru. The Extractive Industries and Society 2, 112–123.
30. MINCETUR 2015: Medmrežje: <http://www.mincetur.gob.pe/> (14. 5. 2015).
31. Montoya, E. 2017: Apu Q'arhuarazu (Gran Montaña Q'arhuarazu) [videoposnetek]. Medmrežje: <https://www.youtube.com/watch?v=VYX0RhmmaE> (12. 6. 2017).
32. Moyano, R. 2011: El calendario agrícola en Socaire: categorías de espacio y tiempo en una comunidad indígena del norte de Chile. Identidad, paisaje y patrimonio. Instituto Nacional de Antropología e Historia. Ciudad de México.
33. Moyano, R., Uribe, C. 2012: El volcán Chilikues y el "morar-en-el-mundo" de una comunidad atacameña del norte de Chile. Estudios Atacameños 43. Medmrežje: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-10432012000100010 (10. 6. 2017).
34. Munguía, N. [brez letnice]: Nevado de Sarasara. El Canto Vivo de Nelly Munguía [DVD]. Rockville Production.
35. Orme, A. R. 2007: The Tectonic Framework of South America. The Physical Geography of South America. Oxford University Press. New York.
36. Peattie, R. 1936: Mountain geography. A Critique and Field Study. Harvard University Press. Cambridge.
37. Pomahualca Huamani, A. 2015: Agua-vida en serio peligro: proyecto minero en las faldas del nevado Apu Qarwarasu [komentar]. Medmrežje: http://noalamina.org/latinoamerica/peru/item/13950-agua-vida-en-serio-peligro-proyecto-minero-en-las-faldas-del-nevado-apu-qarwarasu?fb_comment_id=661670067293648_695081270619194#fd1511fb495c58 (7. 6. 2017).
38. Rebitsch, M. 1968: Srebrni bogovi: doživljaji dveh odprav v Ande. Obzorja. Maribor.
39. Reinhard, J. 1995: House of the Sun: The Inka Temple of Vilcanota. Latin American Antiquity 6-4, 340–349.
40. Reinhard, J. 2002: A High Altitude Archaeological Survey in Northern Chile. Chungara 34-1, 85–99.
41. Relph, E. 1976: Place and placelessness. Pion. London.
42. Responsabilizan a minera por contaminación en Sechura. Correo, 22. 7. 2013. Medmrežje: <http://diariocorreo.pe/ciudad/responsabilizan-a-minera-por-contaminacion-e-88439/> (10. 6. 2017).
43. Salaverry García, O., Salcedo Luna, M. A., Rivas Chiroque, A. 2010: Relave minero contamina las aguas de ríos en Huancavelica. Peru, Ministerio de Salud, Instituto Nacional de Salud, Centro Nacional Salud Intercultural. Medmrežje: http://www.ins.gob.pe/repositorioaps/0/7/jer/censi_info_nota/Nota%20informativa%20Relave%20minero.pdf (12. 6. 2017).
44. Shen, X., Li, S., Wang, D., Lu, Z. 2015: Viable contribution of Tibetan sacred mountains in southwestern China to forest conservation. Conservation Biology 29-6, 1518–1526.
45. Smethurst, D. 2000: Mountain Geography. Geographical Review 90-1, 35–56.
46. Trío Ayacucho 2012: Rasuwilla yanapuyu. Historia Musical Vol. 1 [CD ROM]. Dolly Jr. Producciones S.R.L. Lima.
47. TripAdvisor, MAAM – Museo de Arqueología de Alta Montaña de Salta. Medmrežje: https://www.tripadvisor.com/Attraction_Review-g312822-d577199-Reviews-MAAM_Museo_de_Arqueologia_de_Alta_Montana_de_Salta-Salta_Province_of_Salta_Norther.html (12. 6. 2017).
48. Tuan, Y.-F. 2001: Space and Place. The Perspective of Experience. Eighth Printing. University of Minnesota Press. Minneapolis, London.
49. Vitry, C. 1997: Arqueología de alta montaña. Yachayruna 1-1. Medmrežje: <http://www.ecoviajes.freeservers.com/arq%20alta%20mont.htm> (12. 6. 2017).
50. Wong, C. U. I., McIntosh, A., Ryan, C. 2013: Buddhism and tourism. Perceptions of the monastic community at Pu-Tuo-Shan, China. Annals of Tourism Research 40-1, 213–234.

Trajnostna mobilnost v Alpah

IZVLEČEK

Alpe so drugo največje turistično območje v Evropi, zato jih vsako leto obiščejo množice obiskovalcev, ki se v te kraje večinoma odpravijo z avtom in tako marsikje zmanjšujejo doživljajsko vrednost prostora, ob tem pa tudi obremenjujejo okolje. Prav zato so kot dodano vrednost marsikje v turistično ponudbo začeli uvajati koncept trajnostne mobilnosti, drugi motiv pa je ustvariti primerjalno prednost med turističnimi območji. Med prvimi je trajnostno mobilnost kot tržno nišo prepoznalo omrežje Alpski biseri. V njem turizem pojmujejo kot kombinacijo mehkih turističnih dejavnosti in okolju prijazne mobilnosti.

Ključne besede: trajnostna mobilnost, Alpe, Werfenweng, Bohinj, Alpski biseri.

ABSTRACT

Sustainable mobility in the Alps

The Alps are the second most popular tourism area in Europe, and in many Alpine areas each year millions of visits by tourists travelling by car exceed the carrying capacity of these areas, which in turn decreases the quality of the visitor experience. This was one of the reasons for introducing innovative approaches for sustainable mobility. The second reason was to improve the development of sustainable tourism and achieve a competitive advantage on the tourism market. The Alpine Pearls tourism network is the largest Alpine network developing sustainable mobility as part of the tourist package, in which members offer sustainable mobility as an important element of the activities offered to tourists.

Key words: sustainable mobility, the Alps, Werfenweng, Bohinj, Alpine Pearls.

V zadnjem stoletju so tudi Alpe doživele velike spremembe. Od periferne regije z redkimi središči so se preobrazile v drugo največje turistično območje v Evropi, kamor se vsako leto tako pozimi kot poleti na krajše ali daljše počitnice odpravi na milijone turistov z vsega sveta. To je nekaterim alpskim gorskim regijam omogočilo na eni strani nesluten razvoj, dvig življenjske ravni in blaginjo, na drugi pa je povečan obisk povzročil dodatne okoljske pritiske na že tako ranljivo gorsko pokrajino. Poleg turističnega območja so Alpe tudi prostor pridobivanja energije, prostor kakovostnih vodnih virov tako za tehnološko in kmetijsko vodo kot tudi oskrbo s pitno vodo, obširni gorski gozdovi pa imajo poleg varovalne in ekološke vloge tudi gospodarski in energetski pomen.

Zato so vse glasnejša opozorila, da je Alpe treba razvijati trajnostno. Zlasti promet je postal ena od bolj problematičnih dejavnosti v Alpah, saj zavzema veliko prostora, povzroča hrup, onesnažuje zrak in ima ob tem pomemben delež pri izpušnih toplogrednih plinov. Marsikje povzroča zelo velike pritiske na prostor ne le v obliki prometne infrastrukture, ampak tudi v obliki mirujočega prometa. Promet, ki ga povzroča turizem kot osrednja gospodarska dejavnost v Alpah, marsikje postaja neznosen in moteč, ponekod celo do te mere, da zmanjšuje doživljajsko vrednost prostora in kakovost turistične ponudbe. Zato so si marsikje v Alpah začeli prizadevati za zmanjšanje prometnih obremenitev na turističnih območjih. Pojavili so se koncepti umirjanja prometa, začasnih ali stalnih prometnih zapor, v prostorsko načrtovanje pa so začeli vnašati koncepte trajnostnega prometnega načrtovanja. Prispevek govori o dobrih praksah omrežja Alpski biseri, ki si prizadeva izvajati trajnostno mobilnost kot dodatno ponudbo doživljanja prostega časa v alpskih turističnih krajih.

Avtorji besedila:

MATEJ OGRIN, dr. geografskih znanosti,
 Oddelek za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani,
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 E-pošta: matej.ogrin@ff.uni-lj.si

TANJA VOZELJ, študentka na
 Oddelku za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani,
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 e-pošta: vozelj.tanja@gmail.com

KATARINA ŽEMLJA, študentka na
 Oddelku za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani,
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 E-pošta: katarina.zemlja@gmail.com

COBISS 1.03 kratki znanstveni prispevek

Pomen mobilnosti v gorskih območjih

Mobilnost v gorskih predelih ima večplastno vlogo. V Sloveniji so mnogi takšni predeli območja razmeroma dobro ohranjene kulturne pokrajine z visoko doživljajsko pestrostjo, kar je zelo pomembno za razvoj turizma; mnogi imajo tudi simbolni pomen. Tekom leta se število prebivalcev na turističnih gorskih območjih lahko močno poveča, kar še posebej velja za viške turistične sezone ter večje kulturne ali športne prireditve. Takrat narastejo tudi pritiski zaradi mobilnosti, prometni tokovi se močno povečajo in zgostijo, pogosto do te mere, da se zmanjša kakovost turističnega doživetja, seveda pa se stopnjujejo tudi okoljski pritiski na prostor in pokrajinske sestavine. Tako kot za zavarovana območja je tudi za gorska značilno, da glede na izvor in funkcijo poznamo več vrst mobilnosti (Ogrin 2011): mobilnost lokalnega prebivalstva, mobilnost obiskovalcev, mobilnost upravljalcev in mobilnost, povezano z oskrbo.

Na gorskih turističnih območjih so največja kolebanja mobilnosti povezana z mobilnostjo obiskovalcev, zato je največ prizadevanj za njeno upravljanje namenjeno prav njej. Pri sprejemanju tovrstnih ukrepov je pomembno, da lahko

njihovo korist občutijo tudi domačini in da se z njimi bistveno ne prizadene kakovost njihovega bivanja. Pri izvajanju trajnostne mobilnosti so ponekod v Alpah v zadnjih dveh desetletjih naredili velik korak naprej, pri čemer so se enako misleči kraji združili v prizadevanjih za njeno uresničevanje, prepoznavnost in trženje.

Omrežja trajnostne mobilnosti v Alpah

Na področju trajnostne mobilnosti v Alpah je treba omeniti omrežje Skupnost švicarskih turističnih krajev brez avtomobila (GaST) in omrežje Alpski biseri (Alpine Pearls). Prvo, manjše in starejše, deluje le v Švici in je pionir med turističnimi združenji, ki zagovarjajo trajnostno počitniško filozofijo s ciljem gostu ponuditi višjo doživljajsko vrednost brez motornega prometa (GaST 2016). Drugo, ki je nastalo pozneje ter se nato hitreje krepilo in širilo, v nadaljevanju podrobneje predstavljamo. Gre za omrežje, ki združuje turistične kraje v Alpah, ki so svojo turistično ponudbo povezali s trajnostno mobilnostjo kot dodano vrednostjo. Pobudnik ustanovitve je bilo avstrijsko ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo, okolje in upravljanje z vodami.

Omrežje Alpski biseri se od leta 2006 financira s prispevki občin, njegovih članic. Vsaka članica prispeva letno članarino 12.000 evrov. Denar se steka v skupni proračun, s katerim potem financirajo promocijo Alpskih biserov, medijske dogodke in druge dejavnosti. Partnerji, s katerimi že tradicionalno sodelujejo, so na primer Nemške in Avstrijske železnice (DBB in ÖBB). Sodelovanje večinoma pote-

Slika 1: Javni prevoz ima lahko tudi vlogo promotorja varstva narave, kar s pridom izkoriščajo v Triglavskem narodnem parku (vir: Turizem Bohinj).

ka na področju oglaševanja in promocijske dejavnosti (Project ... 2013).

V združenju Alpski biseri trajnostni turizem pojmujejo kot kombinacijo »mehkih«
turističnih dejavnosti in

Slika 2: V Werfenwengu je zaščitni znak mehke mobilnosti pisan metulj (foto: Matej Ogrin).

okolju prijazne mobilnosti. To vključuje dva vidika. Prvi je potovanje do kraja samega, najbolje z avtobusom ali vlakom, s čimer se izognejo nepotrebni prevoženim kilometrom z avtom ali letalom. Drugi vidik se tiče mobilnosti na sami lokaciji. Goste želijo odvrniti od uporabe avtomobila na dopustu in jih pripraviti do uporabe drugih prometnih sredstev: avtobusov, kombijev, kočij, koles ... Združenje prvenstveno promovira trajnostno mobilnost, vendar so poudarjeni tudi drugi vidiki trajnostnega razvoja. Njegove članice menijo, da goste privablja celoten paket ponudbe oziroma široka paleta storitev, ki jih ponujajo, ne le trajnostna mobilnost. Bolj kot na zimsko sezono se osredotočajo na poletno, saj morajo pozimi na mnogih smučiščih izdelovati umetni sneg, za kar potrebujejo velike količine vode in energije, zato je v zimskem turizmu težje ravnati trajnostno. Alpski biseri sami po sebi ne oglašujejo alpskega

Preglednica 1: Članice in kriteriji za sodelovanje v združenjih trajnostne mobilnosti v turizmu (GaST 2016; Brandauer 2016).

članice (leto 2017)		kriteriji za članstvo v združenju	leto ustanovitve
GaST	Braunwald, Bettmeralp, Mürren, Riederalp, Rigi, Saas-Fee, Stoos, Wengen in Zermatt (vsi v Švici)	Dobra povezanost s sredstvi javnega potniškega prometa, svojim gostom za dostop priporočajo uporabo javnega prometa. Zaveza k zmanjšanju prometa na cestah, zato gostje uživajo boljše kakovost zraka in svobodo premikanja. Aktivna prizadevanja za prijetno turistično vzdušje in značaj krajev brez prometnega stresa. Prizadevanja za omejevanje avtomobilske mobilnosti v samem naselju. Promocija svobode premikanja v naravnih okoljih. Tako območja in naselja brez avtomobila postanejo zanimivi prostori rekreacije in doživljanja prostega časa, kjer si gostje lahko odpočijejo.	1988
Alpski biseri	Švica: Arosa, Disentis/Mustér Interlaken, Les Diablerets; Nemčija: Bad Reichenhall, Berchtesgaden; Slovenija: Bled, Bohinj; Italija: Ceresole Reale, Chamois - La Magdeleine, Cogne, Forni di Sopra, Funes/ Villnöß, Limone Piemonte, Malles Venosta/ Mals im Vinschgau, Moena, Moso in Passiria/ Moos im Pareier, Racines/Ratchhings, Tires/Tiers, Valdidentro; Avstrija: Belo jezero, Hinterstoder, Mallnitz, Neukirchen am Großvenediger, Werfenweng. Francija: Val Cenis Termignon	Okolju prijazno počitnikovanje; dostopnost z javnim potniškim prometom oziroma na okolju prijazen način; v ponudbi dopust s prijazno in mehko mobilnostjo; dostopnost izletniških točk na območju kraja brez avtomobila; uporaba alternativnih virov energije; trajnostna mobilnost ni le oblika mobilnosti, pač pa del turistične ponudbe (zabave); popoln servis mobilnosti v smislu informacijske dostopnosti o voznih redih prometnih sredstev v kraju in regiji; svobodno gibanje pešcev; ponudba posebnih počitniških paketov v okviru omrežja Alpskih biserov.	2006

smučanja, pač pa druge zimske aktivnosti, denimo krpljanje, tek na smučeh, vožnja s pasjo vprego, drsanje ... Od leta 2006 je združenje razvilo zelo močno blagovno znamko, pod katero se tržijo vse članice. Prav tako pomaga pri promociji trajnostne mobilnosti med lokalnim prebivalstvom.

Zaradi inovativnega pristopa izvajanja trajnostnega turizma in skupnih prizadevanj za zmanjševanje vplivov na okolje, naravo in podnebne spremembe je omrežje prejelo več mednarodnih nagrad. Leta 2007 je prejelo nagrado Climate Star, ki se podeljuje

na področju trajnostne mobilnosti in zaščite podnebja, leto pozneje pa nagrado Avstrijskega Prometnega Kluba (VCÖ) zaradi spodbude okoljsko trajnostne, socialno ustrezne in gospodarsko učinkovite mobilnosti (Alps mobility II 2009). Leta 2011 so Alpski biseri dobili nagrado Tourism for Tomorrow združenja World Travel & Tourism Council, ki si prizadeva za potovanja kot pravico in svoboščino vsakega posameznika, gospodarsko rast na račun turizma z ustvarjanjem novih delovnih mest v lokalnih skupnostih ter trajnostno rast in razvoj (WTTC 2014).

Koncept trajnostne mobilnosti v Werfenwengu in Bohinju

Werfenweng je avstrijska občina in naselje na nadmorski višini 900 m, z okrog 980 prebivalci. Je približno 5 km oddaljeno od Turske avtoceste. Leži 45 km južno od Salzburga, ob vznožju gorovja Tennengebirge, ki spada v Severne apneniške Alpe. V občini se kar približno 100 podjetij ukvarja s turizmom, v njej je 2000 turističnih postelj, 60.000 gostov pa letno ustvari 260.000 nočitev (preglednica 2), pri čemer je razporeditev med letno in zimsko sezono približno enakomerna (Brandauer 2016).

Slika 3: Članice Alpskih biserov (vir: Brandauer 2016).

Leta 1994 se je Werfenweng znašel na razpotju, saj s svojim smučiščem in obstoječo ponudbo ni zmožal konkurirati okoliškim turističnim krajem. Na občini so organizirali delavnico, kjer so se soočili z izzivi vizije za prihodnost. Udeležencem je bilo zgled švicarsko mesto Zermatt, kot območje brez avtomobila. Vendar so ugotovili, da primer Zermatta pri njih ne bi uspel, zato so bili primorani razviti lasten koncept urejanja mobilnosti. Leta 1995 so se kot pilotno območje turizma brez avtomobila prijaviли na državni projekt. Ideja se je razvijala počasi, izvajalci projekta so vseskozi tesno sodelovali z lokalnim prebivalstvom in turističnimi ponudniki v kraju. Potrebno je treba, da so bili lokalni prebivalci sprva izjemno skeptični do ideje o turizmu brez avtomobila, saj so njihovi turisti večinoma prihajali iz Nemčije, kjer je prebivalstvo močno navezano na avtomobile (Brandauer 2014). V okviru progra-

ma INTERREG III so začeli s projektom Alps Mobility II – Alpine Pearls, katerega bistvo je bilo ustanoviti omrežje alpskih turističnih krajev, kjer bo trajnostna mobilnost prepoznana kot turizmu dodana vrednost. V ta namen so združevali manjša in dotlej neuveljavljena turistična središča.

Začetki prvih ukrepov mehke mobilnosti v kraju segajo v leto 1995, leta 2000 pa so v turistično ponudbo vpe-ljali kartico SAMO Card, kar pomeni kartica mehke mobilnosti (SAMO je skrajšano za Sanfte Mobilität v pomenu 'mehka mobilnost'). Prejme jo vsak gost, ki Werfenweng obišče

Slika 4: »E-lois« oziroma taksi na električni pogon (vir: Brandauer 2016).

z javnim potniškim prometom. Pripada tudi gostom, ki v kraj prispejo z avtomobilom in se odločijo, da na recepciji simbolično pustijo ključke svojega vozila. S kartico obiskovalcu nudijo številne brezplačne storitve s področja mobilnosti (preglednica 3), s ciljem, da gostom ponudijo primerljivo stopnjo mobilnosti ne le na trajnosten, pač pa tudi zabaven način, saj je mobilnost pomemben del doživetja Werfenwenga. Zaradi tega ima Werfenweng odlične železniške in avtobusne povezave. Je tudi zadnje naselje v dolini, saj stoji v zatrepu doline in skozenj ni tranzitnega prometa, ves ostali promet pa zlahka nadzirajo in usmerjajo (Brandauer 2014).

Danes je prebivalstvo občine Werfenweng narašča, saj mladi ostajajo v domačem naselju. Vsak novi priseljenc dobi tudi tako imenovani »paket dobrodošlice«, to je možnost uporabe mehke mobilnosti, s čimer se kaže usmeritev občine, da dobrobiti mehke mobilnosti niso namenjene le gostom, pač pa tudi domačinom. Leta 2014 je bilo kar 280 gospodinjstev vključenih v ponudbo SAMO za domačine. S tem občinska oblast domačine spodbuja, naj otroke v šolo in vrtec pospremiijo peš in ne odpeljejo z avtomobilom, ali uporabljajo javni promet, saj prav vsak avto manj na ulicah naselja utrjuje podobo Werfenwenga navzven. V zameno prejmejo ugodnosti pri vozovnicah v javnem prometu, popuste pri uporabi tako imenovane »Fun mobility«, v okviru skupnosti pa lahko prebivalci podajo mnenja in predloge za nadaljnje izboljšave (Brandauer 2014). Werfenweng se

je sprva tržil kot smučarski turistični kraj, zdaj pa ponujajo široko paleto zimskih in poletnih dejavnosti, tako da ga obiskujejo raznovrstni gostje, ne le smučarji. Poletna sezona večinoma temelji na pohodništvu in izletih v bližnji Salzburg (Brandauer 2014).

Seveda se pri predstavitvi koncepta mehke mobilnosti zastavlja vprašanje finančne vzdržnosti take ponudbe.

Brezplačno ponudbo v okviru koncepta mehke mobilnosti financirajo ponudniki storitev, ki v ta namen prispevajo 1,4 evra na nočitev. V paket mehke mobilnosti v Werfenwengu je vključenih kar 45 hotelov. Največji med njimi, zgrajen leta 2012 ter s 400 ležišči in 80 zaposlenimi, ki je nosilec ponudbe mehke mobilnosti, je v nemški lasti, ostali lokalni ponudniki prenočišč pa so večinoma družinska podjetja (Brandauer 2014).

Slika 5: Shema vizije Werfenwenga leta 2000, kot je bila oblikovana na lokalni delavnici o prihodnosti kraja leta 1994 (Vir: Brandauer 2016).

Preglednica 2: Število nočitev v Werfenwengu od leta 2000 dalje (Brandauer 2014).

leto	število nočitev
2000 (uvedba kartice SAMO)	170.069
2002	211.703
2005	207.691
2010	194.303
2013	262.045

15 let od uvedbe koncepta mehke mobilnosti je očitno, da je sprememba turistične ponudbe ter celotne filozofije turistične in gospodarske dejavnosti prinesla napredek in pozitivne spremembe. Pridobili so vsi, tako go-

sti, lokalno gospodarstvo in lokalno prebivalstvo kot tudi okolje in narava Werfenwenga. Leta 2000, ob uvedbi koncepta mehke mobilnosti, so zabeležili okrog 170.000 nočitev, leta 2002 je število skorajda doseglo 212.000, leta 2010, v času gospodarske krize, je nazadovalo na dobrih 194.000, nato pa je z zgraditvijo novega hotela leta 2013 naraslo na dobrih 262.000. V kraj prihajajo vedno novi gosti, povečala se je dodana vrednost turistične storitve, ob tem pa zmanjšala sezonskost turistične ponudbe.

Število delovnih mest v kraju je naraslo, kar mnogim omogoča delo v lokalnem okolju. Sem spada tudi pridelava

pridelkov in izdelkov ter njihova prodaja gostom v lokalni trgovini. Močno sta se okrepili lokalna identiteta in samopodoba, k čemur je pripomoglo več kot 15 domačih in mednarodnih nagrad, ki jih je v zadnjih 20-ih letih prejel koncept mehke mobilnosti Werfenwenga. Kraj je postal tudi modelno območje za ekoturizem v Avstriji, kar se odraža tudi v več kot 30-ih strokovnih vodenjih po njem s predstavitvijo temeljnega koncepta. S spremembo načina prihodov in mobilnosti gostov v času bivanja koncept mehke mobilnosti omogoča prihranek 400 ton izpustov ogljikovega dioksida letno, že vsak četrti gost pa v Werfenweng pride z vlakom (Brandauer 2016).

Slika 6: V Bohinju k celostni podobi trajnostnega razvoja prispeva pestra paleta ukrepov in prireditev. Mednarodni festival planinskega cvetja in kolesarjenje imata stičišče v spoštovanju narave in globljem doživljanju gorske pokrajine (foto: Turizem Bohinj 2016).

V prihodnosti pred naseljem načrtujejo veliko parkirišče, ki bo prestreglo večino vozil, namenjenih v naselje, tako da bo to v največji možni meri razbremenjeno osebnih avtomobilov. Od tam bo v naselje vodila sprehjalna pot. Razmišljajo tudi o uvedbi SAMO kartice za dnevne obiskovalce, a so predvsem gostinci glede tega skeptični, saj jim ni povsem jasno, kako naj bi svoje stranke prepričali, da se poslužujejo mehke mobilnosti (Brandauer 2014).

Ukrepi za uvajanje trajnostne mobilnosti v Bohinju

Tudi Bohinj oziroma njegovi Zgornja in Spodnja Bohinjska dolina se v poletnih in zimskih viških turistične sezone srečujeta z velikimi prometnimi obremenitvami, ki že povzročajo slabšo kakovost turističnega doživetja območja, hkrati pa to povzroča obilo slabe volje ter konflikte med domačini, upravljavci in obiskovalci.

Zato so si že pred leti začeli prizadevati za umiritev ter ureditev prometa in zdaj občina Bohinj v slovenskem merilu brez dvoma sodi v sam vrh glede uvajanja trajnostne mobilnosti kot podpore turizmu. V zadnjih letih so s programskim delom in jasno zastavljenimi izhodišči vzpostavili sistem ukrepov s področja trajnostne mobilnosti, ki poskušajo omiliti prometno obremenjenost ter izboljšati kakovost turistične ponudbe.

Že leta 2006 so pripravili Program razvoja turizma v Bohinju za obdobje 2006–2013. V njem so predvideli konkretne ukrepe za izvajanje trajnostne mobilnosti v turizmu. Verjetno najpomembnejša je bila odločitev o

Slika 7: Bohinjske ceste na različnih območjih prometnih režimov (vir: CIPRA Slovenija; Mlekuž Consulting 2009).

izgradnji 12 km dolge kolesarske steze na relaciji Bohinjska Bistrica–Srednja vas. Leta 2009 so občine Kranjska Gora, Bohinj in Bovec pristopile k projektu umirjanja in urejanja prometa v Julijskih Alpah. Z njim so se dolgoročno zavezale, da bodo težile k uveljavljanju trajnostne mobilnosti.

V Bohinju so oblikovali tri območja prometnih režimov, ki jih bodo dolgoročno skušali uveljaviti na posame-

znem območju. Za prvo območje, ki zavzema območje Triglavskega narodnega parka (TNP), je značilno, da je zelo občutljivo, da ne prenaša obremenitev masovnega turizma in je zato nujno treba zmanjšati njegove prometne obremenitve. Problem je toliko večji, ker je prav to območje v visoki sezoni (julij in avgust) najbolj izpostavljeno turističnim pritiskom. Drugo območje je zunaj območja TNP, zanj je značilna razpršena poselitev,

Slika 8: Kartica gost Bohinja sledi uspešnim zgledom iz Avstrije. (Vir: Turizem Bohinj).

in, čeprav je pomembno za turizem, v njem potekajo tudi vsakodnevne dejavnosti tamkaj živečega prebivalstva. Na njem je v visoki sezoni treba omejevati prometne obremenitve, saj promet pomembno zmanjšuje kakovost turističnega doživetja, povzroča pa tudi konflikte med obiskovalci in domačini. Zlasti je pereč mirujoči promet, ki je povezan s parkiranjem. Tretje območje je območje urbanizacije in na njem se ne načrtuje nobenih ukrepov zmanjševanja prometnih obremenitev.

Tej študiji je sledila študija možnosti

zmanjšanja in organizacije prometa v TNP, ki je med drugim predstavila načrt zmanjševanja prometnih obremenitev v TNP do leta 2030. Čeprav območje TNP presega območje Bohinja, ima Bohinj, kot največje vstopno območje vanj, nanj velik vpliv, velja pa tudi obratno. Na osrednjem območju TNP naj bi se v obdobju 2010–2030 število parkirnih mest s 1460 zmanjšalo na 590, na robnem območju s 359 na 215, medtem ko naj bi se zunaj TNP število parkirnih mest z 851 povečalo na kar 2371 (Guzelj in Zagonec 2010). Zavezanost k trajnostni mobilnosti pa kaže tudi njena vključi-

tev v občinski prostorski načrt, ki je bil sprejet leta 2016. Zaveze k trajnostni mobilnosti so vključene tako med infrastrukturnimi prioritetami (člen 14) kot tudi v zasnovi prostorskega razvoja občine (člen 15) in v konceptu razvoja Bohinjske Bistrice (člen 39) (Odlok o Občinskem ... 2016).

Obenem z načrti prometne ureditve so pristopili tudi h konkretnim ukrepom umirjanja in urejanja prometa. Podobno kot na številnih drugih turističnih območjih so tudi v Bohinju že leta 1998 za svoje goste uvedli posebno kartico ugodnosti

Preglednica 3: Primerjava kartic ugodnosti v Werfenwengu in Bohinju (Brandauer 2014; Kartica gost Bohinja 2014).

Werfenweng – SAMO Card	Bohinj – Gost Bohinja*
Uporaba »Werfenweng shuttla«, ki vsaki dve uri vozi s postaje Bischofshofen do Werfenwenga in nazaj. V ponudbo javnega prometa spadajo tudi prevozi z lokalnim taksijem E-lois, ki vozi tudi ponoči;	Brezplačna vožnja z ladjama Bohinj in Zlatorog;
najem vozila na biogorivo;	brezplačni najem električnih koles;
najem električnega vozila za štiri osebe;	brezplačni prevozi z avtobusi Alpetour po Bohinju;
Najem zanimivih dvo- ali večkolesnikov kot del ponudbe FUN MOBILITY;	brezplačni poletni avtobus na Pokljuko;
najem gorskih koles;	50 % popust na avtobusno vozovnico Potovalne agencije Alpetour iz občine Bohinj do vseh postajališč na relaciji do Ljubljane in v obratni smeri.
enodnevni izleti do skakalnice v Bischofshofnu, Velikih ledenih jam, Salzburga in trdnjave Hohenwerfen;	50 % popust na ceno vozovnice za vlak na relaciji Ljubljana–Jesenice–Bohinjska Bistrica–Most na Soči–Nova Gorica, in obratno.
plavanje v jezeru, ki je urejeno v kopališče;	20 % popust na povratno vožnjo z nihalko na Vogel za individualne goste;
vodeni pohodi po okoliških tematskih poteh;	20 % popust na razne aktivnosti v Bohinju (rafting, soteskanje, bowling, otroške delavnice, kolesarski izleti, lokostrelstvo, izposoja koles, izposoja kanujev in kajakov).
uporaba zimskega Ski Busa in kabinske žičnice;	10 % popust na ceno izleta z Muzejskim vlakom po Bohinjski progi;
najem tekaške in smučarske opreme, drsalk in brezplačne vstopnine;	5 % popust na ceno vozovnice za avtovlak na relaciji Bohinjska Bistrica–Most na Soči–Nova Gorica, in obratno.
vožnja s kočijo na saneh, pohod z lamami.	50 % popust pri nakupu kartice za lastnike električnih avtomobilov.

* Ponudba se iz sezone v sezono spreminja.

Gost Bohinja, seveda takrat s še precej skromnejšim in drugačnim naborom ugodnosti. Kartica, ki se je pozneje preimenovala v kartico mobilnosti, omogoča obiskovalcem Bohinja, ki tam ostanejo vsaj dve noči, številne ugodnosti pri preživljanju prostega časa, čeprav je primarno namenjena spodbujanju mehke mobilnosti. Velja za obdobje od 1. aprila do 31. oktobra. Kartica je plačljiva, od leta 2009 je na razpolago tudi cenejša kartica za tiste goste, ki pridejo brez svojega avtomobila, na voljo pa je tudi družinska kartica. Vsebina ugodnosti se z leti spreminja, seznam ugodnosti iz leta 2014 je naveden v preglednici 3. Financiranje celotnega koncepta trajnostne mobilnosti v Bohinju še ne sle-

di zgledu iz Werfenwenga, saj lokalni ponudniki ne odvajajo določenega deleža prihodkov od nočitev, kar je v primerjavi z Werfenwengom precejšnja pomanjkljivost.

Poleg ugodnosti v okviru kartice Gost Bohinja so v Bohinju sprejeli nabor ukrepov urejanja in umirjanja prometa, ki se ne navezujejo le na goste oziroma imetnike kartice ugodnosti. Ukrepi se nanašajo na javni promet ter promocijske aktivnosti in so navedeni v preglednici 4.

Preglednica 3 nam razkriva, da je število ugodnosti v Werfenwengu in Bohinju enako (11). Vseeno opazimo razliko, saj se ugodnosti v Bohinju

nanašajo tudi na daljše povezave in segajo vse do Ljubljane, vključen je tudi železniški promet.

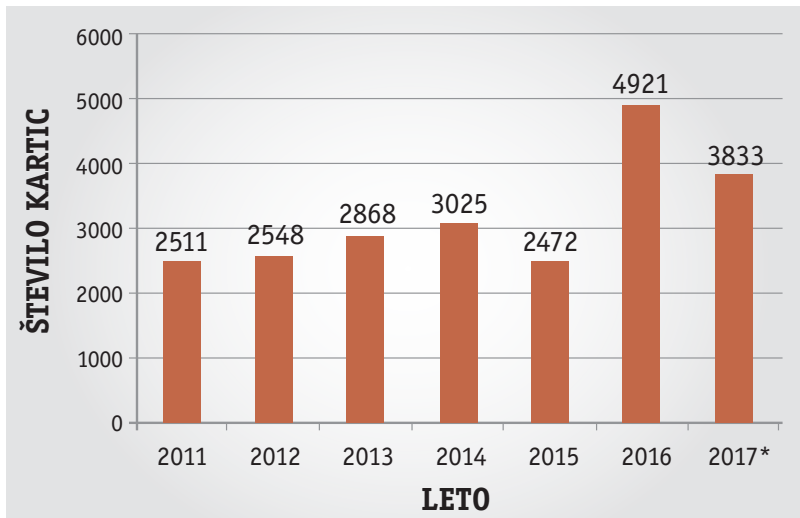
Za Bohinj smo pridobili podatke o številu prodanih kartic mobilnosti (slika 9). Ti nam razkrivajo, da se je število prodanih kartic v obdobju 2011–2016 skoraj podvojilo, leta 2017 (na razpolago so le podatki od januarja do septembra) pa je prišlo do opaznega nazadovanja. Čeprav za leto 2017 podatki niso popolni, se običajno oktobra proda zelo malo kartic (leta 2015 20, leto pozneje pa 112), nakar do konca leta kartica ne velja več. Podatek o prodanih karticah je še zgovornejši ob upoštevanju, kolikšen delež gostov je vključenih v program ugodnosti. Na razpolago so le podatki od leta 2015 dalje, ki pokažejo, da je bilo leta 2015 vanj vključenih 1,97 % gostov, leta 2016 3,46 %, leta 2017 pa 2,48 %. Vidimo, da je delež gostov, ki se poslužuje ugodnosti trajnostne mobilnosti v Bohinju še vedno precej majhen, kar kaže, da si Bohinj med gosti, ki cenijo in iščejo tovrstno ponudbo, še vedno ni ustvaril zelenega slovesa.

Območji Werfenwenga in Bohinja sta neposredno sicer težko primerljivi, saj Bohinj niti ni naselje. Je precej prostrano območje, ki združuje več naselij in tudi večje neposeljeno ozemlje, pri čemer je v primerjavo vključen le njegov poseljen del, torej vasi Spodnje in Zgornje Bohinjske doline. To območje je v primerjavi z Werfenwengom precej večje in precej bolj razpršeno poseljeno, zato so tudi njegove mobilnostne potrebe drugačne. Zaradi tega je koncept, kot ga ima Werfenweng, kjer so

Preglednica 4: Nabor drugih ukrepov/aktivnosti za izvajanje trajnostne mobilnosti v Bohinju po področjih (Bohinj za ... 2016; Leban 2010; Vozni redi v Julijskih Alpah 2010; Zeleni vikend v Bohinju ... 2015).

področje	ukrep/aktivnost
javni potniški promet	povezava s Pokljuko;
	povezava do slapu Savica;
	povezava smučanja in javnega prometa (Bohinjski vlak, Ski bus);
	prenova gondolske žičnice;
	vlak Julijske Alpe: posebna povezava Nove Gorice z Jesenicami in Ljubljano z namenom povečati obisk regije z vlakom;
promocijske aktivnosti	vozni redi v Alpah: sodelovanje in podpora pri pripravi voznih redov za gorska turistična središča;
	Pogodba med Turizmom Bohinj in Slovenskimi železnicami o sodelovanju pri podpori trajnostne mobilnosti.
	Zeleni vikend v Bohinju: Akcija je izvorno namenjena čiščenju okolice, k njej pa so povabljeni vsi. Gosti, ki se v ta namen pripeljejo v Bohinj z vlakom in se udeležijo vsaj enega od organiziranih dogodkov, namenjenih čiščenju okolice, dobijo v zameno brezplačno ali pol cenejšo nastanitev za ves vikend.
	Slogan trajnostne mobilnosti: S sloganom Bodi kul, bodi mobilni, v Bohinju uporabljaj javni prevoz promoviraj uporabo javnih prevoznih sredstev. Na ta način obiskovalcu sporočajo usmerjenost turističnih prizadevanj in naravnost v trajnostno mobilnost.

Slika 9: Število prodanih kartic mobilnosti v Bohinju (Vir podatkov: Turizem Bohinj). * Podatki so na voljo le do septembra 2017

vse aktivnosti osredinjene na eno samo naselje, v Bohinju neizvedljiv. Obstaja pa še ena bistvena razlika med Bohinjem in Werfenwengom. Werfenweng je na turističnem zemljevidu že dobro uveljavljeno ime trajnostne turistične mobilnosti, zato ima temu primerno strukturo gostov, ki iščejo ponudbo, ki jo ponuja prav njihov koncept. Tam je vse več tudi gostov, ki pričakujejo, da

v naselju ne bo avtomobilov oziroma si želijo, da se avtomobile odstrani iz naselja. Lahko celo rečemo, da gostje narekujejo usmeritev. Gre za nišo, ki jo je Werfenwengu uspelo uveljaviti na trgu turističnih storitev v 15-ih letih. Za Bohinj tega seveda ne moremo reči, saj marsikateri gost v Bohinju ne le, da ne pozna vseh prizadevanj v smeri turistične mobilnosti, pač pa jih

niti ne potrebuje, niti ne prepozna kot pomembne. Marsikomu se najbrž zdi jo celo odveč.

Za uspeh koncepta in dvig prepoznavnosti na področju uvajanja trajnostne mobilnosti je zelo pomembna tudi zavezanost turističnih ponudnikov. V Werfenwengu je vključenost turističnih ponudnikov v koncept SAMO visoka in dosega več kot 50 % gostov, medtem ko so v Bohinju glede tega še skoraj na začetku, saj kot smo videli, vpetost gostov doseže le okrog 3 %. O številu ponudnikov, ki so vključeni v promocijo, pa nimamo podatkov. V Bohinju je za uspešno uveljavitev koncepta trajnostne mobilnosti v ponudbo nujno treba vključiti turistične operaterje in zlasti lokalne ponudnike, kar ni niti lahko, niti kratkotrajno delo. A tako kot vsa ostala območja, mora tudi Bohinj poiskati lastno pot izvajanja in uveljavljanja turistične trajnostne mobilnosti. Znano je reklo »bolje kapirati, kot kopirati«. Posnemanje vzorcev brez

Slika 10: Avtobus pod tržno oznako Hop-on Hop-off, povezuje Bohinj s Pokljuko. (Vir: Turizem Bohinj),

upoštevanja geografsko-zgodovinsko-socialnih značilnosti določenega območja pogosto ne prinese zadovoljivih rezultatov. A dogodki, povezani s turistično preobremenjenostjo Bohinja v poletni sezoni 2017 kažejo, da je bilo razmišljanje o umirjanju prometa pred več kot 10 leti vizionarsko in za kakovostno ter v trajnostni razvoj usmerjeno turistično ponudbo nujno, zato ga je treba udejanjiti in ob tem nenehno nadgrajevati.

Sklep

V Alpah poznamo dve združenji, ki združujeta turistične kraje, kjer gojijo trajnostno mobilnost kot del turistične ponudbe. Združenje švicarskih turističnih krajev brez avtomobila deluje le v Švici, Alpski biseri pa v

celotnem alpskem prostoru. Občina Werfenweng je gonilo Alpskih biserov in si je tako v alpskem kot svetovnem merilu ustvarila prepoznavnost, hkrati pa je s konceptom mehke mobilnosti od leta 2000 preobrnila gospodarske kazalce. V praksi namreč dokazuje, da z inovativnimi pristopi podprto izvajanje trajnostnega razvoja ni sprto z gospodarskim razvojem. V Sloveniji se je v med Alpske bisere prva vključila občina Bled, ki pa svoje podobe in turistične prepoznavnosti ne gradi na trajnostni mobilnosti. Precej več izkušenj z izvajanjem ukrepov trajnostne mobilnosti tako za potrebe turizma kot tudi sicer ima občina Bohinj, ki je članica Alpskih biserov od leta 2016. V Bohinju pa so se za prehod na trajnostno mobilnost odločili že

leta 2006. Od takrat dalje namreč občinski razvojni dokumenti formalno tlakujejo prehod na trajnostno mobilnost, nato pa jo s konkretnimi ukrepi podpore javnemu prevozu, kolesarjenju, intermodalnosti in ustrezne promocije tudi udejanjajo. Ta pot seveda ni lahka in pogosto se zdi, da traja predolgo in da ne prinaša pravih rezultatov, saj je delež gostov, vključenih v ponudbo trajnostne mobilnosti še vedno zelo majhen. A poletna sezona 2017 je pokazala, kakšen prometni kaos lahko v bližnji prihodnosti doživijo turistična središča, ki ne bodo urejala ter umirjala prometa svojih obiskovalcev, kar vendarle pritrujuje tamkajšnji podpori trajnostni mobilnosti in zahteva nje-
no čim hitrejšo udejanjanje.

Viri in literatura

1. Alpski biseri. 2014.
Medmrežje: <https://www.alpine-pearls.com/sl/> (2. 10. 2017).
2. Alps Mobility II - Alpine Pearls, Results of a transnational pilot project for sustainable mobility in alpine tourism. Interreg III B Alpine space programme. 2009.
Medmrežje: http://www.alpine-space.org/uploads/media/AMII_Final_Brochure.pdf (26. 4. 2014).
3. Bohinj za trajnostni turizem/promet. Turizem Bohinj.
Medmrežje: http://www.tnp.si/images/uploads/Turizem_Bohinj_trajnostni_promet.pdf (23. 5. 2016).
4. Brandauer, P. 2014: Trajnostna mobilnost v Werfenwengu. Osebni vir (9. 5. 2014). Werfenweng.)
5. Brandauer, P. 2016: Werfenweng Soft Mobility. PowerPoint predstavitev. Osebni vir (15. 11. 2016).
6. GaST. 2016: Medmrežje: <http://www.auto-frei.ch/index.php/de/gastortschaften> (4. 10. 2016).
7. CIPRA Slovenija 2009: Umirjanje prometa v Julijskih Alpah. Mlekuž Consulting. Ljubljana.
8. Guzelj, T., Zgonec, K. 2010: Študija možnosti zapor v Triglavskem narodnem parku. PNZ svetovanje projektiranje d. o. o. Ljubljana.
9. Kartica gost Bohinja. 2014.
Medmrežje: http://www.bohinj.si/design/uploads/kartica_gost_bohinja.pdf (22. 4. 2014).
10. Leban, C. 2010: Z vlakom Julijske Alpe v zeleno prihodnost. Gore-ljudje.
Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/informacije/57605/> (23. 5. 2016).
11. Odlok o Občinskem prostorskem načrtu občine Bohinj, 2016. Uradni vestnik občine Bohinj.
Medmrežje: http://obcina.bohinj.si/fileadmin/user_upload/Javne_razgrnitve/OPN_Bohinj/Odlok_o_Obcinskem_prostorskem_nacrtu_obcine_Bohinj.pdf (10. 10. 2017)
12. Ogrin, M. 2011: Je trajnosten razvoj zavarovanih območij mogoč brez trajnostne mobilnosti? Razvoj zavarovanih območij v Sloveniji. Založba ZRC. Ljubljana, 127–137.
13. Project management for European sustainable development. 2013.
Medmrežje: <http://pm4esd.eu/marketing-is-crucial-for-sustainability/> (25. 4. 2014).
14. Turizem Bohinj 2016:- Arhiv fotografij.
15. Vozni redi v Julijskih Alpah. CIPRA Slovenija. 2010.
Medmrežje: <http://www.cipra.org/sl/CIPRA/cipra-slovenija/novice/z-javnim-prevozov-v-julijske-alpe/vozni-red-v-alpah.pdf> (23. 5. 2016).
16. WTCC. 2014.
Medmrežje: <http://www.wtcc.org/tourismfortomorrow/winners-finalists/2011-winners-finalists/alpine-pearls/> (24. 4. 2014).
17. Zeleni vikend v Bohinju. Bohinj Slovenija. 2015.
Medmrežje: http://www.bohinj.si/si/dozivetja/zeleni_vikend (23. 5. 2016).

Zemljepisna imena med živo in formalno rabo

IZVLEČEK

V zadnjih letih je na Gorenjskem potekalo več projektov evidentiranja ledinskih imen. Pri tem je bil največji poudarek na beleženju narečne podobe imen in njihovi rabi med lokalnim prebivalstvom. Prispevek prikazuje in opozarja na pomembne razlike med živo rabo zemljepisnih imen na lokalni ravni in formalno rabo imen, zbranih v Registru zemljepisnih imen, ki se posledično zapisujejo tudi na uradne zemljevide.

Ključne besede: zemljepisna imena, ledinska imena, gorska imena, Register zemljepisnih imen, toponomastika.

ABSTRACT

Geographical names in common and formal use

In recent years several projects collecting toponyms have been carried out in the Gorenjska region. The projects focused on the recording of the dialectal form of toponyms and their use among local population. The article presents and draws attention to the significant differences between common uses of geographical names at the local level and formal use of names collected in the Slovenian national Register of Geographical Names, which consequently appear on official maps.

Key words: geographical names, microtoponyms, oronyms, Register of Geographical Names, toponomastics.

Zivljenjski prostor ljudi je prepreden z imeni, ki so večinoma nastala zaradi potrebe po prepoznavi prostora, ločevanja zemljišč med seboj ter za komunikacijo in orientacijo v prostoru med člani družine ali širše skupnosti (Penko Seidl 2011).

Na Razvojni agenciji Zgornje Gorenjske se že od leta 2009 ukvarjamo z zbiranjem gorenjskega imenoslovnega gradiva. Vodilne teme projektov Kako se pri vas reče?, Spoznajmo stara hišna imena, Nomen vulgare in Dediščina starih hišnih imen, ki so se na Gorenjskem izvajali preko EU pristopa LEADER, so bile v preteklosti vezane na evidentiranje in obeležitev hišnih imen ter krepitev zavedanja o tovrstni nesnovni kulturni dediščini. V zadnjem času pa se uveljavljajo tudi aktivnosti na področju raziskovanja ledinskih imen. Zadnje raziskave s področja evidentiranja ledinskih imen potekajo v Zgornji Bohinjski dolini. Obsežnejše delo je bilo v obdobju 2013–2015 opravljeno v čezmejnem projektu FLU-LED (Kulturni portal hišnih in ledinskih imen), v katerem so bila v sodelovanju s Slovenci na avstrijskem Koroškem raziskana in popisana ledinska imena na območju avstrijskih občin Finkenstein am Faaker See/Bekštanj, Feistritz im Rosental/Bistrica v Rožu, St. Jakob im Rosental/Šentjakob v Rožu in Sankt Margareten im Rosental/Šmarjeta v Rožu ter slovenskih občin Jesenice, Kranjska Gora in Tržič (velik del obravnavanih občin sega v Karavanke, Julijske Alpe in deloma tudi Kamniško-Savinjske Alpe). V partnerstvu projekta so sodelovali Razvojna agencija Zgornje Gorenjske in Gornjesavski muzej na slovenski strani ter Slovenska prosvetna zveza in Krščanska kulturna zveza na avstrijski. Za vsako občino je bil izdan zemljevid ledinskih imen, imena pa so vnesena tudi na spletni portal ledinskih imen (www.ledinskaimena.si).

Leta 2010 so bila slovenska ledinska in hišna imena v Avstriji uvrščena na UNESCO-v seznam nesnovne kulturne dediščine (Piko-Rustia 2012), kar je potrdilo, da so tudi zemljepisna imena v nekem prostoru del kulturne in narodne identitete tam živčnega prebivalstva. Marsikod pa imena v živi rabi med lokalnim prebivalstvom odstopajo od zapisov imen na formalnih zemljevidih in v Registru zemljepisnih imen. V prispevku poskušamo osvetliti te razlike in prikazati nekaj primerov iz slovenskega gorskega sveta.

Metodološka pojasnila

Prispevek obravnava zemljepisna lastna imena v Karavankah, Julijskih Alpah in Kamniško-Savinjskih Alpah, na območju občin Bohinj, Jesenice, Kranjska Gora in Tržič. Zemljepisna imena se v prvi stopnji kategorizacije delijo na naselbinska in nenaselbinska. Med naselbinska spadajo imena naselij in zaselkov (Furlan, Gložančev in Šivic-Dular 2000). Kategorizacija nenaselbinskih imen je zahtevnejša in pri različnih avtorjih drugačna. Kladnik (1999) jih deli na ledinska, vodna – hidronime, višinska – oronime in druga zemljepisna imena. Čop (2002) navaja delitev na gorska, terenska (ledinska) in vodna imena. Raziskava projekta FLU-LED vsa nenaselbinska imena označuje kot ledinska, pri

Avtor besedila in fotografij:

KLEMEN KLINAR, univ. dipl.

geograf, dipl. inž. gozdarstva

Razvojna agencija Zgornje Gorenjske,

Spodnji Plavž 24e, 4270 Jesenice

E-pošta: klemen.klinar@ragor.si

COBISS 1.04 strokovni članek

čemer jih deli na imena ledin, vodna imena, krajinska imena, imena vzpetega sveta, imena reliefnih oblik ter imena antropogenih objektov in pojavov (Klinar s sodelavci 2012). Ne glede na različne kategorizacije so v prispevku prikazana zemljepisna imena, ki so bolj kot na kategorije geografsko vezana na opredeljeno območje, zanje pa bosta uporabljeni besedni zvezi »ledinska imena« ali »zemljepisna imena«.

Velik del imen, ki so bila zbrana v projektih Razvojne agencije Zgornje Gorenjske, je bil s tem prvič evidentiran v pisni obliki, saj se predvsem lokalna ledinska imena ohranjajo le prek ustnega izročila. Imena, ki so v besedilu navedena kot primeri, so v ležeči pisavi napisana v narečni obliki. Za te smo uporabili tudi naglasna znamenja, ki povedo, kje je ime naglašeno in kakšen je naglašeni samoglasnik. Poleg tega smo pri njihovem zapisu uporabili znak za polglasnik ə. K narečni obliki imena smo dodali tudi njegovo poknjžitevno obliko. Etimološko-zgodovinsko poknjžitev smo oblikovali na podlagi motivacijske razlage ime-

na, ki smo jo ugotovili s pomočjo strokovne literature ali interpretacije domačinov. Če etimologija imena ni bila jasna, je bila poknjžitev izvedena le na glasovno-pravopisni ravni, kar pomeni na prenosu narečne glasovne podobe imena v najbližjo knjižno obliko (Klinar s sodelavci 2012). Poknjžitev ledinskih imen so izvedli dialektologi Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Ledinska imena v različnih virih

Ledinska imena so bila zapisana že ob prvih katastrskih izmerah na zemljevidih franciscejskega katastra iz 20-ih let 19. stoletja, kjer iz sicer ponemčenih zapisov lahko razberemo imena, ki so še vedno v rabi. Poznejši reambulančni kataster (iz 60-ih let 19. stoletja) je že uveljavil slovenščini bližje zapise s šumniki. Kot pripomoček pri zbiranju ledinskih imen služijo tudi podatki Registra zemljepisnih imen (REZI), za zelo uporabne pa so se izkazali tudi podatki Registra kmetijskih gospodarstev. Ta za zemljišča v uporabi kmetijskih gospodarstev vsebuje tudi domača imena, ki so jim

jih nadedli lastniki oziroma kmetje, ki ta zemljišča obdelujejo. Ti podatki so omejeni le na kmetijska zemljišča (njive, travniki, sadovnjaki in drugi trajni nasadi ter pašniki) (Klinar in Škofic 2015). V preglednici 1 navajamo nekaj primerov zapisov imen v uporabljenih virih in ustrezno ime, ugotovljeno ob popisu Razvojne agencije Zgornje Gorenjske.

Primeri v preglednici 1 kažejo, da so včasih podatki iz zgodovinskih katastrov ustrežnejši in bližnji domači rabi kot imena iz registra. Gre sicer za malenkostne razlike, ki pa so za lokalne prebivalce pomembne. Izbrani primeri so sicer načrtno izbrani, a vendarle niso osamljeni. V mnogih primerih so podatki iz REZI-ja v primerjavi z zgodovinskimi viri enotnejši z imeni, ki se uporabljajo v živi rabi.

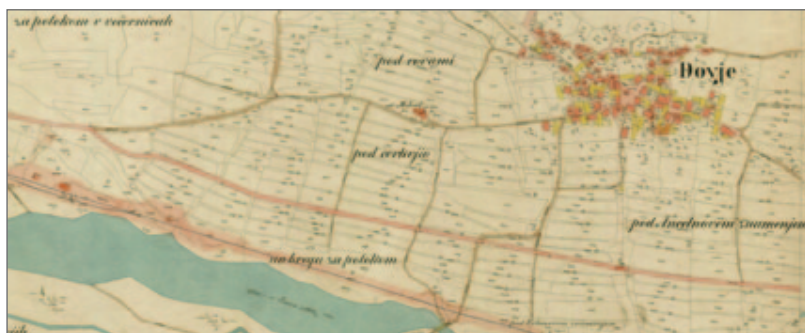
Kljub dokaj bogatim in raznolikim pisnim virom so podatki iz teh virov le pripomoček za terensko delo z domačini. Glavni in edini vir imen, ki so prikazana na izdanih zemljevidih ledinskih imen, so ljudje, domačini, ki imena vsakodnevno uporabljajo, z

Preglednica 1: Primerjava zapisov ledinskih imen v različnih virih (Francijsejski kataster za Kranjsko, SI ARS, AS 176; Reambulančni kataster za Kranjsko, SI ARS, AS 181; Register zemljepisnih imen 2016; FLU-LED 2015).

Franciscejski kataster	Reambulančni kataster	Register zemljepisnih imen (REZI)	Ime ob popisu ledinskih imen FLU-LED		vrsta pojava	katastrska občina
			narečno	Poknjžitevno		
Kokounitza	Kokovnica	Kukovnica	<i>Kokovnica</i>	Kokovnica	hrib	Lom pod Storžičem
ober Konschza	zgornja Konšča planina	Planina Zgornja Konjščica	<i>Zgórna Kónšča</i>	Zgornja Konjščica	planina	Lom pod Storžičem
ni zapisa	robežnica	Ravežnica	<i>Rabéžanca</i>	Robežnica	ledina	Podkoren
na Sgedanzech	skedance	Na Skedenjcih	<i>Skədánce</i>	Skedanjsce	ledina	Dovje
Snoschet	snožet	Senožeti	<i>Snôžet</i>	Senožet	ledina	Plavški Rovt
Bach	Potoke	Potoki	<i>Potóke</i>	Potoke	naselje	Potoki
Gregar	gregar	Grgar	<i>Gragár</i>	Gragar	ledina	Studor

Slika 1: Imena na zemljevidu Franciscejskega katastra za Kranjsko iz leta 1826, v katastrski občini Dovje (SI ARS, AS 176, k. o. Dovje L139).

Slika 2: Imena na zemljevidu Reambulančnega katastra za Kranjsko iz leta 1868, v katastrski občini Dovje (SI ARS, AS 181, k. o. Dovje L139).

njimi odraščajo, živijo in na poimеноvanih delih ozemlja delajo. Glede na izkušnje med terenskim popisovanjem so se za najboljše poznavalce ledinskih imen izkazali domačini – kmetje, gozdarji, pastirji in lovci, v gorskem svetu tudi starejši gorski reševalci in gorski vodniki. Očitna razlika v poznavanju imen je bila tudi glede na starost in spol prebivalcev. Mlajše generacije poznajo manj imen, zaradi naravne delitve dela jih bolje poznajo moški.

Gostota ledinskih imen

Na območjih z intenzivnejšo kmetijsko rabo (na primer njivami in travniki) je gostota ledinskih imen zaradi potreb po zelo natančni opredelitvi prostora in večje razdrobljenosti zemljišč izredno velika. Na ob-

močjih pašnikov in gozdov se gostota zmanjša, najmanjša pa je na gorskih in območjih, ki so za kmetijstvo neuporabna. V zadnjem času postajajo zemljepisna imena v gorskem svetu bolj zanimiva ob razmahu planinstva, gorništvu in turizmu.

V primerjavi s podatki Registra zemljepisnih imen (REZI) je gostota ledinskih imen, ki jih poznajo in uporabljajo domačini, precej večja.

Preglednica 2: Primerjava števila zemljepisnih imen v katastrskih občinah Podkoren in Rateče (Register zemljepisnih imen 2016, FLU-LED 2015)

	katastrska občina Podkoren	katastrska občina Rateče
površina (ha)	1359	2655
število zemljepisnih imen na ravni 1 : 5000 (REZI 5)	50	77
Število zemljepisnih imen (projekt FLU-LED)	149	142

Primer, ki dobro ponazori ta odstopanja, je podan v preglednici 2 ter na slikah 3 in 4.

Odstopanja med živo rabo in Registrom zemljepisnih imen

Očitna razlika med številom imen v REZI-ju in dejanski rabi imen med domačini ni presenetljiva in tudi ni pričakovati, da bi se vsa imena umestilo v uradni register. Kljub temu bi bil po izkušnjah z opravljenim terenskim delom zbiranja ledinskih imen v projektu FLU-LED zelo smiseln in potreben toponomastični pregled imen na ravni največjega merila 1 : 5000 oziroma 1 : 10.000. Izkušnje pri zbiranju ledinskih imen so namreč pokazale, da so podatki registra v mnogih primerih napačni ali nepopolni. Opredelimo lahko več različnih tipov pomanjkljivosti, za katere navajamo nekaj značilnih primerov:

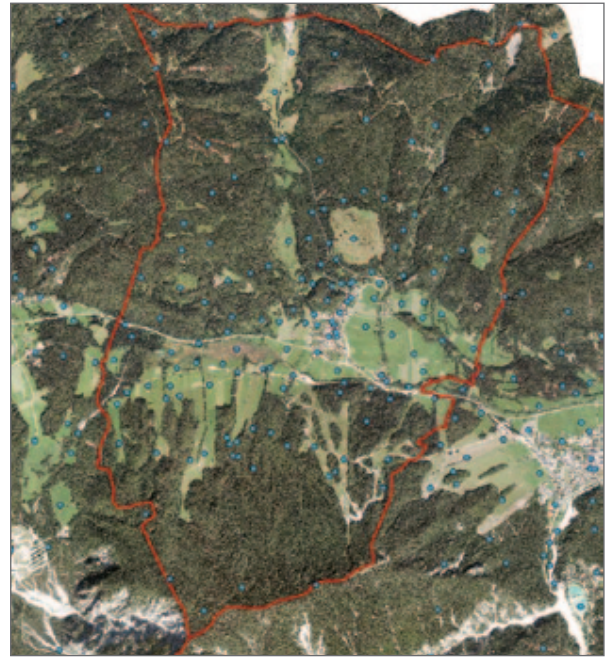
1. Napačno ime:

a.) Nad vasjo Plavški Rovt (občina Jesenice) je 1085 m visok vrh, ki ima v REZI-ju ime Snežan. Domačinom je ime popolnoma tuje. Na to neskladje opozarja že Čop (1983), ki navaja, da je do zapisa prišlo zaradi imena južnega travnatega pobočja tega hriba z imenom *Snōžet* – Senožet.

b.) Za skalno vzpetino južno od Mojstrane, na desnem bregu Bistrice, je v

Slika 3: Centroidi zemljepisnih imen iz Registra zemljepisnih imen za raven merila 1 : 5000 (REZI 5) v katastrski občini Podkoren (Register zemljepisnih imen 2016).

Slika 4: Centroidi zemljepisnih imen v katastrski občini Podkoren, zbranih v okviru projekta FLU-LED (2015).

registru navedeno ime Malo Grančiče, čeprav domačini v Mojstrani zanjo uporabljajo ime *Grančičca* – Grančičica.

c.) Za 1646 m visok skrajni vzhodni vrh Golice REZI navaja ime Mala Golica. Med domačini to ime ni v poznano, saj za vrh uporabljajo ime *Šimnovčova Golica* – Šimnovčeva Golica, kar se nanaša na lastništvo zemljišča pod vrhom, ki pripada domačiji s hišnim imenom Pri Šimnovcu iz Plavškega Rovta.

2. Detajlne napake imena:

a.) V zahodnem delu pobočja Golice je v registru navedeno ledinsko ime Možine, dejansko pa gre za ime *Rázingerjev možišče* – Razingerjevo molzišče, prostor, kjer so nekoč molzli živino.

b.) Nad Jezerskim poljem v Stari Fužini je vzpetina, ki jo domačini po-

znajo kot *Kvanica* – Klanica, REZI pa jo na ravni merila 1: 5000 napačno navaja kot Planico. REZI na ravni merila 1: 25.000 (REZI 25), ki je že toponomastično pregledan (Portal prostor 2017), vsebuje korigirano ime v poknjženi obliki Klanica.

c.) Severno nad Srednjo vasjo v Bohinju

je območje travnikov, ki ga domačini poznajo pod imenom *Četeža* – Četeža, REZI pa zanj navaja ime Četeže.

3. Napake oziroma neenotnost pri poknjžitvi imena:

a.) Na zahodnem pobočju grebena Petelinjek (katastrska občina Rateče)

Slika 5: Izsek zemljevida ledinskih imen v občini Jesenice, na območju Golice (Klinar in Škofic 2015).

je gozdno območje *Bávha* – Bavha, ki je v registru zapisano kot Bauha. Za ledinsko ime *Vivle* – Vivle (vzhodno od Dovjega) register navaja ime Viule. V obeh primerih gre za primer poknjžitve, kjer se je izvorni v, ki se pred samoglasniki izgovori kot dvo-ustnični *u* (tako kot v besedah ovca ali pravljica), napačno zapisal kot u. Ime vrha *Ta Vsóka Bávha* (na skrajnem severozahodu katastrske občine Kranjska Gora) je v registru poknjženo pravilno, torej Visoka Bavha.

4. Napake pri prostorski umestitvi ali prostorskem obsegu imena:

a.) REZI za območje doline med Ratečami in Jalovcem navaja dve imeni. Spodnji, severnejši del, do planinskega doma Tamar, imenuje Planica, zgornji, južnejši pa Tamar. Ratečani območje celotne doline imenujejo *Pvanica* – Planica, ime Tamar pa je omejeno le na travnato območje ob današnjem planinskem domu, kjer je bil tamar – ograda za pašno živino.

b.) Vzpetina vzhodno od Golice in zahodno od Belščice, z najvišjim vrhom Veliki vrh (1944 m), med domačini ni enotno imenovana. Nekateri uporabljajo najstarejše ime *Svečca* – Svečica po imenu vasi *Svečina* – Sveče v Rožu, saj je bila planina nekoč v lasti sveških kmetov. Spet drugi jo imenujejo *Bévška pvanina* – Belska planina, po Koroški Beli, saj so po razpadu Avstro-Ogrske planino od prvotnih lastnikov kupili kmetje iz te vasi. Nikakor pa domačinom ni poznano ime Struška, s katerim je to območje označeno na zemljevidih. Domačini ime *Strúška* – Struška sicer poznajo, a označuje le manjše območje zahodno od Velikega vrha, kjer je površje oblikovano v obliki kamnitih strug (od tod najbrž tudi ime Struška). Podobnih ledinskih imen je na območju planine še več, na primer *Zjávke* – Zijavke, *Vélka Rávøn* – Velika Raven, *Kórønšica* – Korenščica. V tem primeru gre očitno za slučaj, ko je bil z mikrotoponimom poimeno-

van celoten masiv, ki bi si, sledeč poimenovanju domačinov, bolj zaslužil ime Svečica ali Belska planina.

Predstavljene napake morda na prvi pogled niso posebej problematične, a je treba opozoriti, da s prikazom napačnih zemljepisnih imen na topografskih podlagah splošnih, turističnih in planinskih zemljevidov napake prodirajo v javnost in ustvarjajo napačno imenoslovno podobo nekega prostora. Zato ti primeri kažejo na potrebo po natančni reviziji Registra zemljepisnih imen na vseh ravneh natančnosti.

Znana zemljepisna imena po domače

Ob koncu predstavljamo še nekaj zanimivosti, ki so bile ugotovljene ob številnih pogovorih z domačini in zemljepisna imena v naših gorah postavljajo v drugačno luč. S tem bomo morda naredili korak k pravilnejši, pristnejši in domačinom bližji rabi imen naših gora ter zavedanju, da domačinom imena v njihovem domačem prostoru pomenijo več kot le poletni planinski cilj ali točko za fotografiranje, saj so del njihove kulturne identitete. Z rabo ledinskih imen v njihovi prvotni podobi tudi sami prispevamo k ohranjanju nesnovne kulturne dediščine.

Nekateri najvišji vrhovi v narečju zvenijo drugače, kot jih poznamo. Pričnimo z najvišjim slovenskim vrhom Triglavom, ki ga najstarejši domačini v Mojstrani, na Dovjem, pa tudi v Bohinju v narečju imenujejo *Tərgvòv*. Nadaljujmo z drugim najvišjim vrhom Škrlatico, katere

Slika 6: Svečica ali Belska planina, nikakor pa ne Struška (foto: Klemen Klinar).

ime domačini v Kranjski Gori naglašujejo drugače in rečejo *Škrlatica*. Drugače naglašeno je tudi ime Mojstrovke, ki ji Kranjskogorci pravijo Majstróvka. Pogorje Košuta prebivalci vasi pod njim imenujejo *Kašúta*, v Ratečah Vitrancu pravijo *Bitranc*, najstarejši Kranjskogorci še poznajo imeni *Razóra* za Razor in *Prisavənk* za Prisojnik.

Ime Korensko sedlo, kakor se imenuje mejni prehod z Avstrijo, je umetno ustvarjeno ime, ki da laiku občutek, da je vas Podkoren dobila ime po njem. A *Kórən* – Koren je del pobočja severozahodno nad Podkorenem, medtem ko je območje, kjer stoji

Slika 7: *Kašúta* – *Košuta* s planine *Dolga njiva* (foto: arhiv TPIC Tržič).

Slika 8: Izsek zemljevida ledinskih imen v občini Kranjska Gora, na območju ceste na Vršič (Klinar in Škofic 2015).

mejni prehod, imenovano *Paljana* – Poljana (Furlan in Kladnik 2008). Prelaz med Mojstrovko in Prisankom so stari Kranjskogorci ali Trentarji imenovali drugače, kakor ga poznamo danes – Vršič torej. Kranjskogorci so sedlo imenovali *Pər Jėzerco* – Pri Jezercu, saj je bilo na njem jezerce, ki je bilo zaradi razstreljevanja ob graditvi vojaških utrdb na južni strani sedla leta 1909 osušeno. Trentarji so sedlo imenovali *Kranjski vrh*, saj so preko njega hodili na Kranjsko. Izvorno je *Vəršėč* – Vršič 1738 m visok vrh zahodno nad sedlom. To ime se za vrh sicer še vedno ohranja, a je veliko manj poznano od imena sedla, poimenovanega po njem. V neposredni bližini Vršiča je v severni steni Prisojnika skalna podoba Ajdovske deklice, a to romantično ime je nastalo dokaj pozno, šele ob razcvetu turizma. Starejši domačini v Kranjski Gori vedo povedati, da so podobi v steni vedno pravili preprosto *Abrəz* – *Obraz*.

Preglednica 3: Primerjava gorenjskih in koroških imen vrhov in sedel v Karavankah, na grebenu med Dovško Babo in Krvavko (Klinar in Škofic 2015; Sitter in Sticker 2015).

ime v REZI-ju	Dovška Baba	Hruščanski vrh	Rožca	Klek	Jekljevo sedlo	Velika Golica	Krvavka
vrsta pojava	vrh	vrh	sedlo	vrh	sedlo	vrh	vrh
nadmorska višina (m)	1891	1776	1587	1753	1487	1836	1785
gorenjsko narečno ime	Bába	Vélč vórh	Róžca	Klèk	Jékəl	Golíca	Karvávka
koroško (rožansko) narečno ime	Ķráhəlca*	Róžčəca	Ķláĳ	Petēlən	Jékəl	Golíca	Úščəca

*Pri zapisu rožanskih narečnih imenskih oblik se uporablja znak Ķ. Ta predstavlja narečni k, ki se izgovarja kot komaj slišni grlni zapornik.

Dvojna imena

Zbiranje imen na Koroškem in Gorenjskem je omogočilo tudi njihovo primerjavo v vršnem delu Karavank, kjer je stičišče dveh pokrajin, dveh narečij ter dveh različnih dojemaj skupnih hribov in gora. Zato imajo vrhovi, sedla in grebeni pogosto različna imena, ki so včasih sicer le posledica različnih narečij (na primer gorenjsko *Képa* in koroško *Jépa*). Primerjavo gorenjskih in koroških imen prikazuje primerjalna preglednica imen na grebenu Karavank med Dovško Babo in Krvavko.

Podoben primer na bolj lokalni ravni je Kriška gora v pogorju Storžiča. S tem bolj znanim in uveljavljenim imenom jo imenujejo domačini iz vasi pod južnimi pobočji (Pristava, Križe, Gozd, Senično, Spodnje in Zgornje Vetrno), ker so na njej imeli senožeti kmetje iz vasi Križe. V vaseh na severni strani gore (Lom pod Storžičem, Potarje in Grahovše) to isto vzpetino imenujejo *Kokovnica*.

Sklep

Ledinska imena so temeljni gradnik kulturne pokrajine (Penko Seidl 2011) in zagotavljajo orientacijo v prostoru, lokalnemu prebivalstvu pa

pomenijo tudi del njihove identitete. Razvojna agencija Zgornje Gorenjske se v svojih raziskavah osredotoča na zbiranje ledinskih imen v njihovi narečni obliki. Pri delu so uporabni predvsem zgodovinski katastri (na primer franciscejski in reambulančni) ter podatki iz Registra zemljepisnih imen Geodetske uprave RS. Terensko delo in njegove ugotovitve pa kažejo na določena razhajanja med živo rabo zemljepisnih imen in imeni, ki so del uradnega državnega registra. Temeljna ugotovitev nakazuje, da je ledinskih imen v živi rabi pri lokalnem prebivalstvu precej več kot tistih v registru. Pri tem pa govorimo o ledinskih imenih, ki so prepoznana v neki vaški

skupnosti, medtem ko bi bila na ravni posameznih kmetij gostota imen še veliko večja. Ob natančni primerjavi ledinskih imen, kot jih uporabljajo domačini, in imen, kot so zapisana v Registru zemljepisnih imen, so bila ugotovljena še druga razhajanja (napačna imena, detajlne napake imen, napačne oziroma nenatančne lokacije imen, napačne poknjžitve imen), ki kažejo na potrebo po toponomastičnem pregledu imen tudi na največji ravni natančnosti, v katerega naj se v največji možni meri vključi ljudi, ki v nekem prostoru živijo in delajo. Napačno zapisana imena na kartografskih podlagah splošnih, turističnih, planinskih in drugih zemljevidov

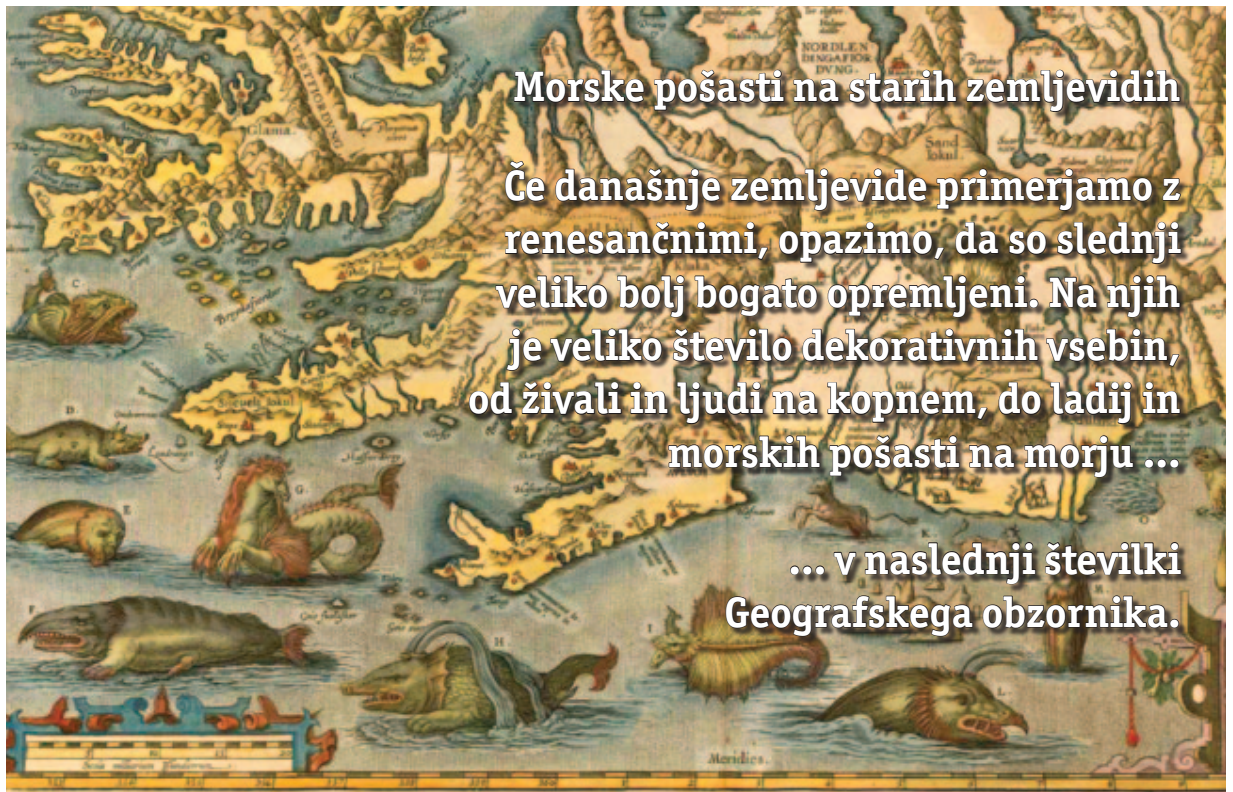
Slika 9: Izsek zemljevida ledinskih imen v občini Trzič, na območju Kriške Gore (Klinar in Škofic 2015)

namreč imenje oddaljujejo od domačinov in po drugi strani umetno ustvarjajo napačna poimenovanja, ki počasi, a neustavljivo vdirajo v prostor in zavest ljudi. Najočitnejši primer je zemljepisno ime Struška, ki se pojavlja na vseh zemljevidih, planincem namenjenim spletnih straneh, turno-smučarskih vodnikih in še kod, saj je že skoraj povsem izpodrinilo pristni domači imeni Svečica oziroma Belska planina.

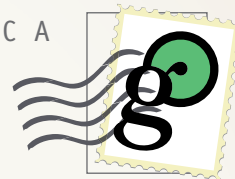
Viri in literatura

1. Čop, D. 2002: Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji. Jezikoslovni zapiski 8, 93–106.-2.
2. Čop, D. 1983: Imenoslovje Zgornjesavskih dolin. Disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
3. FLU-LED. Kulturni portal ledinskih imen. Krščanska kulturna zveza. Celovec. Medmrežje: <http://www.ledinskaimena.si> (8. 7. 2017).
4. Francisejski kataster za Kranjsko, SI ARS, AS 176. Arhiv Slovenije. Ljubljana.
5. Furlan, M., Gložančev, A., Šivic-Dular, A. 2000: Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana.
6. Furlan, M., Kladnik, D. 2008: Krotnik, Krotnjek, Krotnjak, Korenščica ali Potok. Geografski vestnik 80-1, 45–63.
7. Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
8. Klinar, K. 2016: Ledinska imena. Stara Fužina, Studor in Srednja vas, merilo 1 : 7000. Občina Bohinj. Žirovnica.
9. Klinar, K., Škofic, J. 2015: Ledinska imena v občini Jesenice, merilo 1 : 18000. Razvojna agencija Zgornje Gorenjske. Jesenice.
10. Klinar, K., Škofic, J. 2015: Ledinska imena v občini Kranjska Gora, merilo 1 : 25000. Razvojna agencija Zgornje Gorenjske. Jesenice.
11. Klinar, K., Škofic, J. 2015: Ledinska imena v občini Tržič, merilo 1 : 25000. Razvojna agencija Zgornje Gorenjske. Jesenice.
12. Klinar, K., Škofic, J., Šekli, M., Piko-Rustia, M. 2012: Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen. Jesenice, Celovec.
13. Penko Seidl, N. 2011: Ledinska imena v prostoru in času. Annales, Series Historia et Sociologia 21, 437–448.- 2.
14. Piko-Rustia, M. 2012: Slovenska ledinska in hišna imena v Unescovem seznamu nesnovne dediščine v Avstriji. Traditiones 41, 213–226.- 2.
15. Portal prostor. Geodetska uprava Republike Slovenije. Medmrežje: <http://www.e-prostor.gov.si> (7. 7. 2017).
16. Reambulančni kataster za Kranjsko, SI ARS, AS 181. Arhiv Slovenije. Ljubljana.
17. Register zemljepisnih imen. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2016.
18. Sitter, J., Sticker, L. 2015: Trška občina Šentjakob v Rožu = Marktgemeinde St. Jakob im Rosental. Slovenska ledinska in krajevna imena = Slowenische Flur- und Ortsnamen, merilo 1 : 20.000. Slovensko prosvetno društvo Rož. Celovec/Klagenfurt.

G E O G R A F S K A   R A Z G L E D N I C A

Prvo kočico pod Triglavom so zgradili pobudniki za ustanovitev društva Triglavski prijatelji iz Bohinja in jo odprli 18. septembra 1871. Imenovali so jo Triglavski tempelj, a je že do leta 1875 propadla. Na tem mestu je nemška planinska družba v sodelovanju z Bohinjci leta 1877 zgradila novo kočico, jo poimenovala Triglavska kočica (Triglav Hütte) in jo tri leta pozneje prodala avstrijskemu Turistovskemu klubu, ki jo je obnovil in 3. avgusta 1880 odprl pod imenom Koča Marije Terezije (Maria-Theresien Hütte). Zraven nje so 13. avgusta 1911 odprli nov Dom Marije Terezije. Po 1. svetovni vojni ga je prevzelo Slovensko planinsko društvo in ga preimenovalo v Aleksandrov dom, kočica pa je postala obmejna stražnica. Po 2. svetovni vojni je obe stavbi prevzelo PD Gorje, postojanka pa je dobila sedanje ime - Dom Planika pod Triglavom. Leta 1987 so dotrajano kočico (karavlo) porušili in namesto nje postopoma zgradili večjo depandanso, ki so jo odprli 19. avgusta 1992.

*Triglavski Tempelj – Triglav
Hütte – Maria-Theresien Hütte
– Aleksandrov dom – Dom
Planika pod Triglavom*

*Fotografijo hrani:
arhiv Peter Mikša.*

